

**UNIVERZITET SINGIDUNUM
DEPARTMAN ZA POSLEDIPLOMSKE
STUDIJE**

**MASTER STUDIJE
STUDIJSKI PROGRAM: POSLOVNA EKONOMIJA**

INTERNA REVIZIJA U BANKAMA

**Mentor:
Prof. dr Milovan Stanišić**

**Student:
Sandra R. Vuković**

**Broj indeksa:
400228/2009**

Beograd, novembar 2012. godine

S A D R Ź A J:

1. UVODNA RAZ MATRANJA	4
1.1 Predmet i polazišta istraživanja	4
1.2. Značaj istraživanja	4
1.3. Ciljevi istraživanja	5
1.4. Hipoteze istraživanja	5
1.5. Metode istraživanja	5
1.6. Struktura rada	6
2. POJAM REVIZIJE	7
2.1. Međunarodni propisi i nacionalno zakonodavstvo revizije	8
2.2. Interna revizija	9
2.2.1. <i>Pretpostavke razvoja i regulatorni okvir interne revizije u Republici Srbiji</i>	10
2.3. Sličnosti i razlike između interne i eksterne revizije	12
3. REVIZIJA U BANKAMA	15
3.1. Specifičnosti revizije banaka	16
3.2. Saopštenja međunarodnih organizacija	17
4. INTERNA KONTROLA I FINANSIJSKO IZVEŠTAVANJE U BANKAMA	20
4.1. Uvođenje sistema interne kontrole kao preduslov funkcionisanja interne revizije u bankama	20
4.1.1. <i>Najznačajniji problemi prilikom uspostavljanja i sprovođenja interne kontrole</i>	20
4.2. Finansijsko izveštavanje za potrebe upravljanja rizicima u bankama	22
4.2.1. <i>Finansijsko izveštavanje banaka</i>	22
4.2.2. <i>Rizici u bankama</i>	27
5. INTERNA REVIZIJA U BANKAMA	31
5.1. Kontekst i delokrug rada interne revizije	31
5.2. Odgovornost interne revizije u bankama	32
5.3. Načela interne revizije u bankama	33
5.3.1. <i>Trajna funkcija – kontinuitet</i>	33
5.3.2. <i>Nezavisna funkcija</i>	33
5.3.3. <i>Isprava o osnivanju revizije</i>	34
5.3.4. <i>Nepristranost</i>	34
5.3.5. <i>Stručna osposobljenost</i>	35
5.3.6. <i>Obim aktivnosti</i>	35
5.3.6.1. <i>Interni postupak banke za procenu kapitala</i>	37
5.4. Formiranje interne revizije u bankama	37
5.4.1. <i>Kako to izgleda u našoj praksi?</i>	40
5.5. Doprinos interne revizije prilikom ostvarivanja strateških ciljeva vlasnika i menadžmenta banke	40
6. FUNKCIONISANJE INTERNE REVIZIJE U BANKAMA	43
6.1. Usredsređenost na rizik i plan revizije	43
6.2. Revizorski postupci	43

6.3. Upravljanje odeljenjem interne revizije	44
6.4. Saradnja nadležnog nadzornog tela, eksternih i internih revizora	44
6.4.1. Odnos nadležnog nadzornog tela i odeljenja interne revizije	45
6.4.2. Odnos internih i eksternih revizora	46
6.4.3. Odnos između nadležnog nadzornog tela i eksternog revizora	47
7. ODBOR ZA REVIZIJU	49
7.1. Definicija, sastav, ovlašćenja i rad Odbora za reviziju	49
7.2. Eksternalizacija interne revizije	50
8. ZNAČAJ I SPECIFIČAN POLOŽAJ INTERNE REVIZIJE U BANKAMA	52
9. INTERNA REVIZIJA U BANKAMA ZASNOVANA NA RIZIKU	54
9.1. Prednosti interne revizije bazirane na riziku u odnosu na tradicionalnu reviziju	58
10. PROCEDURE INTERNE REVIZIJE U BANKAMA KOJE POSLUJU NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE	61
10.1. Priručnik (pravilnik) za internu reviziju	61
10.1.1. Planiranje interne revizije	61
10.1.2. Programi i obuhvat interne revizije	63
10.1.3. Revizorski uzorak	63
10.2. Obavljanje revizorske aktivnosti	64
10.2.1. Najava revizije	64
10.2.2. Priprema revizije	64
10.2.3. Uvodni sastanak	65
10.2.4. Sprovođenje revizije	65
10.2.5. Radni papiri	65
10.2.6. Izveštavanje odeljenja interne revizije	65
10.2.7. Završni sastanak i usaglašavanje sa revidiranim entitetom	68
11. PRIMER IZVEŠTAJA O IZVRŠENOJ INTERNOJ REVIZIJI U BANCİ KOJA POSLUJE NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE	69
11.1. Izveštaj o izvršenoj reviziji Sektora za upravljanje rizicima	69
11.1.1. Sektor za upravljanje rizicima	69
11.1.2. Cilj i delokrug interne revizije	69
11.2. Izveštaj o izvršenoj reviziji procesa poslovanja u Filijali Beograd Organizacione jedinice Plasmani i Ekspoziture	80
11.2.1. Osnovne informacije o filijali	80
11.2.2. Metodologija	81
11.2.3. Revizija poslovanja Ekspoziture	82
11.2.4. Nalazi/zapažanja interne revizije	83
11.2.5. Zaključak/revozorska ocena interne kontrole	85
12. ZAKLJUČAK	87
13. LITERATURA	90

1. UVODNA RAZMATRANJA

Prema tradicionalnom shvatanju, osnovna uloga interne revizije je nadzor funkcionisanja računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola, u smislu njihove usaglašenosti sa usvojenim politikama i procedurama preduzeća, kao i ocene njihove efektivnosti, efikasnosti i ekonomičnosti. Vremenom su pozitivni efekti rada internih revizora doveli do proširenja njihove nadležnosti i danas interna revizija unapređuje funkcije preduzeća i banaka koje nisu direktno povezane sa računovodstvenom.

U svetu, interna revizija postoji dugi niz godina. Postojanje adekvatnih zakonskih i organizacionih pretpostavki je neophodno usled problema sa kojima se susreću preduzeća i banke u našoj zemlji.

Imajući u vidu da postoji izražena potreba za razvojem interne revizije, ovaj rad će prezentovati ulogu i značaj interne revizije u bankama kao i procedure koje odeljenje interne revizije u bankama koristi u cilju unapređenja poslovanja same banke.

1.1. Predmet i polazišta istraživanja

Poslovanje banaka suštinski utiče na razvoj privrede jedne zemlje i menja poslovno okruženje, te se postavlja pitanje na koji način se banke osiguravaju da je njihovo poslovanje u skladu sa Zakonom, poslovnim regulativama i internim odlukama? Na koji način najviše rukovodstvo banke dobija informacije o usklađenosti poslovanja svih segmenata banke? Da li postoje opšti načini na koji banka može da očuva i poboljša svoju poziciju na tržištu? Traganje za odgovorima na ova pitanja bila su neposredni povod za izbor predmeta našeg istraživanja.

Predmet ovog rada je istraživanje interne revizije u bankama, definisanje uloge i značaja interne revizije u bankama, kao i definisanje procedura odeljenja interne revizije u bankama.

Interna revizija je nezavisna, ciljno usmerena, konsultantska aktivnost usmerena ka stvaranju vrednosti i poboljšanju poslovanja u organizaciji. Interna revizija omogućava organizaciji da ispunji svoje ciljeve postavljajući sistematski (planski), temeljan pristup procenjivanju i poboljšanju efektivnosti upravljanju rizikom, kontroli i upravljačkim procesima.

1.2. Značaj istraživanja

Značaj ovog istraživanja je u bližem razumevanju interesa menadžmenta banke i odeljenja interne revizije u bankama kao i doprinosa interne revizije prilikom ostvarivanja strateških ciljeva vlasnika i menadžmenta banke, a zatim i utvrđivanje procedura koje odeljenje interne revizije koristi u svom radu.

Razumevanje značaja interne revizije zahteva poznavanje suštine i značaja internih kontrola budući da je važan zadatak interne revizije procena sistema interne kontrole banke i davanje odgovarajućih predloga.

Utvrđićemo šta podrazumeva nezavisnost interne revizije u odnosu na upravu banke odnosno da li znači da uprava banke ne treba da bude neposredno informisana o nalazima interne revizije, već da informisanje uprave ide preko Odbora za reviziju, odnosno preko nadzornog odbora ili da uprava banke treba da bude neposredno informisana od strane interne revizije o njenim nalazima.

Interna revizija u bankama doprinosi, preko nazora nad sistemom internih kontrola, realizaciji ciljeva uprave banke, otuda uprava banke i interne kontrole ne bi mogle biti smatrane suprotstavljenim stranama.

1.3. Ciljevi istraživanja

Naučni cilj ovog istraživanja je naučni opis elemenata, organizacije i funkcionisanja interne revizije u bankama.

Društveni cilj ovog istraživanja je da prikazemo funkcionisanje interne revizije u bankama u Republici Srbiji, kao i da upoznamo metodologiju interne revizije u bankama. Posebna pažnja će biti posvećena formiranju odeljenja interne revizije u bankama. Objašnjavajući sisteme internih kontrola u bankama, utvrdićemo čime je uslovljen poseban značaj i specifičan položaj interne revizije u bankama.

S obzirom da se radi o istraživanju koje ima, pre svega, praktičan značaj posebno poglavlje se odnosi na primer izveštaja interne revizije banke koja posluje na teritoriji Republike Srbije.

1.4. Hipoteze istraživanja

Cilj istraživanja je potvrđivanje hipoteze da je interna revizija neophodan segment poslovanja svake banke koja želi da bude konkurentna na tržištu, kao i utvrđivanje doprinosa revizije prilikom ostvarivanja strateških ciljeva vlasnika i menadžmenta banke.

U našem ispitivanju sadržano je niz pretpostavki:

- Revizija je sistematski proces, odnosno revizija mora biti planirana i imati formalnu strategiju;
- Uvođenje sistema interne kontrole kao preduslov funkcionisanja interne revizije u bankama;
- Menadžment banke je odgovoran za funkcionisanje sistema internih kontrola;
- Za formiranje interne revizije u bankama veoma je bitno da se jasno odredi opseg rada i dubina zahvata samostalne službe interne revizije u bankama;
- Zakonska regulativa banaka Republike Srbije predviđa uspostavljanje sistema unutrašnjih kontrola, funkciju kontrole usklađenosti poslovanja i funkciju unutrašnje revizije, kao i imenovanje spoljnog revizora
- Ispunjenje zadataka interne revizije podrazumeva njenu bezuslovnu nezavisnost i to kako od uprave banke, tako i od interne kontrole. Poseban značaj za uspešan rad interne revizije ima odnos između uprave banke i interne revizije.

1.5. Metode istraživanja

Imajući u vidu proučavan predmet istraživanja koristili smo različite metode kako bi zadovoljili osnovne metodološke zahteve – objektivnost, pouzdanost, opštost i sistematičnost.

Istraživana su naučno-terijiska saznanja, relevantna literatura i savremena poslovna praksa korišćenjem metoda: *indukcije, dedukcije, analize, sinteze, apstrakcije, generalizacije, klasifikacije*.

1.6. Struktura rada

Ovaj master rad koji se odnosi na internu reviziju u bankama prikazan je na sledeći način:

U prvom delu - UVODNA RAZMATRANJA iznet je predmet i polazište istraživanja, ukazano na njihov značaj, ustanovljen i definisan cilj, postavljene hipoteze, iznete su metode istraživanja i opisana struktura rada.

U drugom delu - POJAM REVIZIJE prikazan je svojevrsan uvod u temu koja je definisana, utvrđen je proces revizije, sa aspekta međunarodnih propisa i nacionalnog zakonodavstva, kako bi utvrdili razlike i sličnosti interne i eksterne revizije.

Treći deo - REVIZIJA U BANKAMA posvećen je reviziji u bankama, sa posebnim akcentom na pretpostavke razvoja revizije u bankama u Republici Srbiji i saopštenja međunarodnih organizacija.

Četvrti deo - INTERNA KONTROLA I FINANSIJSKO IZVEŠTAVANJE U BANKAMA se odnosi na uvođenje sistema interne kontrole kao preduslova za funkcionisanje interne revizije u bankama, zatim su utvrđeni najznačajniji problemi prilikom uspostavljanja i sprovođenja interne kontrole. Takođe, osvrt je napravljen i na finansijsko izveštavanje za potrebe upravljanja rizicima u bankama.

Peti deo - INTERNA REVIZIJA U BANKAMA obuhvata definisanje i delokrug interne revizije, uvođenje sistema interne kontrole i probleme koji nastaju, zatim finansijsko izveštavanje za potrebe upravljanja rizicima u bankama. Na kraju ove celine utvrđen je doprinos revizije prilikom ostvarivanja strateških ciljeva vlasnika i menadžmenta banke.

Šesta celina - FUNKIONISANJE INTERNE REVIZIJE U BANKAMA obuhvata utvrđivanje usredsređenosti na rizik i plan revizije, revizorske postupke, upravljanje odeljenjem interne revizije, sa definisanjem saradnje nadzornog tela, eksternih i internih revizora.

Sedmi delom – ODBOR ZA REVIZIJU definisan je sastav, ovlašćenja i rad Odbora za reviziju i segment je posvećen eksternalizaciji interne revizije.

Osmi deo - ZNAČAJ I SPECIFIČAN POLOŽAJ INTERNE REVIZIJE U BANKAMA obuhvata interese interne revizije u bankama i uprave – menadžment banke, kao i značaj interne revizije u bankama.

U devetom delu – INTERNA REVIZIJA U BANKAMA ZASNOVANA NA RIZIKU definisana je interna revizija bazirana na riziku i predložene su prednosti interne revizije bazirane na riziku u odnosu na tradicionalnu reviziju.

U desetom delu – PROCEDURE INTERNE REVIZIJE U BANKAMA KOJE POSLUJU NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE je prikazan priručnik za internu reviziju kojim je utvrđeno planiranje interne revizije, program i obuhvat interne revizije kao i revizorski uzorak. Zatim je detaljno opisan postupak sprovođenja revizorske aktivnosti.

Jedanaesti deo – PRIMER IZVEŠTAJA O IZVRŠENOJ INTERNOJ REVIZIJI U BANCIMA KOJA POSLUJE NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE predstavljen je primer Izveštaja o izvršenoj reviziji Sektora za upravljanje rizicima i Izveštaj o izvršenoj reviziji procesa poslovanja u Filijali Beograd Organizacione jedinice Plasmani i Ekspoziture.

U dvanaestom delu – izvedeni su ZAKLJUČCI u skladu sa prethodno navedenim hipotezama i analizom specifičnog položaja interne revizije u bankama. Uzimajući u obzir da je merilo uspeha banke, postizanje održive konkurentske prednosti u poslovnom okruženju, interna revizija u bankama je od suštinskog značaja, stoga zaključci potvrđuju opravdanost naših postavljenih hipoteza.

U trinaestom delu - LITERATURA izložena je korišćenu literaturu.

«Kad svi misle isto,
znači da niko ne misli dovoljno.»
Walter Lippmann
(1889 –1974)

2. POJAM REVIZIJE

U svetu se revizijom i teorijom revizije bavi veliki broj pojedinaca i organizacija koje su od nacionalnog, ali i međunarodnog značaja. Postoje brojne definicije revizije, ali u suštini **revizija predstavlja: sistematski proces koji izvodi nezavisan i kompetentan revizor, koji sakuplja i vrednuje kompetentne i relevantne dokaze o ekonomskim akcijama i njihovim posledicama, da bi utvrdio kakvo je stanje, vlasništvo, vrednovanje i obelodanivanje tih akcija iskazano u računovodstvu i koliki je stepen saglasnosti iskazivanja tih promena sa računovodstvenim standardima.**

Računovodstvene iskaze, odnosno finansijske izveštaje o poslovanju obelodanjuje menadžment (rukovodstvo) klijenta i sve informacije koje iz tih izveštaja proizilaze predstavljaju odgovornost menadžmenta. Odgovornost revizora se sastoji u tome da izrazi mišljenje o finansijskim izveštajima u celini i da to mišljenje saopšti korisnicima revizorskih izveštaja.

Primarni cilj revizije je u formiranju mišljenja revizora o finansijskim izveštajima. Mišljenje zavisi uvek od rezultata revizije i ukazuje na to da li su finansijski izveštaji prikazani u skladu sa standardima i načelima ili nisu dovoljno u skladu. Računovodstveni standardi su eksplicitno i precizno definisani. U reviziji dokazi o stepenu saglasnosti između iskaza u finansijskom izveštaju i računovodstvenim standardima nalaze se u računovodstvenim dokumentima i poslovnim knjigama.

Predmet revizije su informacije o ekonomskim akcijama i događajima koji se obično izražavaju kvantitativno (informacije koje se ne mogu kvantifikovati po definiciji nisu u domenu revizije).

Revizija je sistematski proces, što znači da treba da bude planirana i da ima formalnu strategiju. Revizija uključuje fazu istraživanja i fazu izveštavanja. Razlikujemo eksternu i internu reviziju.

Eksterna revizija ima za cilj da omogući revizoru da izrazi mišljenje o tome da li su finansijski izveštaji, po svim bitnim pitanjima, sastavljeni u skladu sa utvrđenim okvirom za finansijsko izveštavanje i da po svim bitnim pitanjima prikazuju istinito i objektivno finansijsko stanje.

Finansijski izveštaji predstavljaju pismenu prezentaciju rukovodstvu o poslovnim rezultatima prethodne godine. Budući da je sa jedne strane rukovodstvo pravnog lica odgovorno za sastavljanje finansijskih izveštaja, a sa druge strane finansijski izveštaji predstavljaju merilo kvaliteta rada menadžmenta u toku jedne poslovne godine, postoji visok neizbežan rizik da će finansijski izveštaji sadržati materijalne značajne greške.

Interna revizija je ciljno usmerena aktivnost ka stvaranju vrednosti i poboljšanju poslovanja u organizaciji. Interna revizija omogućava organizaciji da ispuni svoje ciljeve postavljajući sistematski (planski), temeljan pristup procenjivanju i poboljšanju efektivnosti upravljanju rizikom, kontroli i upravljačkim procesima. Interna revizija se u većini slučajeva uvodi zbog: veličine pravnog lica, smetnji u organizaciji, nepouzdanosti interne kontrole i nedovoljnosti eksterne revizije. Veličina pravnog lica je odlučujuća, jer se za organizaciju interne revizije opredeljuju najveća pravna lica (velike kompanije i banke).

2.1. Međunarodni propisi i nacionalno zakonodavstvo revizije

Revizija godišnjih finansijskih izveštaja obavezna je za velika i srednja pravna lica, matična pravna lica koja sastavljaju konsolidovane finansijske izveštaje, za pravna lica koja emituju hartije od vrednosti i druge finansijske instrumente kojima se trguje na organizovanom tržištu, kao i za sve izdavaoce hartija od vrednosti.

Revizija godišnjih finansijskih izveštaja obavlja se u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji («Službeni glasnik RS» broj 46/2006 i 111/2009) i Međunarodnim računovodstvenim standardima – MRS (International Accounting Standards – IAS), odnosno Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja - MSFI (International Financial Reporting Standards – IFRS), tumačenjima koji su sastavni deo standarda, Međunarodnim standardima revizije - MSR (International Standards on Auditing - ISA) i Kodeksom etike za profesionalne računovođe (Code of Ethics for Professional Accountants).

Prevod, objavljivanje i usklađivanje MRS-a, MSFI-a i MSR-a u skladu sa preporukama Međunarodne federacije računovođa (International Federation of Accountants - IFAC), Odbora za međunarodne računovodstvene standarde (International Accounting Standards Board - IASB) i Komiteta za međunarodnu praksu revizije (International Auditing Practices Committee - IAPC), vrše pravna lica, odnosno organi koji od odgovarajućeg organa Međunarodne federacije računovođa dobiju pravo za prevod i objavljivanje.

Međunarodna federacija računovođa je organizacija koja okuplja računovođe iz celog sveta. Članice IFAC-a su nacionalne profesionalne organizacije, a ne pojedinci i države. Cilj IFAC-a je da razvije profesiju i harmonizuje standarde tako da omogući računovođama i revizorima da pruže usluge visokog kvaliteta u javnom interesu. Najznačajniji organ IFAC-a za profesiju revizije je Odbor za međunarodne standarde revizije i uveravanja. Glavni zadatak Odbora je unifikacija revizijske prakse kroz donošenje standarda. Kada Odbor proceni da postoji potreba za novim standardom, formira se radna grupa koja proučava odgovarajuće materijale i na osnovu njih pravi nacrt standarda. Ukoliko Odbor odobri nacrt, on se šalje svim organizacijama članicama na uvid radi eventualnih sugestija, kritika i komentara. Kada se nacrt odobri, on se izdaje kao konačan Međunarodni standard revizije.

U našoj zemlji, prema važećem Zakonu o računovodstvu i reviziji predviđa se osnivanje Komore ovlašćenih revizora i Nacionalne komisije za računovodstvo¹.

Konstitutivna Skupština Komore održana je 15.11.2006. godine od kada je Komora ovlašćenih revizora i zvanično počela sa radom. Komora ovlašćenih revizora je osnovana u skladu sa Zakonom o računovodstvu i reviziji radi unapređenja i razvoja računovodstvene i revizorske profesije, primene međunarodne računovodstvene i revizorske regulative i harmonizacije sa tom regulativom, zaštite opšteg i pojedinačnog interesa u obavljanju poslova, zatim organizovanja u pružanju usluga u ovoj oblasti, sprovođenja ispita za sticenje profesionalnog zvanja, davanja i oduzimanja licenci za obavljanje poslova revizije finansijskih izveštaja, kao i ostvarivanja drugih ciljeva iz oblasti revizije i računovodstva.

Na osnovu člana 60. Zakona o računovodstvu i reviziji, Vlada Republike Srbije je dana 27.07.2006. godine donela Odluku o obrazovanju Nacionalne komisije za računovodstvo.

¹ Zakon o računovodstvu i reviziji (www.parlament.gov.rs)

Zadaci Komisije su da:

- prati proces primene direktiva Evropske unije iz oblasti računovodstva i revizije i predlaže odgovarajuća rešenja za nacionalno zakonodavstvo;
- prati proces primene međunarodnih računovodstvenih standarda (MRS, odnosno MSFI) i predlaže Ministarstvu finansija rešenja za eventualne probleme koji mogu da nastanu u postupku primene tih standarda;
- prati izmene u međunarodnoj računovodstvenoj i revizorskoj regulativi (MRS/MSFI, odnosno MSR) i da o tome izveštava Ministarstvo finansija;
- predlaže strategiju i smernice i akcioni plan za poboljšanje kvaliteta finansijskog izveštavanja i inicira donošenje novih ili izmene postojećih propisa iz oblasti računovodstva;
- ostvaruje saradnju sa Ministarstvom finansija, Komorom ovlašćenih revizora, fakultetima koji imaju katedre iz oblasti računovodstva i revizije, kao i sa domaćim i stranim strukovnim organizacijama.

2.2. Interna revizija

Međunarodni standardi revizije definišu internu reviziju kao ocenjivačku aktivnost u okviru pravnog lica, koja se obavlja radi pružanja usluga tom licu.

Interna revizija najčešće obuhvata sledeće poslove:

- pregleda računovodstvenih sistema i sistema internih kontrola i praćenje njihovog funkcionisanja,
- ispitivanje računovodstvenih i poslovnih informacija uključujući pregled metoda korišćenih za identifikovanje, odmeravanje, klasifikovanje i izveštavanje, kao i ispitivanje poslovnih promena i salda na pojedinim računima,
- analizu ekonomičnosti, efikasnosti i efektivnosti poslovanja, i
- ispitivanje usaglašenosti poslovanja sa zakonskom regulativom, politikom rukovodstva i preuzetim obavezama.

U junu 1999. godine Odbor direktora Instituta internih revizora utvrdio je sledeću definiciju interne revizije:

«Interna revizija je aktivnost nezavisnog, objektivnog uveravanja i konsultantska aktivnost osmišljena sa ciljem kreiranja dodate vrednosti i unapređenja poslovanja organizacije. Ona pomaže organizaciji da postigne svoje ciljeve na taj način što uvodi sistematski, disciplinovan pristup proceni i unapređenju efektivnosti procesa upravljanja rizikom, kontrole i upravljanja.»

Nedavno se došlo do nove tačke u ulozi internog revizora koja se slobodnije opisuje kao *kreiranje dodate vrednosti* za organizaciju. U međuvremenu, Institut internih revizora je dodavanje vrednosti opisao na sledeći način:

«Organizacije postoje da bi stvarale vrednost ili korist svojim vlasnicima, drugim stejkholderima, kupcima i klijentima. Ovaj koncept obezbeđuje svrhu njihovog postojanja. Vrednost se obezbeđuje razvojem proizvoda i usluga i korišćenjem resursa za unapređenje ovih proizvoda i usluga. U procesu prikupljanja podataka, a u cilju razumevanja i procenjivanja rizika interni revizori stižu značajan uvid u operacije i mogućnosti za poboljšanje koje mogu biti izuzetno korisne za organizaciju. Ove vredne informacije mogu imati formu konsultacija, saveta,

pisanih saopštenja ili drugih proizvoda od kojih svi treba da se adekvatno saopšte odgovarajućem rukovodstvu ili operativnom kadru.»

Za sve oblasti koje su u delokrugu interne revizije, zainteresovan je i eksterni revizor, ali sa drugačijim ciljem, odnosno sa ciljem da proceni koliko one utiču na istinitost i objektivnost računovodstvenih izveštaja.

Savremena shvatanja interne revizije, zasnovana na koncepciji *Operational Auditing*², posmatraju internu reviziju kao opšteg konsultanta poslovnog rukovodstva i kao izuzetno značajan instrument upravljanja.

Interna revizija ispunjava tri svoja osnovna cilja, a to su:

- preventivna zaštita poslovnih procesa;
- otkrivanje slabosti u poslovanju i obaveštavanje uprave o tome; i
- uticaj na donošenje poslovnih odluka i eliminisanje odnosno minimiziranje rizika u poslovanju.

Interna revizija ne upravlja poslovnim sistemom, već svojim delovanjem omogućava poslovnom rukovodstvu da uspešnije obavlja svoje funkcije i na taj način doprinosi efikasnijem upravljanju.

Interna revizija posmatrana u odnosu na internu kontrolu, predstavlja ispitivanje višeg reda, kojim se proverava kako kontrole funkcionišu. Koncept interne kontrole je odlučujući za poslovni uspeh. Postoje različiti modeli i uputstva i stotine specifičnih merila koji mogu biti korišćeni za razvoj i uspostavljanje dobrog sistema interne kontrole. Značajni standardi u izveštavanju koje traži uprava da se sastave o internoj kontroli će osigurati dobru povezanost sa odgovarajućim sistemom za procenjivanje rizika i formulisanje šire strategije upravljanja rizikom³.

2.2.1. Pretpostavke razvoja i regulatorni okvir interne revizije u našoj zemlji

Razvoj interne revizije pretpostavlja postojanje određenih zakonskih i organizacionih rešenja. U našoj dosadašnjoj praksi interna revizija u pravom smislu te reči teško da je postojala. Nešto više uslova za razvijanje interne revizije pruža sadašnji ambijent poslovanja, a institucionalnu osnovu odredili su Zakon o privrednim društvima («Službeni glasnik RS» broj 36/2011)⁴, Zakon o bankama («Službeni glasnik RS» broj 107/2005 i 91/2010) i Zakon o računovodstvu i reviziji. Kao što je već istaknuto, za organizaciju interne revizije opredeljuju samo najveća pravna lica (velike kompanije i banke). U delu odredbi Zakona o privrednim društvima koji se odnose na Akcionarsko društvo, Odeljak 7.5. *Unutrašnji nadzor* definisano je organizovanje i poslovi unutrašnjeg nadzora.

² *Operational Auditing* predstavlja reviziju orjentisanu ka budućnosti, sistematičnu i nezavisnu evaluaciju organizacionih aktivnosti. Finansijski podaci mogu da se koriste, međutim, primarni izvori podataka predstavljaju ostvarenja u skladu sa postavljenim organizacionim ciljevima. Važno je istaći da i interna kontrola može biti procenjena kroz ovu vrstu revizije.

³ K.H. Spencer Pickett: «The Essential Handbook of Internal Auditing», West Sussex, England, 2005, strana 85

⁴ Zakon o privrednim društvima, Službeni glasnik RS br.36/2011 - Ovim novim zakonom stavljeni su van snage dosadašnji Zakon o privrednim društvima (Službeni glasnik RS br.125/2004), kao i Zakon o privatnim preduzetnicima (Službeni glasnik SRS br. 54/89 i 9/90 i Službeni glasnik RS br.19/91, 46/91, 31/93 - odluka USRS, 39/93, 53/93, 67/93, 48/94, 53/95, 35/2002, 101/2005 - dr. zakon, 55/2004 - dr. zakon i 61/2005 - dr. zakon).

Na osnovu Zakona o bankama, u banke Republike Srbije predviđa se uspostavljanje: sistema unutrašnjih kontrola, funkcija kontrole usklađenosti poslovanja i funkcija unutrašnje revizije, kao i imenovanje spoljnog revizora.

U Zakonu o bankama član 79, se navodi da je banka dužna da, pored kreditnog odbora i odbora za upravljanje aktivom i pasivom, organizuje i odbor za praćenje poslovanja banke (odbor za reviziju).

Odbor za reviziju čine najmanje tri člana, od kojih su najmanje dva članovi upravnog odbora, sa iskustvom iz oblasti finansija, a najmanje jedan član mora biti lice nezavisno od banke. Članovi odbora ne mogu biti lica povezana s bankom, osim po osnovu članstva u upravnom odboru banke ili u organu upravljanja, odnosno nadzora lica u sastavu iste bankarske grupe. Ovaj odbor pomaže upravnom odboru banke u nadzoru nad radom izvršnog odbora banke i zaposlenih u banci. Kad oceni da banka posluje suprotno zakonu, drugom propisu ili nekom aktu banke, ili utvrdi druge nepravilnosti, odbor za praćenje poslovanja banke (odbor za reviziju) obavezno predlaže upravnom odboru banke da ukloni uočene nepravilnosti, kao i da zakaže vanredno zasedanje skupštine banke u slučaju značajnih nepravilnosti.

Članovi izvršnog odbora banke odgovorni su za vršenje unutrašnje kontrole nad poslovanjem banke na svim nivoima, u skladu sa uspostavljenim sistemom te kontrole.

Odbor za praćenje poslovanja banke i unutrašnja revizija, kao posebna organizaciona jedinica u banci, vrše kontrolu pravilnosti rada banke i efikasnosti funkcionisanja sistema unutrašnjih kontrola.

Osnovni zadaci organizacione jedinice interne revizije su da upravnom odboru banke pruža nezavisno i objektivno mišljenje o pitanjima koja su predmet revizije, da obavlja savetodavnu aktivnost usmerenu na unapređenje postojećeg sistema unutrašnjih kontrola i poslovanja banke i da upravnom odboru banke pruža pomoć u ostvarivanju njegovih ciljeva, i to primenjujući sistematičan, disciplinovan i dokumentovan pristup vrednovanju i unapređenju postojećeg načina upravljanja rizicima, kontrole i rukovođenja procesima.

Banka ima najmanje jednog zaposlenog u ovoj organizacionoj jedinici, koji ima zvanje utvrđeno zakonom kojim se uređuje revizija i drugim propisima iz te oblasti. Rukovodioca interne revizije bira i razrešava upravni odbor banke. On izrađuje program unutrašnje revizije i utvrđuje metodologiju njenog rada, a posebno uputstvo za rad unutrašnje revizije, način i rokove izrade i dostavljanja nadležnim organima banke izveštaja o unutrašnjoj reviziji, način praćenja preporučenih aktivnosti za otklanjanje nepravilnosti i nedostataka utvrđenih u poslovanju banke, kao i način i odgovornost za izradu, korišćenje i čuvanje dokumentacije o obavljenim aktivnostima unutrašnje revizije prema godišnjem planu. Ovaj rukovodilac izveštava upravni odbor o rezultatima izvršene revizije. Njegovo je pravo da se neposredno obrati upravnom odboru banke kad god je to potrebno, a ovlašćen je i da predloži sazivanje sednice odbora zpraćenje poslovanja banke. Zaposleni u unutrašnjoj reviziji ne mogu obavljati rukovodeće ni druge poslove iz delatnosti banke, osim poslova koji se odnose na vršenje unutrašnje revizije, niti mogu učestvovati u pripremi i izradi akata i druge dokumentacije koji mogu biti predmet unutrašnje revizije.

Rukovodilac unutrašnje revizije je odgovoran za efikasno, kontinuirano, redovno i kvalitetno vršenje funkcije unutrašnje revizije i efikasno sprovođenje programa i operativnih godišnjih planova te revizije.

Konačno, ono što stoji kao putokaz u radu, bilo da je reč o formulisanju zakona, aktivnostima Narodne banke, ili konkretnoj primeni u svakoj poslovnoj banci, u našoj, ali i ostalim zemljama, jesu smernice koje daje Bazelski odbor za superviziju banaka⁵.

2.3. Sličnosti i razlike između interne i eksterne revizije

Interna revizija predstavlja za eksternu reviziju mogućnost korisne saradnje pri ispitivanju i oceni pravilnosti rada pravnog lica. Za razliku od eksterne revizije, koja se pri oceni pravilnosti rada rukovodi opšte prihvaćenim propisima i uputstvima, interna revizija se mora pridržavati i posebnih uputstava pravnog lica, ukoliko se to ne protivi opštim propisima. Zatim, eksterna revizija ocenjuje celokupni rad pravnog lica, dakle i organa upravljanja, poslovnih organa i interne revizije. Interna revizija se, kao organ pravnog lica, ograničava samo na ocenu rada izvršnih i nižih i srednjih kontrolnih organa, ali ne i na ocenu rada najvišeg rukovodstva i organa upravljanja pravnim licem.

Interna revizija vrši ispitivanje poslovanja češće od eksterne revizije, pa je njeno ispitivanje često preventivne prirode, jer već u toku godine zapaža ono što bi eksterna revizija zapazila tek na kraju.

Zadatak interne revizije, kao posebne kontrolne službe, jeste da vodi računa o tome da je imovina pravnog lica zaštićena i obračunata; da je tekuće poslovanje pravovremeno i potpuno evidentirano; da se pogrešne, neuspešne i skrivene poslovne promene otkriju; da je poslovanje dovoljno zaštićeno od rasipanja gubitaka, a sve to radi poboljšanja poslovanja. Može se zaključiti da je interna revizija postala element interne kontrole, sa zadatkom da ispituje i ocenjuje i rad kontrolnih organa pravnog lica, da upućuje rukovodstvo na najvažnije činjenice koje je ustanovila vršeći kontrolu, te da otkriva greške i nepravilnosti u internoj kontroli.

Prvo ćemo navesti razlike, a zatim sličnosti između eksterne i interne revizije. Jedna od najvažnijih razlika između eksterne i interne revizije se odnosi na *ciljeve revizije*. Naime, eksterna revizija nastoji da proverí poslovne događaje i utvrdi da li knjiženje poslovnih događaja predstavlja pouzdanu osnovu za sastavljanje računovodstvenih izveštaja i da li računovodstveni izveštaji objektivno i istinito pokazuju stanje imovine, kapitala i obaveza, kao i rezultate poslovanja pravnog lica, odnosno da li predstavljaju istinitu i vernu sliku finansijskog položaja i poslovnog rezultata. Eksterna revizija proverava poslovne događaje i kontrole koje je rukovodstvo uspostavilo. Interni revizor, takođe nastoji da obavesti rukovodstvo da li interne kontrole u glavnim segmentima poslovanja funkcionišu.

Sistem interne kontrole je od interesa za eksternog i za internog revizora, s tim što eksterni revizor ocenjuje funkcionisanje tog sistema da bi odredio prirodu, vreme i obim provera koje treba da izvrši, dok interni revizor treba da obezbedi funkcionisanje sistema interne kontrole i ostvarivanje ciljeva poslovnog subjekta.

⁵ Bazelski odbor za superviziju banaka osnovan je 1975. godine, od strane guvernera centralnih banaka deset zemalja G-10 (Belgija, Kanada, Francuska, Italija, Japan, Holandija, Velika Britanija, SAD, Nemačka, Švedska, Švajcarska) pri Međunarodnoj banci za poravnanja u Bazelu. Bazelski odbor za superviziju banaka do danas određuje osnovne principe, smernice i standarde za efikasnu superviziju banaka.

Sledeća bitna razlika između eksternog i internog revizora odnosi se na *nezavisnost*. Eksterni revizor je nezavisan i on svoj posao obavlja na osnovu ugovora sa poslovnim subjektom, dok je interni revizor zaposlen kod poslovnog subjekta. Postoje slučajevi kada poslovni subjekt, takođe angažuje interne revizore iz druge organizacije, često iz firme koja vrši eksternu reviziju, pri čemu interni revizor ima zadatke koji treba da omoguće ostvarivanje ciljeva rukovodstva, a ti zadaci se razlikuju od zadataka eksternog revizora.

Pored navedenih razlika, interna i eksterna revizija pokazuju određene sličnosti. I interna i eksterna revizija izvršavaju određene rutinske poslove koji obuhvataju proveru poslovnih događaja. I jedna i druga revizija proverava da li se poslovni subjekti pridržavaju određenih postupaka i politika koje su osnova za dobar sistem poslovanja pri čemu eksterni revizor više vodi računa o uticaju nalaza na računovodstvene izveštaje, a interni revizor na unapređenje postojećih kontrola. I eksterni i interni revizor bave se informacionim sistemima, pošto su ti sistemi osnovni element upravljačke kontrole i osnova za odvijanje procesa računovodstvenih informacija. I na kraju, i jedne i druge, obavezuje profesionalna disciplina i primena profesionalnih standarda u radu⁶.

⁶ K.H. Spencer Pickett: «The Essential Handbook of Internal Auditing», West Sussex, England, 2005, strana 31

Faktor	Interna revizija	Eksterna revizija
Ciljevi	postojanje dobre kontrole	istinitost i objektivnost računovodstvenih izveštaja
Delokrug	sve oblasti poslovanja; ostvareni efekti na uložena sredstva; informacioni sistem i njegovo ispravno funkcionisanje	računovodstveni izveštaji (bilans stanja, bilans uspeha, izveštaj o poslovanju) i računovodstveni sistem
Nezavisnost	od pojedinih poslovnih funkcija, kao rezultat profesionalizma i statusa	od poslovnih subjekata, u skladu sa zakonskim pravima i obavezama i kodeksom profesionalne etike
Struktura	različita – ovlašćeni interni revizori, menadžeri, revizori, asistenti	Standardna – partneri, menadžeri, revizori, pripravnici
Metodologija	revizija uvedenih sistema i ispitivanje poslovnih događaja	verifikacija na osnovu dokumentacije
Izveštaji	kompleksni i struktuirani izveštaji namenjeni rukovodstvu i drugim višim organima uprave	kratki standardizovani izveštaji namenjeni vlasnicima i drugim korisnicima
Standardi	standardi interne revizije ili opšti standardi revizije	standardi revizije i drugi zahtevi profesionalnih asocijacija
Zakonodavstvo	obično nije obavezna kao posebni deo državnog sektora, ali se preporučuje za većinu sektora	zakonodavstvo kompanija i razni zakoni državnog sektora
Veličina	samo velike organizacije	srednja i velika preduzeća i javni sektor

Tabela 1. Interna vs eksterna revizija

Izvor: K.H. Spencer Picket: The Essential Handbook of Internal Auditing, West Sussex, England, 2005, strana 33

3. REVIZIJA U BANKAMA

Kada je reč o internoj i eksternoj reviziji u bankama na osnovu Zakona o bankama predviđa se uspostavljanje: sistema unutrašnjih kontrola, funkcija kontrole usklađenosti poslovanja i funkcija unutrašnje revizije, kao i imenovanje spoljnog revizora.

Unutrašnja kontrola - Članovi izvršnog odbora banke odgovorni su za vršenje unutrašnje kontrole nad poslovanjem banke na svim nivoima, u skladu sa uspostavljenim sistemom te kontrole. odbor za praćenje poslovanja banke i unutrašnja revizija banke vrše kontrolu pravilnosti rada banke i efikasnosti funkcionisanja. Banka je dužna da postupke sistema unutrašnjih kontrola uredi, sprovodi i razvija na način koji omogućava kontinuirano praćenje, merenje i blagovremenu procenu postojećih i novih rizika, kao i rizike izvan kontrole banke (spoljni rizici).

Funkcija kontrole usklađenosti poslovanja banke - U banci postoji organizaciona jedinica u čijem delokrugu je kontrola usklađenosti poslovanja banke. Ona je odgovorna za identifikaciju i praćenje rizika usklađenosti poslovanja banke i za upravljanje tim rizikom. Rizik usklađenosti poslovanja banke nastaje kao posledica propuštanja usklađivanja poslovanja sa zakonom i drugim propisom, standardima poslovanja, kao i sa drugim aktima kojima se uređuje poslovanje banke.

Funkcija unutrašnje revizije - U banci je organizovana unutrašnja revizija koja je dužna da:

- ocenjuje adekvatnost i pouzdanost sistema unutrašnjih kontrola banke i funkcije kontrole usklađenosti poslovanja banke;
- obezbedi da se rizici na odgovarajući način identifikuju i kontrolišu;
- utvrđuje slabosti poslovanja banke i njenih zaposlenih;
- održava sastanke sa izvršnim odborom banke, kao i odborom za praćenje poslovanja banke;
- redovno priprema izveštaje o aktivnostima unutrašnje revizije i dostavlja ih upravnom odboru banke, kao i odboru za praćenje poslovanja banke.

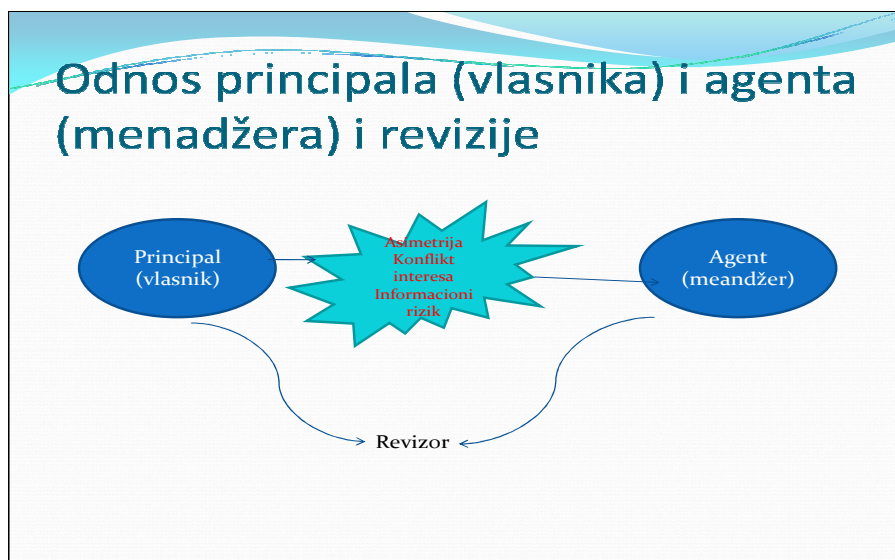
Imenovanje spoljnog revizora - Radi obavljanja godišnje revizije svojih finansijskih izveštaja banka, bankarska grupa i bankarski holding godišnje angažuje spoljnog revizora.

Spoljni revizor izrađuje izveštaj i daje mišljenje o tome da li su godišnji finansijski izveštaji banke sačinjeni u skladu sa Međunarodnim standardima finansijskog izveštavanja, odnosno Međunarodnim računovodstvenim standardima. Spoljni revizor daje upravnom i izvršnom odboru banke mišljenje o efikasnosti funkcionisanja interne revizije, sistemu upravljanja rizicima i sistemu unutrašnjih kontrola. Ukoliko su nepravilnosti u poslovanju banke utvrđene u izveštaju spoljnog revizora, banka je dužna da te nepravilnosti otkloni i da o tome obavesti Narodnu banku Srbije. Banka je takođe dužna da dostavi Narodnoj banci Srbije pojedinačne finansijske izveštaje banke sa izveštajem spoljnog revizora za prethodnu poslovnu godinu⁷.

Ovde je bitno istaći i da spoljnog revizora angažuje menadžer, a ne principal, odnosno akcionari banke, zato što je menadžer zainteresovan da pouzdanost informacija bude na razumnom nivou kako bi klijenti ukazali poverenje banci.

⁷ Zakon o bankama (www.nbs.rs)

Menadžeri mogu biti previše optimistični kada je reč o oblikovanju finansijskih izveštaja, a taj optimizam može da ide sve do kriminalnih radnji, stoga je angažovanje revizora od suštinske važnosti kako bi se obezbedila dobra kontola, kao i istinitost i objektivnost računovodstvenih izveštaja. Napred navedeno je prikazano na slici koja sledi.

3.1. Specifičnosti revizije banaka

Banke predstavljaju specifične privredne subjekte koje se bave sledećim poslovima, odnosno obavljaju sledeće funkcije:

- prikupljanje sredstava privrede (depozitna funkcija)
- plasiranje sredstava privredi (kreditna funkcija)
- poslovanje sa inostranstvom (devizna funkcija)
- poslovanje sa stanovništvom (depozitna i kreditna funkcija)

Prema tome, osnovni ciljevi banke su: povećanje dobiti banke, investiranje u rast banke, povećanje kvantuma depozita banke, racionalizacija kreditnih plasmana, podizanja imidža banke, proširenje bankarskog tržišta, međunarodni nastup banke, ekspanzija asortimana bankarskih proizvoda i usluga, proširenje mreža filijala i izgradnja novih profitnih centara banke u odnosu na konkurenciju.

Osnovne karakteristike bankarskog poslovanja koje utiču na reviziju, a kojih revizor mora biti svestan su:

Frekventnost transakcija i raznovrsnost bankarskih usluga – Poslovanje banaka u savremenim uslovima karakteriše visok intezitet monetarnih transakcija, kao i stalno rastuća lepeza ponude bankarskih usluga.

Fizička sigurnost imovine – Poslovanje banaka zasniva se na velikom broju monetarnih stavki, uključujući gotov novac i likvidne hartije od vrednosti, čija fizička sigurnost treba da bude adekvatno obezbeđena. To se odnosi na čuvanje i na transfer monetarnih stavki i zbog toga je banka ranjiva kad su u pitanju zloupotrebe i kriminalna dela.

Teritorijalna dislociranost – Banke obično posluju kroz široku mrežu filijala i odeljenja koja su geografski rasprostranjena stoga postoji neophodnost za širom decentralizacijom ovlašćenja i rasprostranjenost računovodstvenih i kontrolnih funkcija, što ima za posledicu teškoće u pogledu održavanja jednoobrazne poslovne prakse i računovodstvenog sistema, naročito kada mreža filijala prelazi nacionalne granice.

Obimnost vanbilansne evidencije – Priroda poslovanja banaka često dovodi do situacija da banke preuzimaju značajne obaveze iako ne dolazi do prenosa sredstava (npr. davanje garancija). Ove stavke, koje se nazivaju «vanbilansnim», mogu ostati neproknjižene, a propusti u evidentiranju, zbog teškoće u njihovom otkrivanju, mogu ostati neprimećeni.

Zakonodavna regulativa – Banke svojim komitentima najčešće nude podršku u spoljnotrgovinskom poslovanju što zahteva od banaka da imaju razvijenu finansijsku saradnju sa stranim bankama i/ili sopstvena predstavništva u inostranstvu. Revizor mora imati u vidu specifičnosti poslovanja banaka u uslovima postojanja različite regulative u različitim privrednim subjektima u kojima te banke posluju.

Visok nivo primene dostignuća informacionih i telekomunikacionih tehnologija – Imajući u vidu obim i raznovrsnost bankarskih transakcija, kao i geografsku rasprostranjenost banaka, postoji visok nivo zavisnosti tačnosti računovodstvenih podataka od efikasnosti kompjuterskih sistema za obradu transakcija. U uslovima kada se veliki obim transakcija mora izvršiti u kratkom vremenu, računovodstvena funkcija banaka je moguća samo ukoliko postoji visok nivo kompjuterizovanosti računovodstvenog sistema, koji podržava interno povezivanje dislociranih delova banke u jedinstvenu informacionu mrežu širokog dometa i eksternu komunikaciju sa drugim bankama i komitentima putem elektronskog prenosa novca.

3.2. Saopštenja međunarodnih organizacija

Veliki značaj i pomoć za uspostavljanje i obavljanje interne revizije u bankama, pružaju različite međunarodne organizacije koje izdaju različita saopštenja, najnovije postupke i standarde, daju sugestije, kritike i komentare. Poseban značaj za banke imaju saopštenja Banke za međunarodno poravnanje (Bank for International Settlements), naročito Odbor iz Bazela za superviziju banaka (Basel Committee on Banking Supervision).

U avgustu 2001. godine, Odbor iz Bazela za superviziju banaka izdao je praktični dokument «*Interna revizija u bankama i povezanost kontrolora i revizora*» (The Internal Audit Paper), koji ističe važnost rada internih revizora u bankarskoj organizaciji i potrebu saradnje između interne kontrole i interne revizije u bankama, a takođe i saradnju sa eksternim revizorom. Ovim dokumentom se zahteva stalnost i nezavisnost funkcije interne revizije u svim bankama, ističući veliki broj vodećih načela koja se tiču interne revizije. Kao polaznu tačku u Dokumentu se naglašava značaj odgovornosti upravnog odbora na području interne kontrole, procene rizika i saglasnosti sa zakonom i propisima.

Važnost nezavisne interne revizije je posebno naglašena. Prema tome, svaka banka bi trebalo da ima neku vrstu povelje (ili plana interne revizije) koju je odobrila uprava banke i potvrdio upravni odbor, čime se pojačava položaj i važnost funkcije interne revizije. Dokument, dalje naglašava da postupci internih revizora banke mogu podržati postupke bankarskih kontrolora. Kontrolori u bankama zbog toga imaju periodične konsultacije sa internim revizorima, da razmotre uočene oblasti rizika i preduzete mere.

Prema Izveštaju koji se tiče interne revizije u bankama i povezanosti kontrolora i revizora (Internal Audit in Banks and the Supervisor's Relationship with Auditors: A Survey⁸) navodi se sledeće:

«Jaka unutrašnja kontrola, uključujući funkciju interne revizije i nezavisne eksterne revizije, je deo pouzdane politike upravljanja. U bankama, one su takođe važne za sigurnost i pouzdanost postupaka i mogu da doprinesu efikasnosti i konstruktivnoj saradnji između menadžmenta banke i bankarskih supervizora. Odgovarajuća komunikacija između bankarskih supervizora i bankarskih eksternih i internih revizora će poboljšati efektivnost revizije i kontrole.»

Odbor iz Bazela izdao je i ažuriranu i proširenu verziju ovog dokumenta pod nazivom «Odnos između bankarskih supervizora i eksternih revizora banke» (The Relationship between banking supervisors and banks' external auditors). Ovaj dokument je zajednički razvijen sa Komitetom za međunarodnu praksu revizije (The International Auditing Practices Committee – IAPC).

Dokument pokazuje, u praksi, da je područje interne revizije široko i uključuje tako važne oblasti kao što su sistem interne kontrole, procedure upravljanja rizikom, finansijski informacioni sistem, proveru transakcija i postupaka, usaglašenost sa zakonom i donetim propisima⁹.

Ciljevi i zadaci funkcije interne revizije:

Odbor iz Bazela u svom Dokumentu iznosi mišljenje da upravni odbor banke ima najveću odgovornost, za sigurnost da će menadžment ustanoviti i održati adekvatan i efektivan sistem interne kontrole, sistem merenja i procene različitih rizika bankarskih aktivnosti, odgovarajuće metode za kontrolisanje usaglašenosti sa zakonom, propisima i internim politikama. Upravni odbor banke bi trebalo barem jednom godišnje da preispita sistem interne kontrole i glavnih procedura za procenjivanje. Menadžment banke je odgovoran za razvoj procesa koji uočavaju, mere, prate i kontrolišu rizike, koje banka preuzima. Takođe, barem jednom godišnje menadžment bi trebalo da podnese izveštaj upravnom odboru o dometu i uspehu sistema interne kontrole i glavnih procedura za procenjivanje.

Principi interne revizije:

Odbor iz Bazela u svom Dokumentu iznosi mišljenje da bi svaka banka trebalo da ima permanentnu funkciju interne revizije. U izvršavanju svojih dužnosti i obaveza, menadžment banke bi trebalo da preduzme sve neophodne mere, tako da banka može neprekidno da se oslanja na funkciju interne kontrole koja odgovara njenoj veličini i prirodi poslovanja. Ove mere obuhvataju i obezbeđivanje odgovarajućih resursa i osoblja interne revizije za ostvarenje njenih ciljeva.

⁸ <http://www.bis.org/publ/bcbs92.htm>

⁹ Basel Committee on Banking Supervision (www.bis.org)

Dokumentom se podsećaju čitaoci na važnost da odeljenje interne revizije funkcioniše saglasno principima nezavisnosti, objektivnosti i nepristrasnosti.

Potrebno je da postoji visoka profesionalna stručnost lica koje obavlja internu reviziju. Što se tiče delokruga aktivnosti i organizacije samog odeljenja interne revizije navodi se, da svaka aktivnost i svaki deo banke podpada pod nadležnost interne revizije.

U Dokumentu su date razne preporuke, razrađeni metodi, navode se tipovi revizije (finansijska revizija; revizija koja se bavi pitanjima usaglašenosti poslovanja sa zakonom, propisima, procedurama i politikama; operativna revizija; revizija upravljanja), ističe se značaj plana interne revizije, posmatranja i vrednovanja prikupljenih informacija.

Naročito se naglašava značaj povezanosti odeljenja interne revizije i kontrole (nadzorne) uprave; interne i eksterne revizije; kao i kontrolne uprave sa eksternom revizijom. Kada je reč o odnosu kontrolora i internih revizora, kontrolori procenjuju rad odeljenja interne revizije banke koju kontrolišu. To se ostvaruje kroz održavanje periodičnih sastanaka, usaglašavanja procena i izveštavanja. Kontrolori pregledaju izveštaje interne revizije, uočavajući probleme u kontroli i područja potencijalnog rizika.

Kada je reč o najnovijim trendovima vezanim za internu reviziju u bankama, kao prioritet se navodi poboljšanje kvaliteta i efektivnosti odeljenja interne revizije, jačanje funkcije revizije i naglašavanje značaja rizično – usmerene revizije.

4. INTERNA KONTROLA I FINANSIJSKO IZVEŠTAVANJE U BANKAMA

4.1. Uvođenje sistema interne kontrole kao preduslov funkcionisanja interne revizije u bankama

Kontrola je stalna, sistematska i naučno utemeljena aktivnost sračunata na proveru poslovanja preduzeća. Vrste kontrole se mogu identifikovati po različitim kriterijumima, i to: prema subjektu, objektu, vremenu, intenzitetu kontrole, poslovnim funkcijama u kojima se vrši provera i slično. Ipak od svih podela najvažnija je klasifikacija na: internu ili unutrašnju i eksternu ili spoljašnju kontrolu.

Interna kontrola je po svom karakteru tekuća, preventivna kontrola zbog čega je inkorporirana u poslovni proces koji se kontroliše. Subjekti interne kontrole su ne samo lica i organi preduzeća zaduženi za proveru poslovanja već i svi zaposleni u dotičnom preduzeću. Zbog svoje sveobuhvatnosti interna kontrola je glavni i osnovni vid nadzora nad poslovanjem preduzeća. Ovaj vid nadzora je inicijalni oblik ispitivanja poslovanja preduzeća – zatim slede eksterna kontrola i revizija. Interna kontrola je efikasna i kontinuirana provera poslovanja preduzeća, a organizuje se uz poštovanje principa ekonomičnosti (koristi od interne kontrole treba da prevazilaze troškove obavljanja interne kontrole).

Kada se Odbor iz Bazela za superviziju banaka oglosio Okvirom za sisteme interne kontrole u bankarskim organizacijama¹⁰, akcenat je stavljen na dve bitne činjenice:

- I) Sistem efektivne interne kontrole predstavlja značajnu komponentu bankarskog menadžmenta, kao i uspostavljanja zdravog funkcionisanja bankarskih organizacija.
- II) Pojačano interesovanje za internu kontrolu predstavlja rezultat značajnih gubitaka koje banke mogu pretrpeti.

4.1.1. Najznačajniji problemi prilikom uspostavljanja i sprovođenja interne kontrole

Slabo funkcionisanje interne kontrole je odraz grešaka i problema koji postoje u različitim segmentima poslovanja banaka:

❖ Nadzor rukovodstva i kultura kontrole

Mnoge greške koje se načine u internoj kontroli mogu da budu u znatnoj meri smanjene, pa čak i izbegnute ukoliko upravni odbor ili više rukovodstvo određene banke uvede kulturu čvrste kontrole. Slabe kontrole imaju dva zajednička obeležja:

- ✓ Više rukovodstvo ne uviđa značaj jakog sistema interne kontrole.
- ✓ Više rukovodstvo se ne brine za precizno definisanje organizacione strukture i ne postoji odgovornost rukovodstva. (Na primer više rukovodstvo ne zahteva adekvatan nadzor ključnih ljudi za donošenje odluka i pravovremeno izveštavanje o prirodi i sprovođenju poslovnih aktivnosti.)

¹⁰ Basel Committee on Banking Supervision: Framework for internal control systems in banking organizations (www.bis.org)

Više rukovodstvo može oslabiti internu kontrolu tako što će unaprediti i nagraditi direktore koji su uspešni u stvaranju profita, ali koji ne sprovode politiku interne kontrole ili se ne bave problemima na koje je ukazala interna revizija. Takvi potezi ukazuju drugima unutar banke da je interna kontrola od sekundarnog značaja u odnosu na druge ciljeve banke, i tako se umanjuje zalaganje za internu kontrolu i njen kvalitet.

Banke sa problemima kontrole obično imaju takvu organizacionu strukturu u kojoj odgovornost nije jasno definisana. Kao rezultat toga, niko iz višeg rukovodstva nije direktno odgovoran za podelu unutar banke. To znači da nijedan direktor pomno ne nadgleda obavljanje tih aktivnosti da bi mogao da primeti neuobičajene pojave, finansijske ili neke druge.

Ovi problemi mogu da se izbegnu ako rukovodstvo pažljivo pregleda transakcije i izveštaje rukovodstva i razgovara sa određenim licima o prirodi poslovanja.

❖ Prepoznavanje i procena rizika

Neadekvatno prepoznavanje i procena rizika mogu prouzrokovati određene probleme interne kontrole unutar same organizacije, kao i srazmerene gubitke. U nekim slučajevima, potencijalni visoki prihodi vezani za određene zajmove, investicije i sekundarne instrumente, odvlače pažnju rukovodstva od potrebe da ono potpuno proceni rizike koji prate ove transakcije i da posveti dovoljno vremena konstantnom nadgledanju i razmatranju izloženosti riziku. Gubici mogu nastati i kada rukovodstvo ne usklađuje procenu rizika sa promenama koje se dešavaju u poslovnom okruženju banke.

Ukoliko se razvijaju kompleksniji ili moderniji proizvodi u okviru poslovnih aktivnosti, a interna kontrola se ne razvija, stoga se ne prilagođava ovim proizvodima. Drugi primer obuhvata započinjanje nove poslovne aktivnosti bez potpune, objektivne procene rizika, bez koje sistem interne kontrole nema mogućnost da se na pravi način suoči sa rizikom u novom poslu.

Banke često postavljaju za ciljeve povećanu efikasnost i efektivnost aktivnosti, pouzdanost i sadržajnost finansijskih informacija i izveštaja rukovodstva, kao i usklađenost sa zakonima i propisima. Procena rizika podrazumeva utvrđivanje i ispitivanje rizika koji su vezani za sprovođenje ovih ciljeva. Ovaj proces omogućava da interna kontrola bude u skladu sa prirodom, kompleksnošću i rizikom bilansnih i vanbilansnih aktivnosti banke.

❖ Kontrola aktivnosti i raspodela dužnosti

Banke mogu pretrpeti značajne gubitke zbog problema interne kontrole jer su previdele raspodelu dužnosti, koja predstavlja jedan od stubova čvrstog sistema interne kontrole. To se dešava u slučaju kada se jednoj osobi pruži mogućnost da manipuliše finansijskim podacima radi sticanja lične dobiti ili radi pokrivanja gubitaka ili u slučajevima kada rukovodstvo nije na odgovarajući način odgovorilo na informacije koje su im bile dostavljene.

❖ Informacije i komunikacija

Banke mogu pretrpeti gubitke i zato što informacije unutar organizacije nisu pouzdane niti potpune i zato što komunikacija nije efikasna. Neke finansijske informacije iz spoljašnjih izvora se interno mogu pogrešno preneti i interpretirati.

❖ Nadgledanje aktivnosti i ispravljanje nedostataka

Banke mogu pretrpeti gubitke zbog problema interne kontrole jer nisu na efikasan način pratile njen rad, a često i pojedinačne procene nisu adekvatne ili ih rukovodstvo ne primenjuje.

U nekim slučajevima, zbog izostavljenog nadgledanja, propušta se da se reaguje na svakonevne informacije koje se dostavljaju neposrednom rukovodstvu i drugim zaposlenima, a koje ukazuju na neobične aktivnosti.

Iako interna revizija može biti koristan izvor različitih procena, ona nije tako efikasna pri rešavanju mnogih problema u bankama. Često ima parcijalan pristup, pa revizori nisu u mogućnosti da prate poslovne procese i funkcije od početka do kraja.

U izvesnim slučajevima, neadekvatno znanje i obuka radnika za internu kontrolu u trgovini bankarskim proizvodima, za elektronske informacione sisteme i druge veoma razvijene oblasti, takođe dovode do problema u internoj reviziji.

Interna revizija može biti neefikasna kada menadžment ne istraži probleme koje uoči revizor. Do kašnjenja dolazi i zbog toga što menadžment ne prihvata ulogu i značaj interne revizije.

Efikasnost interne revizije se umanjuje kada više rukovodstvo i članovi upravnog odbora ne prime blagovremene i regularne izveštaje koji ukazuju na kritična pitanja i propratne korake koje preduzima menadžment.

4.2. Finansijsko izveštavanje za potrebe upravljanja rizicima u bankama

4.2.1. Finansijsko izveštavanje banaka

Poslovne banke u Republici Srbiji finansijsko izveštavanje sprovode u skladu sa odlukama i uredbama Narodne banke Srbije, saglasno Zakonu o bankama, i redovnim finansijskim izveštajima saglasno Zakonu o računovodstvu i reviziji.

Finansijski izveštaji banaka podrazumevaju:

- Izveštaj o finansijskom položaju – bilans stanja
- Izveštaj o ukupnom rezultatu perioda – bilans uspeha
- Izveštaj o promenama na sopstvenom kapitalu
- Izveštaj o novčanim tokovima
- Napomena uz finansijske izveštaje

Merodavni su svi MRS/MSFI, a naročito:

- MRS -32 Finansijski instrumenti prezentacija
- MRS - 39 Finansijski instrumenti: priznavanje i procenjivanje
- IFRS – 7 Finansijski instrumenti: objavljivanja

Delatnost poslovnih banaka podrazumeva prikupljanje slobodnih finansijskih sredstava (depozita) i radi njihovog plasiranja putem pozajmljivanja. Sredstva banke su gotovina i depoziti, hartije od vrednosti, plasmani i ostala imovina. Izvori sredstava banke su depoziti, obaveze i sopstveni kapital.

Poslovne transakcije banaka su bitno različite od onih koje se obavljaju u preduzećima. Zbog različitosti operacija, različiti su računovodstveni i izveštajni zahtevi. Imajući u vidu da preduzeća, država i pojedinci koriste banke kao depozitare ili kreditore, ili što je češće, kao jedno i drugo, banke igraju glavnu ulogu u održavanju poverenja u monetarni sistem. Korisnici finansijskih izveštaja banaka očekuju da iz finansijskih izveštaja banaka dokuče informacije potrebne za razumevanje specifičnih bankarskih poslova. U korisnike se ubrajaju: centralna banka, preduzeća koja su komitenti banke, druge banke, država, pojedinci, zaposleni i drugi.

Informacije od posebnog interesa za korisnike finansijskih izveštaja banaka su informacije o likvidnosti, solventnosti, rizicima koji su u vezi sa sredstvima i obavezama iskazanim u Bilansu stanja, ali i u vanbilansnim pozicijama, prihodima, rashodima i rezultatu.

Bilans stanja

Aktiva banke su gotovina i depoziti, sredstva u trezoru banke, depoziti kod drugih banaka, gotovinska sredstva u procesu naplate i rezerve kod centralne banke. Navedena sredstva se označavaju kao *primarna rezerva* i predstavljaju prvi stepen zaštite od povlačenja depozita, ali su ona istovremeno i prvi izvor sredstava koji banka koristi kada se pojave klijenti sa zahtevima za odobrenje kredita.

Cilj banke je da nema visoke iznose gotovine jer ona ne donosi prihode.

Hartije od vrednosti, hartije od vrednosti kojima se trguje, hartije od vrednosti koje se drže do roka dospeća, hartije od vrednosti raspoložive za prodaju i hartije od vrednosti po fer vrednosti kroz bilans uspeha se označavaju kao *sekundarna rezerva* banke.

Plasmani banke čine najveći deo aktive. Banke nemaju interes da ulažu u nekretnine. Moguće klasifikacije plasmana su prema klijentima, prema obezbeđenju, prema ročnosti i prema vrsti kamate – fiksna ili varijabilna. Od bruto iznosa plasmana se oduzimaju gubici i iskazuje se neto iznos.

Pasiva banke su depoziti i to: privrede, stanovništva, drugih banaka i Vlade Republike Srbije. Vrste depozita mogu biti beskamatni po viđenju, štedni depoziti sa minimalnom kamatom i oročeni depoziti.

Obaveze banaka predstavljaju: krediti uzeti od drugih banaka, emitovane obveznice, prioritetne akcije sa obavezom otkupa kao i rezervisanja za gubitke po osnovu kreditnog rizika.

Sopstveni kapital – Osnovna karakteristika banaka je nisko učešće sopstvenog kapitala (do 20%). Struktura sopstvenog kapitala jednaka je strukturi sopstvenog kapitala bilo kog drugog akcionarskog društva.

Vanbilansne pozicije - Vrednost vanbilasnih pozicija često premašuje višestruko bilansiranu aktivu i pasivu zbog visokog učešća *cross-border* kredita¹¹ u strukturi kreditiranja.

Kriterijum za klasifikaciju pozicija u bilansu stanja je: priroda pozicija i stepen likvidnosti koji se može približno izraziti sa rokom dospeća. Za banke je od sekundarnog značaja podela na stalnu i obrtnu imovinu.

Treba istaći da se pri finansijskom izveštavanju banaka *odvojeno prikazuju* sledeće pozicije:

- ✓ salda sa Centralnom bankom,
- ✓ plasmani kod drugih banaka,
- ✓ drugi plasmani na novčanom tržištu,
- ✓ depoziti drugih banaka,
- ✓ drugi depoziti na novčanom tržištu i
- ✓ ostali depoziti.

Razlog za odvojeno prikazivanje napred navedenih pozicija je da bi se sagledao odnos:

- ✓ banke i centralne banke,
- ✓ banke i drugih poslovnih banaka,
- ✓ banke i tržišta novca,

a što je izuzetno važno za procenu nezavisnosti banke.

Banka u bilansu stanja treba da objavi i da analizira sredstva i obaveze prema značaju i dospelosti, bazirano na preostalom periodu na dan bilansa, kao i do ugovorenog roka dospeća. Ovo izveštavanje je važno za procenu likvidnosti banke, izloženost banke kamatnom i valutnom riziku. *Usklađivanje i kontrola neusklađenosti rokova i kamatnih stopa sredstava i obaveza je ključni zadatak uprave banke.* Grupisanje sredstava i obaveza prema dospelosti razlikuje se među bankama. Sredstva i obaveze moraju da budu klasifikovani po istim rokovima dospeća. Na taj način se može dokučiti zavisnost banke od drugih izvora finansiranja.

Rok dospeća se može iskazati kao:

- preostali period do dana otplate (najbolja osnova za procenu likvidnosti),
- originalni period do dana otplate (pruža informacije o politici i strategiji banke, ono se može kombinovati sa dospećem do dana otplate) ili
- preostali period dosledećeg dana na koji se može zaračunati kamata (pruža informacije o izloženosti banke kamatnom riziku).

Za sredstva koja nemaju rok dospeća uzima se rok za kome se očekuje da će sredstva biti realizovana. U bilansu stanja se moraju objaviti:

- subordinirane obaveze,
- priroda i iznos potencijalnih obaveza koje proističu iz bilansa stanja a povezane su sa: garancijama o zaduženosti, garancijama za dobro izvršenje posla, «stand-by» kreditnim pismima, kratkoročnim samolikvidirajućim obavezama povezanim sa prometom i slično.

¹¹ Krediti koje banka koja posluje na teritoriji Republike Srbije obezbeđuje iz potencijala jedne od članica bankarske grupacije kojoj ona pripada, pri čemu treba imati u vidu da se uglavnom radi o članicama koje posluju na teritoriji zemalja sa kojima Republika Srbija ima potpisan Ugovor o izbegavanju dvostrukog oporrezivanja.

Banke često ulaze u poslove iz kojih rezultiraju potencijalne obaveze i obaveze koje se ne iskazuju u bilansu stanja, a koje izazivaju rast rizika, a korisnici moraju biti obavešteni o potencijalnim i neopozivim obavezama banke, dok sredstva koja su banci stavljenja na raspolaganje da bi obavila poslove u tuđe ime i za tuđi račun neće biti iskazana kao sredstva banke.

Bilans uspeha

U bilansu uspeha prihodi i rashodi treba da budu grupisani prema njihovoj prirodi i treba objaviti iznose glavnih prihoda i rashoda. Za glavne vrste prihoda i rashoda treba primeniti bruto princip pri izveštavanju.

Glavni prihodi banaka su kamate, dividende, provizije, dobici po osnovu prodaje hartija od vrednosti, dobici po osnovu povećanja fer vrednosti hartije od vrednosti, stalne i investicione imovine. Svaka vrsta prihoda se objavljuje zasebno i ako je potrebno po segmentima.

Prihodi od kamata čine više od polovine ukupnih prihoda banke. Visina ovih prihoda zavisi od visine plasmana i visine kamatnih stopa. Ostvaruju se po osnovu:

- kamata po dobrenim kreditima,
- kamata po oročenim depozitima,
- kamata za prekoračenje po tekućem računu,
- kamata po korišćenim kreditnim karticama.

Prihodi od dividendi nemaju značajno učešće u ukupnim prihodima banke. Ostvaruju se po osnovu posedovanih akcija preduzeća i drugih banaka, kao i po osnovu učeća u dobitku zavisnih banaka, osiguravajućih kompanija ili brokerskih kuća.

Prihodi od provizija - Učešće ovih prihoda u ukupnim prihodima stalno raste. Najvažnija su po osnovu: članstva po kreditnim karticama, provizije od usluga za naplatu hipotekarnih kredita od dugih poverilaca, provizije za vođenje tekućeg računa, provizije za korišćenje bankomata, provizije za brokerske usluge, provizije i naknade za posredovanje pri prodaju novih akcija i obveznica, provizije za platni promet i naknade za izdate sefove.

Dobici od prodaje hartija od vrednosti - Banka može biti ovlašćenja za trgovanje na berzi ili će trgovanje za njen račun obavljati berzanski posrednici. Iz prometa sa hartijama od vrednosti mogu nastati dobici ili gubici. Izveštava se na neto osnovi.

Dobici mogu nastati od usklađivanja vrednosti hartija od vrednosti sa njihovom fer vrednošću, kada je fer vrednost viša.

Glavni rashodi banaka nastaju po osnovu kamata, naknada, provizija i gubici na prodaji hartija od vrednosti, zatim gubici na plasmanima i avansima, gubici po osnovu obezvređenja ulaganja i opšti administrativni rashodi.

Rashodi po osnovu kamata mogu biti na osnovu kamata na depozite, kamata na kratkoročne pozajmice na tržištu novca, kamate po osnovu repo poslova.

Rashodi po osnovu naknada i provizija mogu biti na osnovu naknade brokerima za posredovanje, naknade centralnom registru HOV, provizije za posredničke poslove.

Dalje navodimo rashode koji se odnose na gubitke po osnovu kreditnog rizika, tržišnog rizika, gubitke za nenaplatu plasmana, gubitke na prodaji hartija od vrednosti ili prodaji valuta, gubitke po osnovu pada fer vrednosti hartija od vrednosti, stalne imovine i investicione imovine.

Rashodi poslovanja su zarade zaposlenih, amortizacija materijalnih i nematerijalnih sredstava, gubici po osnovu obezvređena stalne imovine i troškovi usluga.

O prihodima i rashodima po osnovu kamata izveštava se odvojeno da bi se omogućio uvid u visinu neto kamate. U vezi sa kamatom Uprava banke treba da obezbedi komentar o visini prosečnih kamatnih stopa, prosečnim sredstvima koja donose kamatu i prosečnim obavezama na koje se plaća kamata.

Prema IFRS-7 bilans uspeha mora da sadrži informacije o:

- prihodima od kamata i sličnim prihodima,
- rashodima od kamata i sličnim rashodima,
- prihodima od dividendi,
- prihodima od naknada i provizija,
- rashodima od naknada i provizija,
- dobitima umanjanim za gubitke koji proističu iz trgovine hartija od vrednosti,
- dobiti umanjanim za gubitke koji proističu iz plasmana u hartije od vrednosti,
- drugim poslovnim prihodima,
- gubicima po zajmovima i avansima,
- opštim administrativnim rashodima i
- opštim operativnim rashodima.

U vezi sa gubicima treba objaviti:

- računovodstvenu politiku – osnov na bazi koga je gubitak iskazan kao rashod,
- visinu gubitaka u toku perioda, visinu iskorišćenih rezervisanja formirani po ovom osnovu, visinu rashoda priznatih tokom godine po osnovu nenaplativih plasmana i avansa i visinu naplaćenih ranije otpisanih potraživanja,
- zbirni iznos rezervisanja na dan bilansa,
- zbirni iznos plasmana na koje se ne obračunava kamata i osnovici za utvrđivanje iznosa po kojima se takvi plasmani vode.

Rezervisanja koja se formiraju za pojedinačno identifikovane gubitke i rezervisanja koja se formiraju za preteće gubitke formiraju se na teret dobiti. Od banke se može zahtevati ili joj se može dozvoliti da izdvoji sredstva za potencijalne obaveze. Ova sredstva se izdvajaju na teret neraspodeljene dobiti.

Za sredstva koja su data kao obezbeđenje banka je dužna da objavi vrstu, vrednost sredstava koje su založena kao hipoteka za obezbeđenje njenih obaveza.

Banka je u obavezi da objavi i transakcije sa povezanim stranama.

4.2.2. Rizici u bankama

Institut internih revizora definiše rizik kao mogućnost događaja koji će uticati na ostvarenje ciljeva. Rizik se meri u smislu njegovog uticaja i verovatnoće. Banke zbog prirode posla su izložene delovanju, ne samo većeg broja različitih rizika već je i intenzitet delovanja ovih rizika snažniji. Najznačajniji rizici su: kreditni rizik, državni rizici i rizici transfera, tržišni rizik, kamatni rizik, rizik likvidnosti, valutni rizik, operativni rizik i reputacijski rizik. Svaki od navedenih rizika može da ugrozi solventnost banke i opstanak na dugi rok.

Kreditni rizik

Kreditni rizik podrazumeva moguće gubitke koji se javljaju zbog nemogućnosti naplate plasmana i kredita od dužnika. Rizik prethodi kako iz svih bilansiranih plasmana tako i iz vanbilansnih pozicija kao što su garancije. Da bi obezvređenje bilo priznato potrebno je da postoje objektivni dokazi, koji se zasnivaju na događaju koji je nastao nakon početnog priznavanja, a koji će imati za posledicu smanjenje očekivanih budućih priliva po osnovu datog sredstva ili grupe sredstava. Navedeno može da nastane usled objektivnih finansijskih teškoća u kojima se našao dužnik odnosno emitent dužničke hartije od vrednosti, zatim neispunjavanje ugovornih obaveza kao što je neplaćanje ili kašnjenje u plaćanju kamata ili glavnice, davanje popusta od strane poverioca dužniku, zbog ekonomskih ili pravnih razloga uslovljenih finansijskim teškoćama dužnika, koji u drugim okolnostima ne bi došli u obzir, visokoj verovatnoći stečaja ili druge reorganizacije dužnika, nestanak aktivnog tržišta za dato finansijsko sredstvo zbog finansijskih teškoća ili na osnovu uočljivih znakova, čak i onda kada smanjenje ne može biti identifikovano kod pojedinačnih sredstava koja grupu čine, uključujući pogoršanje likvidnosti dužnika koji čine grupu, kao i pogoršanje nacionalnih i lokalnih ekonomskih uslova koji su u vezi sa izmirivanjem obaveza dužnika koje čine grupu.

Primer: Na osnovu iskustva moguće je proceniti gubitke po osnovu naplate potraživanja prema vlasnicima kreditnih kartica, ako se broj nezaposlenih u datom području poveća za 10%. U ovom slučaju rast stope nezaposlenosti jeste događaj koji izaziva pojavu gubitaka ove grupe potraživanja, iako ne postoje dokazi o gubicima po pojedinim dužnicima.

Sam nastanak pomenutog događaja ne smatra se dovoljnim za priznavanje gubitaka, ako nije moguće kvatifikovati njegov uticaj na očekivane novčane tokove u budućnosti.

MRS i MFSI zahtevaju detaljna objavljivanja o visini gubitaka po osnovu ovog rizika i o nastalim promenama. Bilansiranje gubitaka po osnovu kreditnog rizika može se prema MSFI vršiti na nekoliko načina. Način na koji će gubici biti iskazani zavisi od toga da li je reč o pojedinačno identifikovanim gubicima ili ne. Ako su gubici utvrđeni na osnovu pojedinačnog procenjivanja pojedinačno identifikovani tada se oni u bilansu iskazuju direktnim otpisivanjem i preko ispravki vrednosti.

Pojedinačna procena kreditnih gubitaka - Finansijska sredstva koja imaju kreditni rizik koji individualan i čija je pojedinačna vrednost značajna kakvi su na primer krediti dati privredi ili drugim bankama se kvalifikuju kao nehomogena i značajna.

Paušalna procena se koristi za finansijska sredstva koja nastaju iz poslova sa stanovništvom ili malim preduzećima. Ovi plasmani pojedinačno posmatrano nemaju značajnu vrednost i smatraju se homogenim, zato što imaju slične karakteristike kreditnog rizika.

Primeri za ovakvu vrstu datih kredita su: potraživanja po osnovu kreditnih kartica, krediti dati za školarinu, kreditne linije date malim preduzećima, potraživanja po osnovu dozvoljenih pozajmica po osnovu tekućih računa i drugo. Gubici po osnovu kreditnog rizika koji su nisu pojedinačno identifikovani već je reč o paušalno procenjenim iznosima gubitaka uzimaju se u obzir formiranjem odgovarajućih rezervisanja.

MRS - 39 predviđa da gubici postoje ako je očigledno da je knjigovodstvena vrednost finansijskih sredstava - plasmana viša od visine priliva koji će biti ostvaren njihovom naplatom. MRS ne određuje način utvrđivanja visine ovih gubitaka tako da postoji mogućnost formiranja latentnih rezervi.

Merenje rizika - Mere za smanjenje rizika su: ocena boniteta dužnika, nadzor nad bonitetom tokom otplatnog perioda, uzimanje obezbeđenja, smanjenje koncentracije kredita i neodobravanje kredita povezanim licima.

U finansijskim izveštajima prepoznavanje izloženosti banke kreditnom riziku omogućeno je iskazivanjem:

- visine tekućih gubitaka po ovom osnovu u BU,
- visine ukupnih gubitaka u BS,
- koncentracije plasmana /tzv. najveći kredit/ kao posebne pozicije plasmana i kredita datih povezanim stranama,
- klasifikacije plasmana po delatnostima i geografskim područjima,
- visine iznosa naplaćenih ranije otpisanih plasmana,
- koeficijenta odnosa vrednosti ukupnih zajmova i ukupnih depozita.

Za procenu stepena izloženosti kreditnom riziku koristi se odnos gubitaka koji nastaju po osnovu ovog rizika i ukupnog kreditnog potencijala. Kreditni potencijal banke čini onaj deo njene aktive koji može biti plasiran, pri tome polazi od prosečnog kreditnog potencijala banke (početno+krajnje stanje)/2.

$$\% \text{ gubitaka} = (\text{gubici zbog nenaplativih potraživanja} - \text{naplaćena, a ranije otpisana potraživanja}) / \text{prosečni kreditni potencijal}$$

$$\% \text{ kredita za koje je prestao obračun kamate} = \text{kredit na koje se kamata ne obračunava} / \text{prosečni kreditni potencijal}$$

Državni rizik i rizik transfera

Ukoliko banke u svom poslovanju prelaze nacionalne granice, postoji mogućnost da isplate obaveza dužnika ovih banaka zavise i od nekonomskih prilika, monetarne politike i političkih prilika zemalja u kojima imaju svoje sedišta. Ovi faktori mogu dovesti do nemogućnosti naplate iako sam dužnik ima dobar bonitet.

Rešenje za ovaj rizik je raspored clijenata po geografskim segmentima.

Tržišni rizik

Potencijalni gubici koji nastaju po osnovu promena cena ili cenovnih parametara na finansijskim tržištima (trgovina hartijama od vrednosti, devizama, plemenitim metalima, učešćima i slično).

Najvažniji indikatori tržišnog rizika u upravljanju bankama su sledeći:

- odnos knjigovodstvene vrednosti aktive i njene tržišne vrednosti,
- tržišna vrednost obveznica prema njihovoj knjigovodstvenoj vrednosti,
- tržišna vrednost obične i preferencijalne akcije u odnosu na knjigovodstvenu vrednost koja odražava percepciju investitora o izloženosti riziku banke ili druge finansijske institucije, kao i zarađivačku sposobnost.

Kamatni rizik

Kamatni rizik je rizik od promene visine kamatne stope. Porast kamatnih stopa može smanjiti visinu dobiti ako je struktura aktive i pasive konkretne banke takva da rashodi po osnovu kamata na pozajmljena sredstva rastu brže od prihoda od kamate. Promene tržišnih kamatnih stopa imaju direktan uticaj na rentabilitet i finansijski položaj banke, odnosno novčane tokove.

Rizik likvidnosti

Rizik nelikvidnosti banke ima svoja izvorista, kako u aktivni tako i u pasivi banke. Dva su tipična modela putem kojih se može realizovati rizik od nelikvidnosti.

Po prvom modelu - banka pada u nelikvidnost ako dođe do naglog i visokog pada transakcionih depozita, to vodi padu rezervi likvidnosti, pad rezervi likvidnosti ima za posledicu hitno povlačenje plasmana datih bankama i pribavljanju novih kredita za održanje likvidnosti, što vodi smanjenju prihoda od kamata i povećanju rashoda od kamata, odnosno padu rentabilnosti i gubicima u poslovanju i na kraju nelikvidnosti banke. U ovom slučaju izuzetno je bitna struktura depozita, stepen koncentracije depozita, učešće depozita stanovništva, kao i učešće depozita države.

Po drugom modelu - banka se suočava sa nemogućnošću naplate kredita od komitenata, što vodi padu prinosa aktive, padu prihoda od kamata, nedostatku sredstava za isplatu depozita i drugih obaveza, usled čega dolazi do pada rezervi likvidnosti, povlačenja plasmana datih bankama i pribavljanja kredita za održanje likvidnosti od drugih banaka usled čega dolazi do pada prihoda od kamata i rasta rashoda po osnovu kamata, potom do pada rentabiliteta, gubitaka i smanjenja kapitala i kao konačna posledica javlja se nesolventnost banke. U ovom slučaju izuzetno je bitna struktura plasmana, koncentracija plasmana po komitentima, delatnostima i geografskim područjima.

Imajući u vidu napred navedeno proizilazi da ročna usklađenost depozita i plasmana predstavlja mapu likvidnosti.

Valutni rizik

Valutni rizik je rizik od promena kurseva valuta u kojima banka ima plasmane, odnosno depozite.

Operativni rizik

Operativni rizik je rizik od gubitaka zbog nepostojanja ili zbog pogrešnih procedura, ljudskih ili tehničkih grešaka kao i spoljnih događaja. U operativne rizike se ubraja i rizik od nezakonitih radnji preduzetih od strane vlasnika, menadžmenta, ili klijenta banke koji će izazvati gubitke.

Banka mora imati informacije o poslovnim aktivnostima banke (na primer - platni promet, poslovi trezora i slično) za koje će biti utvrđivana visina operativnog rizika, praćenje gubitaka koji u vezi sa svakom od aktivnosti mogu nastati i procena verovatnoće da do takvih gubitaka može doći.

Reputacijski rizik

Reputacijski rizik predstavlja rizik gubitka poverenja klijenata u banku, te banke ulažu izuzetne napore kako bi ovaj rizik svele na najmanju meru.

5. INTERNA REVIZIJA U BANKAMA

5.1. Kontekst i delokrug rada interne revizije

Korporativno upravljanje je glavni pokretač procesa interne revizije. Zasniva se na poslovnom uspehu i efektivnim organizovanjem nadzora, revizije, računovodstva, odgovornosti i upravljanju performansama. Skandali u firmama Enron i World Com¹² pojasnili su potrebu za efektivnijim sistemima korporativnog upravljanja. Značajna reakcija na ove skandale je sveobuhvatni Sarbanes-Oxley zakon¹³. Jedan od ciljeva ovog zakona je jačanje nezavisnosti eksterne revizije i uloge komiteta za reviziju prilikom obezbeđivanja da kotirana preduzeća podnose odgovarajuće izveštaje i vrše odgovarajuća obelodanjivanja. Prepoznavanje značaja adekvatnog korporativnog upravljanja došlo je do izražaja i u drugim zemljama sveta, kroz različite kodekse korporativnog upravljanja. Komitet za reviziju danas preuzima glavnu ulogu u nadzoru sistema korporativnog upravljanja i uređenju obelodanjivanja.

Osim korporativnog upravljanja, izuzetan značaj u svakom procesu interne revizije imaju odgovarajući sistemi *upravljanja rizikom*. Ciklus upravljanja rizikom može se definisati kao niz postavljenih faza i jedna verzija obuhvata: postavljanje ciljeva, identifikaciju i politiku rizika, procenu rizika, ublažavanje rizika, upravljanje rizikom, pregled, izveštaje.

Još jedan bitan aspekt korporativnog upravljanja su *okviri interne kontrole* i konkretne interne kontrole. Institut internih revizora smatra da je kontrola *svaka akcija koju preduzima rukovodstvo, Odbor i druge strane radi upravljanja rizikom i povećanja verovatnoće ostvarenja postavljenih ciljeva. Rukovodstvo planira, organizuje i usmerava izvođenje akcija u cilju sticanja razumnog uveravanja da će ciljevi biti postignuti*.

Komitet za organizacije-sponzore Treadway komisije (COSO)¹⁴ je još 1992. godine razvio model kontrole koji čine sledeće komponente:

- kontrolno okruženje,
- procena rizika,
- kontrolne procedure,
- komunikacija i informisanje,
- praćenje.

Iz navedenog sledi da su tri osnovna aspekta interne revizije: *upravljanje rizikom, kontrola i proces upravljanja*.

¹² Kreativno računovodstvo, odnosno objavljivanje netačnih, *naduvanih* poslovnih rezultata, često se veže za SAD u prvom redu zbog najvećih korupcijskih skandala u istoriji kao što su : Enron, WorldCom, Tyco International, koje su pokrenule lavinu sumnji u etiku američkog biznisa. Kako bi održale visoke cene deonice i time ispunile očekivanja vlasnika, odnosno deoničara, ali i menadžera isplaćivanih putem deoničkih opcija, uprave posežu za naduvanim godišnjim izveštajima. To je posebno došlo do izražaja u SAD-u nakon 2000. godine, kada je tržišna vrednost mnogih američkih kompanija počela da stagnira.

¹³ Sarbanes-Oxley zakon podržava odgovorno upravljanje poslovanjem kompanija, a time i otvara prostor za jačanje poverenja vlasnika kapitala i zajednice u kojoj kompanija deluje.

¹⁴ COSO (Committee of Sponsoring Organizations of the Treadway Commission) definiše kontrole kao politike, procedure, prakse i organizacione strukture dizajnirane za pružanje razumnog osiguranja da će ciljevi poslovanje biti ostvareni, a neželjeni događaji sprečeni ili detektovani i korigovani.

Sa druge strane, zadatak menadžmenta je strateško upravljanje. Interna revizija je nezavisna u odnosu na menadžment, te se postiže zaokružen sistem kontrole u preduzeću i upravo zato, u svetu se često interna revizija svrstava u *management controlling* a ne u reviziju finansijskih izveštaja (*audit*).

S obzirom na poziciju, ciljeve, namenu izveštaja i odgovornosti, interna revizija zaista pripada internom nadzoru. U tom kontekstu je interna revizija definisana od strane Instituta internih revizora u SAD kao «...nezavisna kontrolna aktivnost unutar preduzeća usmerena na pregled odnosno ispitivanje poslovnih operacija i transakcija u odnosu na filozofiju, poslovnu strategiju, plan i zadatke koje je odredio menadžment».

Delokrug interne revizije uključuje jednu ili više od sledećih aktivnosti:

- Pregled računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola. Za uspostavljanje sistema internih kontrola odgovorno je rukovodstvo. Internoj reviziji se dodeljuje zadatak pregleda tih sistema, praćenje njihovog funkcionisanja i davanje preporuka za njihovo unapređenje.
- Ispitivanje finansijskih i poslovnih informacija. Ovaj zadatak odnosi se na pregled metoda koje se koriste za identifikovanje, procenjivanje, klasifikovanje i izveštavanje o tim informacijama. Pored toga ovaj zadatak može da obuhvati i detaljniju proveru poslovnih promena, salda i postupaka.
- Ispitivanje efektivnosti, efikasnosti i ekonomičnosti poslovnih odluka.
- Ispitivanje usaglašenosti sa zakonom i ostalom eksternom regulativom i sa politikama rukovodstva.

Interna revizija je važna i sa stanovišta revizije finansijskih izveštaja što potvrđuje postojanje Međunarodnog standarda revizije «*Korišćenje rezultata rada interne revizije*»¹⁵. Delokrug rada znatno varira i zavisi od veličine i strukture pravnog lica i zahteva njegovog rukovodstva.

5.2. Odgovornost interne revizije u bankama

Obaveza upravnog odbora banke je da obezbedi da izvršni odbor održava adekvatan i delotvoran sistem unutrašnjih kontrola, sistem merila za procenjivanje različitih rizika aktivnosti banke, sistem za povezivanje rizika s visinom kapitala banke i odgovarajuće metode za praćenje poštovanja zakona, propisa, kao nadzornih i internih politika. Najmanje jednom godišnje upravni odbor banke treba da preispita sistem unutrašnjih kontrola i postupak za procenu kapitala.

Upravni odbor banke redovno proverava da li je uspostavljen adekvatan sistem unutrašnjih kontrola kako bi obezbedio dobro uređeno i razborito vođenje poslovanja (s obzirom na jasno utvrđene ciljeve). Odbor takođe proverava da li je banka razvila sistem za povezivanje rizika s visinom kapitala banke. Takođe, odbor treba da uspostavi sistem unutrašnjih kontrola, da usvoji program i plan unutrašnje revizije banke, da utvrdi procedure za identifikovanje, merenje i procenu rizika i upravljanje rizicima, da razmatra izveštaje spoljne i unutrašnje revizije, kao i procese za praćenje poštovanja zakona i propisa, nadzornih politika, internih planova, politika i postupaka.

¹⁵ MRS 610 - www.mfin.gov.rs

Izvršni odbor banke je odgovoran za unapređivanje procesa kojima se utvrđuju, mere, prate i kontrolišu rizici kojima je banka izložena. Najmanje jednom godišnje izvršni odbor treba da izvesti upravni odbor o obimu i uspešnosti sistema unutrašnjih kontrola i postupka za procenu kapitala.

Izvršni odbor održava organizacionu strukturu kojom se jasno određuju odgovornost, ovlašćenja i odnosi izveštavanja i kojom se osigurava da se podela odgovornosti delotvorno sprovodi. Izvršni odbor identifikuje i meri rizike kojima je banka izložena u svom poslovanju i primenjuje principe upravljanja rizicima koje odobri upravni odbor banke. Na kraju, izvršni odbor sprovodi odgovarajuće politike unutrašnje kontrole i prati adekvatnost i delotvornost sistema unutrašnjih kontrola.

Interna revizija je deo kontinuiranog praćenja sistema unutrašnjih kontrola banke i njenog internog postupka za procenu kapitala jer obezbeđuje nezavisnu procenu adekvatnosti i poštovanja utvrđenih politika i postupaka banke. Kao takva, funkcija unutrašnje revizije je da pomaže upravnom i izvršnom odboru u efikasnom i delotvornom obavljanju njihovih prethodno opisanih odgovornosti.

Izvršni odbor treba da se pobrine da odeljenje interne revizije bude u potpunosti informisano o novim kretanjima, inicijativama, proizvodima i operativnim promenama kako bi se osiguralo da svi povezani rizici budu utvrđeni u ranoj fazi.

5.3. Načela interne revizije u bankama

5.3.1. Trajna funkcija – kontinuitet

Svaka banka treba da ima trajnu funkciju interne revizije. U obavljanju svojih dužnosti i odgovornosti upravni i izvršni odbor treba da preduzmu sve potrebne mere kako bi banka mogla da se kontinuirano oslanja na adekvatnu funkciju unutrašnje kontrole koja je primerena njenoj veličini i prirodi njenog poslovanja. Ove mere uključuju obezbeđenje odgovarajućih resursa i osoblja interne revizije za postizanje njenih ciljeva.

5.3.2. Nezavisna funkcija

Funkcija interne revizije banke mora biti nezavisna u odnosu na aktivnosti koje revidira i mora biti nezavisna u odnosu na svakodnevni proces interne kontrole. To znači da je internoj reviziji dat odgovarajući položaj unutar banke, i da svoje zadatke obavlja objektivno i nepristrano.

Odeljenje interne revizije mora biti u mogućnosti da obavlja svoj zadatak na sopstvenu inicijativu u svim odeljenjima, poslovnim jedinicama i funkcijama banke. Ono mora imati slobodu da izvesti o svojim nalazima i ocenama, i da ih interno saopšti.

Načelo nezavisnosti znači da odeljenje interne revizije posluje pod direktnom kontrolom glavnog izvršnog direktora banke ili revizorskog odbora, u zavisnosti od okvira upravljačke strukture.

Čelnik odeljenja interne revizije treba da ima ovlašćenje da direktno komunicira, na sopstvenu inicijativu, sa izvršnim odborom, predsednikom upravnog odbora, članovima revizorskog odbora ili, kad je potrebno, sa spoljnim revizorima, u skladu s pravilima koje svaka banka utvrđuje u svojoj ispravi o osnivanju revizije. Ovo izveštavanje se može, na primer, odnositi na slučaj kad uprava banke donese odluku koja je u suprotnosti s odredbama zakona ili propisa.

Nezavisnost takođe zahteva da interesi internih revizora ne budu u sukobu s bankom. Sistem nagrađivanja internih revizora treba da bude usklađen sa ciljevima interne revizije. Funkcija interne revizije mora biti podložna nezavisnom preispitivanju. To preispitivanje može obavljati nezavisna strana kao što je eksterni revizor ili ga može obavljati revizorski odbor.

5.3.3. Isprava o osnivanju revizije

Svaka banka treba da ima ispravu o osnivanju revizije, kojom se ojačava položaj i ovlašćenja funkcije interne revizije unutar banke.

Ispravom o osnivanju interne revizije utvrđuju se najmanje:

- ciljevi i obim funkcije interne revizije,
- pozicija odeljenja interne revizije unutar organizacije, njegova ovlašćenja, odgovornosti i odnosi sa ostalim kontrolnim funkcijama, i
- odgovornost čelnika odeljenja interne revizije.

Ispravu o osnivanju treba sastaviti i periodično preispitivati odeljenje interne revizije. Ispravu treba da odobri izvršni odbor, a nakon toga da je potvrdi upravni odbor kao deo svoje nadzorne uloge. Tu potvrdu može dati i revizorski Odbor. Ispravom o osnivanju izvršni odbor banke daje odeljenju interne revizije pravo na inicijativu i ovlašćuje ga da ima neposredan pristup bilo kojem zaposlenom i da sa njim komunicira, da ispituje bilo koju aktivnost ili telo banke, zatim mu daje pristup celokupnoj evidenciji, datotekama ili podacima banke, koji uključuju upravljačke informacije i zapisnike svih konsultativnih tela i tela zaduženih za donošenje odluka, kad god su relevantni za obavljanje zadataka odeljenja interne revizije.

U ispravi o osnivanju treba navesti uslove pod kojima se od odeljenja interne revizije može zatražiti pružanje konsultativnih ili savetodavnih usluga ili obavljanje ostalih specijalnih zadataka. Isprava o osnivanju treba da bude poslata svima u organizaciji.

5.3.4. Nepristranost

Interna revizija bi trebalo da bude objektivna i nepristrasna, što znači da bi trebalo da može da obavlja svoje zadatke bez predrasuda i upletanja.

Objektivnost i nepristranost znače da samo odeljenje interne revizije teži da izbegne bilo kakav sukob interesa. U tom cilju, zadaci pojedinih zaposlenih unutar odeljenja interne revizije treba da se periodično rotiraju, kad god je praktično. Revizori koji su rotacijom došli iz drugih delova banke ne bi trebalo da revidiraju aktivnosti ili funkcije koje su obavljali i gde su bili plaćeni tokom prethodnih dvanaest meseci.

Nepristranost zahteva da odeljenje interne revizije nije uključeno u poslove banke ili u izbor ili sprovođenje mera interne kontrole. U protivnom bi morao da preuzme odgovornost za te aktivnosti, što bi umanjilo nezavisnost njegovog prosuđivanja.

Potreba za nepristranošću ne isključuje mogućnost da izvršni odbor od odeljenja interne revizije zatraži mišljenje o specifičnim pitanjima koja su povezana sa načelima internih kontrola koja se moraju poštovati. Na primer, izvršni odbor može da zatraži mišljenje prilikom razmatranja važnih reorganizacija, početka važnih ili rizičnih novih aktivnosti, osnivanja novih poslovnih jedinica koje će obavljati rizične aktivnosti i prilikom osnivanja ili reorganizacije sistema kontrole rizika, upravljačkih informacionih sistema ili sistema informacione tehnologije. Ipak, mogući razvoj i uvođenje tih mera treba da ostanu odgovornost uprave.

Ova konsultantska funkcija je pomoćni zadatak, koji ni na koji način ne sme ometati osnovne zadatke ili odgovornost i nezavisnost odeljenja interne revizije. Naknadno izveštavanje interne revizije može sadržati preporuke koje se odnose na nedostatke i slabosti kao i predloge za poboljšanje internih kontrola.

5.3.5. Stručna osposobljenost

Stručna osposobljenost svakog internog revizora i funkcije interne revizije kao celine ključna je za ispravno funkcionisanje funkcije interne revizije banke.

Stručna osposobljenost svakog internog revizora, kao i njegova motivacija i kontinuirano usavršavanje preduslovi su za delotvornost odeljenja interne revizije. Stručna osposobljenost mora se proceniti uzimajući u obzir prirodu i ulogu revizora kao i njegovu sposobnost da prikupi informacije, ispita, oceni i prenese informacije. U obzir treba uzeti i rastuću tehničku složenost aktivnosti banaka, kao i rastuću raznolikost zadataka koje treba da obavlja odeljenje interne revizije, a koje proizlaze iz kretanja u finansijskom sektoru.

Stručna osposobljenost, a posebno znanje i iskustvo, unutar samog odeljenja interne revizije takođe zaslužuju posebnu pažnju. To znači da odeljenje kao celina mora biti dovoljno sposobno da ispita sva područja poslovanja banke. Kontinuirano obavljanje sličnih zadataka ili rutinskih poslova može negativno uticati na sposobnost internog revizora da donese kritičke zaključke. Stoga se preporučuje, kad god je praktično, rotiranje osoblja unutar odeljenja interne revizije. Ta rotacija mora se sprovesti tako da se ne ugrozi nezavisnost internih revizora. Stručna osposobljenost treba da se održava pomoću sistematičnog, kontinuiranog usavršavanja svakog zaposlenog. Svi zaposleni u odeljenju interne revizije treba da dovoljno poznaju savremene revizijske tehnike i bankovne aktivnosti.

5.3.6. Obim aktivnosti

Svaka aktivnost i svaki entitet banke trebalo bi da ulaze u delokrug interne revizije.

Nijedna aktivnost ili entitet banke - uključujući aktivnosti podružnica i društava ćerki, kao i aktivnosti koje su eksternalizovane - ne smeju biti isključeni iz delokruga odeljenja interne revizije. Odeljenje interne revizije mora imati pristup celokupnoj evidenciji, datotekama ili podacima banke, koji uključuju upravljačke informacije i zapisnike svih konsultativnih tela i tela zaduženih za donošenje odluka, kad god su relevantni za obavljanje njegovih zadataka.

Posmatrano sa opšteg stanovišta, u delokrug interne revizije treba da uđe ispitivanje i vrednovanje primerenosti i delotvornosti sistema internih kontrola, kao i načina na koji se ispunjavaju dodeljene odgovornosti. U mnogim slučajevima se odnosi na analizu rizika sistema internih kontrola banke.

Odeljenje interne revizije posebno treba da vrednuje:

- zadovoljavanje politika i kontrola rizika (kvantitativno i nekvantitativno),
- pouzdanost (uključujući celovitost, tačnost i sveobuhvatnost) i pravovaljanost finansijskih i upravljačkih informacija,
- kontinuitet i pouzdanost elektronskih informacionih sistema, i
- funkcionisanje delova.

Odeljenje interne revizije treba da posveti primerenu pažnju odredbama zakona i propisima koje obuhvataju poslovanje banke, uključujući politike, načela, pravila i smernice koje je izdalo nadležno nadzorno telo, a koji se odnose na način na koji su banke organizovane i način upravljanja bankom, ipak odeljenje interne revizije ne treba da preuzme funkciju udovoljavanja tim odredbama.

Neke banke su osnovale posebna odeljenja za kontrolisanje ili praćenje pojedinih aktivnosti ili tela banke. Ova odeljenja su deo sistema internih kontrola, pa njihovo postojanje ne oslobađa odeljenje interne revizije od ispitivanja tih određenih aktivnosti ili tela. Kako bi bilo efikasno, odeljenje interne revizije može da u obavljanju svojih zadataka koristi informacije koje su dostavila različita kontrolna odeljenja, ali odeljenje interne revizije zadržava odgovornost za ispitivanje i vrednovanje adekvatnosti funkcionisanja unutrašnje kontrole aktivnosti banke ili relevantnog tela banke.

Ako banka ima značajnu podružnicu u inostranstvu, odeljenje interne revizije treba da razmotri osnivanje lokalnog ogranka kako bi osigurao efikasnost i kontinuitet svog rada. Lokalni ogranak treba da bude deo odeljenja interne revizije banke i organizovan tako da poštuje načela koja se poštuju i primenjuju u samom odeljenju.

Kao posebna pravna lica, bankarska ili nebankarska društva ćerke odgovorna su za svoju internu kontrolu i svoju funkciju interne revizije. U ovim društvima ćerkama funkciju interne revizije može obavljati odeljenje interne revizije matičnog društva. Kad društva ćerke imaju sopstvena odeljenja interne revizije, ta odeljenja treba da izveštavaju odeljenje interne revizije matičnog društva. Matično društvo treba da preduzme sve potrebne mere, ne dovodeći u pitanje odredbe lokalnih zakona i propisa, kako bi osiguralo da njegovo odeljenje interne revizije ima neograničen pristup svim aktivnostima i telima društava ćerki i da obavlja neposredne revizije u dovoljnim vremenskim razmacima.

Za podružnice u inostranstvu, kao i za društva ćerke, matična banka treba da utvrdi načela interne revizije koja ne dovode u pitanje odredbe lokalnih zakona i propisa. Matična banka treba da sastavi revizorske smernice za celu grupu. Odeljenje interne revizije matične banke treba da učestvuje u nagrađivanju i ocenjivanju lokalnih internih revizora.

5.3.6.1. Interni postupak banke za procenu kapitala

U sklopu internog procesa banke za procenu kapitala interna revizija bi trebalo da redovno obavlja nezavisno preispitivanje sistema upravljanja rizikom koji je banka razvila kako bi povezala rizik s visinom kapitala banke i metodom koja je utvrđena za praćenje poštovanja internih politika o kapitalu.

Procesi prepoznavanja rizika i procene kapitala banke razlikuju se od procesa upravljanja rizikom koji se obično više fokusira na preispitivanje poslovnih strategija razvijenih kako bi se maksimizirala međuzavisnost između rizika i zarade unutar različitih područja banke.

Banka treba jasno da utvrdi pojedinca i odeljenje koje je odgovorno za preispitivanje postupka za procenu kapitala. To može biti odeljenje interne revizije ili neki drugi pojedinac ili odeljenje koje je dovoljno nezavisno u odnosu na poslovanje banke.

Supervizorovo preispitivanje i ocenjivanje interne procene adekvatnosti kapitala banke i pridržavanja stopa sigurnosnog (garantnog) kapitala mogu se oslanjati na preispitivanje posla koji su obavili interni i eksterni revizori ako je njihov posao obavljen primereno svrsi.

5.4. Formiranje interne revizije u bankama

Za formiranje interne revizije u bankama veoma je bitno da se jasno odredi opseg rada i dubina zahvata samostalne službe interne revizije u bankama. Kada je reč o obimu rizika, interna revizija u bankama mora tom pitanju prići sa saznanjem da je poslovanje banaka visoko rizično i da je blisko riziku u osiguranju.

U bankama je prisutno više vrsta rizika: kreditni rizik, rizik kamatne stope, rizik deviznog kursa, rizik likvidnosti i operacionalni rizik. Njihov obim i prisustvo interesuje i eksternog revizora. Otežavajuća okolnost za internu reviziju u bankama u odnosu na organizacije za osiguranje sadržana je u tome što u osiguravajućim kućama kao svojevrсни supervizor može biti zaposlen ovlašćeni aktuar čiji je predmet interesovanja takođe celokupno poslovanje osiguravajuće kuće, ali i pojedinačna akta, bilo da je reč o visini stope premije, novoj vrsti osiguranja, proceni štete po pojedinačnom slučaju, bilo da je reč o rezervisanju za buduće štete. U bankama sličnog profesionalca nema.

Otuda bi interna revizija morala u okviru svoje planirane aktivnosti sačiniti metodologiju: analizu rizika od promene kamatnih stopa, analize rizika od promene kursa valuta, analize rizika od potencijalnih obaveza i drugo. Podjednako je važno za upravljanje bankama da se najviše rukovodstvo upozorava u vezi sa tim češće od jednom godišnje, kako to čini eksterni revizor, o poslovanju u celini ili delovima poslovanja. Ova upozorenja i analize bi i eksternom revizoru, u skladu sa standardom revizije, olakšali posao i ocenu kvaliteta internih kontrola i interne revizije.

U metodološkom smislu, reč je o sledećim analizama i pokazateljima:

- ❖ Analiza reklasifikvanog bilansa stanja (ročna usaglašenost)
- ❖ Analiza boniteta banke – kvalitet aktive (kredit, trajni ulogi, ukupna rizična evidencija, ukupni ostali plasmani, ostala vanbilansna aktiva)

- ❖ Pokazatelji poslovanja propisani Zakonom o bankama (novčani deo akcijskog kapitala, adekvatnost kapitala, učešće kapitala u aktivi, učešće sredstava stanovništva u pasivi, odnos kratkoročnih plasmana i kratkoročnih sredstava, odnos devizne pasive i devizne aktive, veliki i najveći mogući krediti u odnosu na kapital, učešće u kapitalu drugih pravnih lica, učešće u kapitalu banaka i plasmani u osnovna sredstva)
- ❖ Pokazatelji profitabilnosti:
 - $(\text{dobitak/aktiva}) \cdot 100$
 - $(\text{prihodi od kamata/aktiva}) \cdot 100$
 - $(\text{rashodi kamata/pasiva}) \cdot 100$
 - $(\text{neto kamatonosna aktiva/ukupna aktiva}) \cdot 100$
 - $(\text{prihodi od kamata/kamatonosna aktiva}) \cdot 100$
- ❖ Pokazatelji likvidnosti:
 - $(\text{dati krediti/depoziti}) \cdot 100$
 - $(\text{likvidna aktiva/ukupna aktiva}) \cdot 100$
 - $(\text{likvidna aktiva/kratkoročne obaveze}) \cdot 100$
- ❖ Koeficijent rizika kamatne stope:
 - $\text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{kamatno osetljiva pasiva}$

Naravno, metodologija može biti i drugačije sastavljena. Bitno je da ona obuhvata područja interesa i rukovodstva i eksternog revizora, pri čemu je kod eksternog revizora reč o interesu Narodne banke Srbije, akcionara i poslovnih partnera banke, bilo da je reč o pravnim licima ili fizičkim licima.

Za internu reviziju u bankama interesantna su sledeća područja prikazana u narednoj tabeli. Područja interesovanja interne revizije su predstavljena tabelom radi preglednosti sa definisanim obimom rizika za prikazana područja, kontrolorima poslovanja u tim područjima, mogućnošću postojanja greške sa napomenom o utvrđivanju iste i uticajem na finansijske uzveštaje. Ne upuštajući se detaljno u sva područja interesovanja interne revizije, ukazujem samo na neka područja od interesa za internu reviziju.

Područje	Obim rizika	Kontrola	Postojanje greške ili zloupotreba	Uticaj na finansijske izveštaje
<i>Poslovi sa stanovništvom</i>	Veliki broj transakcija na relativno male iznose	Uglavnom interna revizija	Izvesno i moguće - teško otkrivanje	Neznatan uticaj
<i>Finansijsko, materijalno, blagajničko i trezorsko poslovanje</i>	Veliki broj transakcija veliki broj propisa	NBS, inspekcijski organi	Izvesno i moguće - teško otkrivanje	Neznatan uticaj
<i>Devizni poslovi, platni promet, devizni režim</i>	Veliki broj transakcija veliki broj deviznih propisa	NBS, inspekcijski organi, eksterna i interna revizija	Izvesno i moguće - teško otkrivanje	Značajan uticaj
<i>Poslovi računovodstva</i>	Tačnost, korektnost, ažurnost, kotiranje, obuhvatnost, izrada izveštaja	NBS, inspekcijski organi, eksterna i interna revizija	Izvesno i moguće - teško otkrivanje	Značajan uticaj
<i>Obrada podataka</i>	Veliki broj obrada i različit nivo operativnih kontrola, odgovornost za unos, ažurnost, kompletnost izlaza i obrade podataka	Eksterna i interna revizija	Izvesno i moguće - teško otkrivanje	Značajan uticaj
<i>Kredit</i>	Manji broj transakcija na relativno visoke iznose uz značajan broj zakonskih propisa	NBS, eksterna i interna revizija	Izvesno i moguće - lakše otkrivanje	Značajan uticaj
<i>Vanbilansne operacije</i>	Manji broj transakcija na relativno visoke iznose uz značajan broj zakonskih propisa	NBS, inspekcijski organi, eksterna i interna revizija	Izvesno i moguće - lakše otkrivanje	Značajan uticaj
<i>Vanposlovna sredstva</i>	Manji broj transakcija na različite iznose i osnove, uz određen broj zakonskih propisa i kolektivnog ugovora	Inspekcijski organi, eksterna i interna revizija	Izvesno i moguće - lakše otkrivanje	Relativno neznatan uticaj

5.4.1. Kako to izgleda u našoj praksi?

Većina banaka u našoj zemlji posluju kao članice stranih grupa. One, u skladu sa iskustvima svojih centrala i zakonskim i podzakonskim rešenjima u našoj zemlji, formiraju organe koji se bave internom revizijom i sastavljaju interne dokumente kojima se uređuje ovo pitanje. U većini banaka načelno se poštuje zahtev Bazela II¹⁶ da broj zaposlenih u internoj reviziji treba da čini 1% ukupnog broja zaposlenih.

Interni dokumenti koje jedna banka uobičajeno poseduje, a tiču se pitanja interne revizije, su:

- Povelja ili isprava o osnivanju interne revizije,
- Priručnik ili pravilnik interne revizije,
- Kodeks etike odeljenja interne revizije,
- konkretne procedure.

Povelja interne revizije (Internal Audit Charter) definiše principe interne revizije, status odeljenja interne revizije, ovlašćenja, osnovne funkcije, zadatke i odgovornosti internih revizora, delokrug aktivnosti odeljenja interne revizije i njegov odnos sa funkcijom kontrole usaglašenosti poslovanja banke. Predstavlja svojevrsan *statut* interne revizije. Povelja preuzima već utvrđene zahteve i definicije Bazela II vezane za internu reviziju i primenjuje ih na konkretno, sopstveno odeljenje.

Kodeks etike takođe preuzima principe definisane u Bazelu II i daje zaposlenima smernice u pogledu njihovog ponašanja pri radu i vrednostima koje treba da odlikuju internog revizora.

Konkretna procedure interne revizije podrazumevaju detaljnu razradu konkretnih postupaka i koraka koje interni revizor treba da sprovodi u svakodnevnom obavljanju svog posla (na primer konkretne procedure koje se primenjuju kod kontrole kvartalnih izveštaja namenjenih Narodnoj banci Srbije¹⁷).

Možda najzanimljiviji od ovih dokumenata (s obzirom na uopštenost povelje i kodeksa, sa jedne strane, i preteranu detaljnost konkretnih procedura, sa druge strane) jeste **priručnik (pravilnik) za internu reviziju**. Pravilnik je pisani dokument koji definiše sve aspekte rada odeljenja interne revizije i izrađen je u skladu sa poveljom (ispravom, charterom), međunarodnim standardima interne revizije i važećom zakonskom regulativom¹⁸.

5.5. Doprinos interne revizije prilikom ostvarivanja strateških ciljeva vlasnika i menadžmenta banke

Potreba za revizijom kao nezavisnom profesijom nastala je kao posledica razdvajanja upravljačke i vlasničke funkcije. Vlasnici kapitala su, usled ekspanzije poslovanja, sve više dolazili u situaciju da upravljanje svojim kapitalom, u cilju očuvanja profitabilnosti, prepuštaju finansijskim ekspertima. Na taj način oni su gubili kontrolu nad korišćenjem sopstvenog kapitala i postajali zavisni od odluka menadžmenta. Jedan od najznačajnijih načina za očuvanje kontrole i praćenje rada menadžmenta realizovan je kroz eksternu kontrolu finansijskih izveštaja koji nastaju na kraju poslovne godine.

¹⁶ Basel Committee on Banking Supervision (www.bis.org)

¹⁷ Zakon o bankama (www.nbs.rs)

¹⁸ U poglavlju 9 ovog rada smo detaljno opisali priručnik i procedure interne revizije u bankama koje posluju na teritoriji Republike Srbije.

Rad revizora prvenstveno je usmeren ka potrebama vlasnika kapitala. Na kraju krajeva, oni predstavljaju poslodavce revizora koji se odriču dela profita zarad saznanja o stvarnim efektima poslovanja. Međutim, iz zajedništva interesa revizora i vlasnika kapitala bilo bi pogrešno zaključiti da neizbežno mora postojati sukob interesa revizora i rukovodstva banke. Postoje brojne okolnosti u kojima se njihovi interesi preklapaju i nadopunjuju.

Nisu samo vlasnici kapitala zainteresovani za rezultate revizije. Menadžment banke može imati značajnih koristi. Ukoliko je menadžment banke vodio poslovanje efikasno i sa dužnom pažnjom prema interesima vlasnika kapitala, onda je i on zainteresovan da se njegova uspešnost eksterno verifikuje. U protivnom, ostaće inherentna sumnja da li su obelodanjeni pozitivni rezultati zaista realan odraz poslovanja u prethodnoj godini ili je finansijski rezultat *naštiman* tako da zadovolji vlasnike kapitala.

Pored toga, konvergencija interesa menadžmenta banke i revizora postoji i u domenu dodatnih usluga koje revizor pruža u toku vršenja revizijskog angažmana, u smislu vrednovanja računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola banke. Naime, na početnom stepenu razvoja revizija se temeljila na pregledu i kontroli svih računa na osnovu čega se pouzdano utvrđivalo da li u računovodstvenom izveštaju postoje greške. Osnovu revizorskog rada činilo je formalno i materijalno ispitivanje svih dokumenata i proknjiženih promena. Rast i razvoj banaka uslovili su uvećanje broja transakcija dovodeći revizora u situaciju da fizički ne može obaviti posao revizije po klasičnom pristupu. Rešenje za prevazilaženje ovog problema pronađeno je u posrednom metodu koji polazi od toga da se rizik od grešaka u računovodstvenim izveštajima smanjuje ukoliko računovodstveni sistem i sistem internih kontrola klijenta revizije dobro funkcionišu. Shodno tome, revizor treba da proceni efikasnost ovih sistema¹⁹.

Funkcionisanje sistema internih kontrola predstavljala odgovornost menadžmenta banke. Rukovodstvo banke zainteresovano je da sistem internih kontrola uspešno funkcioniše. Budući da revizor značajan deo revizorskog angažmana provodi u proučavanju i vrednovanju računovodstvenog sistema i sistema internih kontrola, on u tom procesu stiče saznanja o njihovim dobrim i lošim stranama. Uočene slabosti mogu biti prezentovane menadžmentu u pismenoj formi, kao Izveštaj o slabostima. Menadžment banke bi trebalo da mišljenje revizora prihvati kao kompetentno s obzirom na znanje i bogato iskustvo koje revizor stiče vršeći reviziju kod klijenata sa različito uspostavljenim računovodstvenim i kontrolnim sistemom.

Značajan korak predstavlja formiranje odeljenja interne revizije koji bi činili zaposleni službenici banke. Pravilo je da odeljenje interne revizije sa svoj rad odgovara top menadžmentu banke. S obzirom na neophodnost institucionalne nezavisnosti internih revizora od objekta revizije, zadatak tog odeljenja prevashodno bi mogla biti provera rada rukovodilaca na nižim nivoima i drugih bankarskih službenika, u smislu procene efikasnosti odluka i stepena u kojem se te odluke sprovode u praksi.

Poseban aspekt doprinosa revizije ostvarivanju strateških ciljeva banke odnosi se na pitanje zavisnosti opstanka i razvoja banke od poverenja koje ona uživa. Poverenje se teško stiče, a lako gubi. Problem imidža i poverenja koje banke uživaju kod svojih komitenata predstavlja ključnu tačku oslonca oko koje se formira i razvija celokupno poslovanje banke. Gubljenjem poverenja biznis banke može se lako urušiti. Uloga revizora u jačanju poverenja i pozitivne percepcije banke može biti izuzetno značajno.

¹⁹ Polić S.: «Revizija računovodstvenih iskaza i informacionih sistema», Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 1996

Sadašnji i potencijalni deponenti žele da budu sigurni da su poverili svoj novac u prave ruke i da postoji minimalan rizik da će povratiti uložena sredstva u dogovorenim rokovima. Sa druge strane, zajmoprimci žele da iza njih stoji jaka, likvidna i solventna banka sa svojim kapitalom.

U razvijenim tržišnim privredama revizija nije uvedena kao zakonska obaveza već postoji posredan mehanizam prinude koji se ogleda u zahtevu organizovanih tržišta kapitala da sva pravna lica koja žele da se njihove hartije od vrednosti kotiraju na berzama moraju uz finansijske izveštaje prezentovati i mišljenje nezavisnog revizora o tim izveštajima. Razlog za ovakav zahtev leži u činjenici da se na osnovu finansijskih izveštaja donose krupne strateške odluke o alokaciji kapitala. Obaveznom revizijom želi se smanjiti informacioni rizik investitora, odnosno rizik od donošenja odluka na osnovu pogrešnih informacija. Banke su, s obzirom na prirodu usluga koje nude, jedan od najznačajnijih aktera na tržištu kapitala. One se pojavljuju u različitim ulogama: kao prodavci, kupci ili posrednici. Bez obzira na formu učešća koju uzimaju, postoji stalno prisutan interes banaka za koristi od revizorskih usluga. U ulozi prodavca na primarnom tržištu, banka je zainteresovana da kroz mišljenje revizora potvrdi profitabilnost koja će kupcima berzanskih efekata garantovati dobru investiciju. Kao kupac, banka želi da donese odluku o ulaganju na osnovu verifikovanih finansijskih informacija. Kao posrednik, banka je zainteresovana za brz protok kapitala i stabilnost tržišta kapitala u čemu značajnu ulogu ima i revizija.

Pored revizorskih usluga menadžment banke može imati koristi i od drugih usluga revizijskih kuća koje izlaze iz okvira klasične revizije. Revizijske firme su u stanju da, s obzirom na akumulirano znanje i iskustvo, ponude i usluge iz domena strateškog odlučivanja banke kao što su organizaciono restruktuiranje, finansijski konsalting i implementacija informacionih i telekomunikacionih tehnologija.

Strateško upravljanje zahteva i sklapanje strateških partnerstava. Jedan od strateških partnera banke mogla bi biti i revizijska kuća koja će pružati stalnu podršku ekspanziji poslovanja banke kroz ceo spektar usluga koje ona nudi.

***«Uvek je pravo vreme
da se uradi ono što je ispravno.»***
Martin Luther King, Jr.
(1929 –1968)

6. FUNKCIONISANJE INTERNE REVIZIJE U BANKAMA

Interna revizija obuhvata sastavljanje plana revizije, ispitivanje i procenjivanje dostupnih informacija, obaveštavanje o rezultatima i praćenje preporuka i pitanja.

Odeljenje interne revizije ispituje i ocenjuje sveukupne aktivnosti banke u svim njenim entitetima. Stoga treba koristiti najprimereniju vrstu revizije a zavisno od cilja revizije koji treba postići. Odeljenje interne revizije ne ograničava sprovođenje revizije u različitim odeljenjima banke, već posvećuje posebnu pažnju sprovođenju revizije bankarske aktivnosti u svim entitetima banke koji su uključeni u tu aktivnost.

6.1. Usredsređenost na rizik i plan revizije

Uprava odeljenja interne revizije priprema plan za sve zadatke koji treba da se obave.

Plan revizije obuhvata utvrđivanje vremenskog rasporeda i učestalosti planiranog posla interne revizije. Plan revizije temelji se na sistematičnoj proceni kontrole rizika. Procena kontrole rizika dokumentuje spoznaje internog revizora o značajnim aktivnostima banke i s njima povezanim rizicima. Menadžment interne revizije treba da utvrdi načela i metodologije za procenu rizika u pisanom obliku i da ih redovno ažurira kako bi pratio promene u sistemu internih kontrola ili radnih procesa i ugradio ih u nove poslovne linije. Analiza rizika ispituje sve aktivnosti banke i entiteta banke, kao i celokupni sistem internih kontrola.

Na temelju rezultata analize rizika utvrđuje se plan revizije za nekoliko godina, pri čemu se u obzir uzima stepen rizika koji je inherentan dotičnim aktivnostima. Plan takođe uzima u obzir očekivana kretanja i inovacije, i generalno, viši stepen rizika novih aktivnosti, kao i nameru revidiranja svih značajnih aktivnosti i entiteta unutar razumnog vremenskog razdoblja. Sva ova pitanja odrediće obim, prirodu i učestalost zadataka koji će se obaviti.

Plan revizije mora biti realističan, odnosno mora predvideti potrebno vreme za obavljanje zadataka kao što su specijalne provere, davanje mišljenja i ostalih aktivnosti od značaja. Plan uključuje i detaljno navođenje potrebnih resursa kao što su osoblje i ostali resursi. Što se tiče radnika, ne razmatra se samo njihov broj, već i potrebna stručna osposobljenost. Plan revizije treba redovno preispitivati i ažurirati kad god je potrebno.

Plan revizije trebalo bi da izradi odeljenje interne revizije, a trebalo bi da ga odobri izvršni odbor ili upravni odbor ili revizorski odbor. Davanje odobrenja implicira da će banka odeljenju interne revizije staviti na raspolaganje odgovarajuće resurse.

6.2. Revizorski postupci

Za svaki zadatak revizije treba pripremiti program revizije. Program revizije opisuje ciljeve, a zatim daje kratak prikaz rada revizije koji se smatra nužnim da bi se ostvarili ti ciljevi. Program je relativno fleksibilan alat koji se mora prilagoditi i dovršiti u skladu s utvrđenim rizicima.

Sve revizorske postupke koji čine deo zadatka treba dokumentovati u radnoj dokumentaciji. Ona mora da sadrži popis ispitivanja koja su sprovedena kao i ocene formulisane u izveštaju. Radna dokumentacija mora se sastaviti u skladu s precizno određenom metodom. Ta metoda mora dati dovoljno informacija kako bi se proverilo je li zadatak ispravno obavljen i omogućilo drugima da provere kako je zadatak obavljen.

Pisani revizorski izveštaj o svakom zadatku treba izdati što je pre moguće. On se dostavlja revidiranom subjektu i njegovoj upravi, i - u načelu, u sažetom obliku – izvršnom odboru.

Revizorski izveštaj sadrži svrhu i obim revizije, zatim obuhvata nalaze i preporuke interne revizije, kao i odgovor revidiranog subjekta. On takođe sadrži pitanja o kojima je na kraju zadatka postignuta saglasnost. Odeljenje interne revizije navodi relativnu važnost otkrivenih nedostataka ili datih preporuka.

Odeljenje interne revizije vodi evidenciju o obavljenim zadacima i izdatim izveštajima. Izvršni odbor treba da obezbedi da se pitanja interne revizije reše na odgovarajući način, te stoga treba da odobri postupak koji je utvrdila interna revizija kako bi osigurala razmatranje i pravovaljano sprovođenje preporuka interne revizije.

Odeljenje interne revizije prati svoje preporuke kako bi ustanovilo da li su sprovedene. Najmanje jednom u polugodištu o statusu preporuka obaveštavaju se izvršni odbor, upravni odbor ili revizorski odbor, zavisno od upravljačke strukture.

6.3. Upravljanje odeljenjem interne revizije

Čelnik odeljenja interne revizije treba da obezbedi poštovanje načela interne revizije i poštovanje dobrih standarda interne revizije, kao što su *Standardi za stručnu praksu internog revidiranja* (*Standards for the Professional Practice of Internal Auditing*) Instituta internih revizora. Čelnik odeljenja interne revizije treba posebno da obezbedi donošenje isprave o osnivanju revizije, plana revizije, kao i pisanih politika i postupaka za svoje osoblje. Neophotno je da on/ona kontinuirano obezbeđuje stručnu osposobljenost i usavršavanje svog osoblja i dostupnost potrebnih resursa. Takođe mora posebno voditi brigu o motivaciji osoblja i njihovoj svesti o važnosti kvaliteta.

Odeljenje interne revizije treba da redovno izveštava i savetuje izvršni odbor, upravni odbor ili revizorski odbor o uspešnosti sistema internih kontrola i o ostvarenju ciljeva odeljenja interne revizije. Odeljenje treba posebno da informiše izvršni odbor, upravni odbor ili revizorski odbor o napretku postignutom u vezi s planom revizije. U sklopu svojih nadzornih zadataka, upravni odbor ili revizorski odbor treba da redovno raspravlja o organizaciji i resursima (osoblju i ostalim resursima) odeljenja interne revizije, planu revizije, izveštajima o aktivnostima, kao i sažetom prikazu preporuka interne revizije i statusu njihovog sprovođenja.

6.4. Saradnja nadležnog nadzornog tela, eksternih i internih revizora

Cilj saradnje nadležnog nadzornog tela (supervizora), eksternog revizora i internog revizora je da se rad svih zainteresovanih strana učini što uspešnijim i delotvornijim. Saradnja se može temeljiti na periodičnim sastancima supervizora, eksternog revizora i internog revizora.

Cilj svih zainteresovanih strana jeste da se saradnja učini što uspešnijom i efikasnijom, pri čemu se svaka strana usredsređuje na sopstvene odgovornosti. U nekim zemljama saradnja se temelji na periodičnim sastancima nadležnog nadzornog tela, eksternih revizora i internih revizora. Supervizor može smatrati da je svrsishodno da tim sastancima prisustvuje izvršni odbor. Tokom tih sastanaka svaka strana daje informacije o područjima od zajedničkog interesa, a posebna se pažnja posvećuje područjima koja će biti podvrgnuta nadzoru, i određuje trenutak kad će se obavljati posao. Sve tri strane takođe raspravljaju kako se u instituciji sprovede preporuke internih i eksternih revizora.

Saradnja pretpostavlja odnos poverenja između banke, njenog eksternog revizora i nadležnog nadzornog tela. Ako nema poverenja, ne može biti ni saradnje. Tela nadležna za nadzor stoga očekuju da će ih izvršni odbor informisati o odlukama, činjenicama ili kretanjima koja mogu značajno uticati na položaj banke.

6.4.1. Odnos nadležnog nadzornog tela i odeljenja interne revizije

Bankarski supervizori treba da ocene rad odeljenja interne revizije banke pa se, ako su zadovoljni njegovim radom, mogu pouzdati da će ono utvrditi područja potencijalnog rizika.

Tela nadležna za nadzor izdala su različite propise koji pokrivaju sisteme internih kontrola banaka. Iako se obim tih propisa može razlikovati od zemlje do zemlje on uopšteno obuhvata neka osnovna koja imaju za cilj promociju adekvatnog sistema kontrola, kao i propisa koji se odnose na adekvatnost kapitala. Većina supervizora utvrdila je politike, prakse i postupke u različitim područjima, kao što su upravljanje kreditnim rizikom i ostalim bankarskim rizicima (valutni rizik, kamatni rizik, rizik likvidnosti, upravljanje rizikom izvedenih finansijskih instrumenata, računarskim i telekomunikacionim sistemom).

Da bi vrednovali kvalitet internih kontrola supervizori mogu da primene nekoliko pristupa. Jedan od njih je da vrednuju rad odeljenja interne revizije banke. Ako su zadovoljni kvalitetom rada interne revizije, supervizori mogu koristiti izveštaje internih revizora kao primarni mehanizam za utvrđivanje problema u banci koji se odnose na kontrolu ili za utvrđivanje područja potencijalnog rizika koja revizori nisu preispitali u poslednje vreme.

Tela nadležna za nadzor treba da se periodično konsultuju s internim revizorima banke kako bi raspravili utvrđena područja rizika i preduzete mere. Istovremeno se može raspravljati i o obimu saradnje između interne revizije banke i eksternih revizora banke.

Iako je zadatak odeljenja interne revizije vrlo složen, ovo odeljenje ne određuje politike banke i, osim politika koje se odnose na internu kontrolu, ne može dovoditi u pitanje te politike ili primerenost određenih odluka o politici. Ovo pitanje je važno sa stanovišta razboritosti, s obzirom da nerazborita politika može da šteti zaštiti deponenata i ostalih kreditora, interesima akcionara i ispravnom funkcionisanju kreditnog sistema. Ipak, to ne sprečava internu reviziju da reaguje i obavesti upravni odbor ili njegov revizorski odbor kad god izvršni odbor donese odluke koje su u suprotnosti sa odredbama zakona ili propisa ili sa pisanim politikama i postupcima institucije.

Supervizori se podstiču da dogovore redovne zajedničke rasprave o pitanjima vezanim za politiku sa čelnicima odeljenja interne revizije banaka koje su pod njihovim nadzorom.

6.4.2. Odnos internih i eksternih revizora

Tela nadležna za nadzor trebalo bi da podstiču konsultacije između internih i eksternih revizora kako bi njihova saradnja bila što je moguće više uspešna i delotvorna.

Eksterni revizori imaju veliki uticaj na kvalitet internih kontrola preko svojih revizijskih aktivnosti, koje uključuju rasprave sa izvršnim odborom, upravnim odborom i revizijskim odborom, kao i preporuke za poboljšanje internih kontrola.

Opšte je prihvaćeno da interna revizija može biti korisna za određivanje prirode postupaka eksterne revizije, trenutka kada će se sprovesti revizija i obima postupaka eksterne revizije, ali isključivo eksterni revizor snosi odgovornost za revizorsko mišljenje o finansijskim izveštajima. Eksterni revizor treba da je upoznat i da ima pristup relevantnim izveštajima o internoj reviziji, kao i da je informisan o svim značajnim pitanjima koja privuku pažnju internog revizora, a koja mogu uticati na rad eksternog revizora. Slično tome, eksterni revizor će obično informisati internog revizora o svim značajnim pitanjima koja mogu uticati na internu reviziju.

Čelnik odeljenja interne revizije treba da osigura da interni revizor nepotrebno ne ponavlja rad eksternog revizora. Koordinacija revizorskih napora uključuje periodične sastanke na kojima se raspravljaju pitanja od zajedničkog interesa, razmenu revizorskih izveštaja i pisama upravi, kao i zajedničke spoznaje o revizijskim tehnikama, metodama i terminologiji. Ovim pitanjem bavi se i jedan od Međunarodnih standarda revizije, MSR 610 - Korišćenje rezultata rada interne revizije kojim su tretirana sledeća pitanja:

- ❖ **Odnos interne revizije i eksternog revizora.** Ciljevi funkcije interne revizije razlikuju se zavisno od zahteva rukovodstva, dok je prvenstvena briga eksternog revizora da li računovodstveni izveštaji sadrže materijalno značajna pogrešna iskazivanja. Interna revizija je organizacioni deo pravnog lica i ona ipak ne može postići stepen nezavisnosti koji se zahteva od eksternog revizora. Uprkos tim razlikama, neki od metoda za postizanje ciljeva su slični, pa su izvesni aspekti interne revizije korisni u određivanju vrste, vremena i nivoa postupaka eksternog revizora.
- ❖ **Razumevanje i preliminarna ocena interne revizije.** Eksterni revizor treba da pribavi dovoljno razumevanja aktivnosti interne revizije da bi mu to pomoglo u planiranju revizije i razradi efektivnog pristupa obavljanju revizije. Eksterni revizor treba da izvrši, tokom procesa planiranja revizije, preliminarnu ocenu funkcije interne revizije, u onim slučajevima kada ima izgleda da interna revizija bude, u određenim oblastima, od značaja za eksternu reviziju računovodstvenih izveštaja. Pri tome, kao glavne kriterijume koristi: organizacioni status, delokrug funkcije, stručnu kompetentnost i dužnu profesionalnu pažnju.
- ❖ **Vreme uspostavljanja veza i koordinacija.** Kada rad interne revizije treba da bude faktor u određivanju vrste, vremena i nivoa postupaka eksternog revizora, poželjno je da se unapred dogovore o vremenu izvršavanja takvog rada, nivou obuhvatanja revizijom, obimu proveru i predloženim metodama za izbor uzoraka, dokumentovanju izvršenog posla i postupcima pregleda i izvršavanja. Interni i eksterni revizor treba da održavaju sastanke u odgovarajućim vremenskim intervalima i da obaveštavaju jedan drugog o značajnim pitanjima za njihov rad.

- ❖ **Ocena i provera rada interne revizije.** Kada eksterni revizor namerava da koristi određeni rad interne revizije, on treba da oceni i proveriti taj rad da bi potvrdio njegovu prikladnost za ciljeve eksternog revizora.

Ta ocena može uključivati razmatranje:

- da li je rad izvršen od lica koja imaju odgovarajuću stručnu obuku i znanja i da li je rad mlađih revizora adekvatno nadgledan;
- da li su pribavljeni zadovoljavajući revizijski dokazi da pruže razumnu osnovu za donete zaključke;
- da li su doneti odgovarajući zaključci, u datim okolnostima, i da li su svi izveštaji konzistentni sa rezultatima izvršenog rada;
- da li su izuzeci i neuobičajena pitanja bila pravilno razrešena.²⁰

Vrsta, vreme i nivo provera određenog rada interne revizije će zavisi od prosuđivanja eksternog revizora u pogledu rizika i materijalnog značaja oblasti koja se posmatra, preliminarne ocene interne revizije i ocene konkretnog rada interne revizije.

Eksterni revizor treba da zabeleži zaključke u pogledu konkretnog rada interne revizije koji je bio predmet ocenjivanja i provere.

6.4.3. Odnos između nadležnog nadzornog tela i eksternog revizora

Posao koji eksterni revizor obavlja za telo nadležno za nadzor banke treba da je regulisan ugovorom ili na sličnoj pravnoj osnovi. Svaki zadatak koji nadležno nadzorno telo dodeli eksternom revizoru treba da dopunjava njegove redovne revizorske poslove i spada u njegovu kompetenciju.

Mnogo je područja u kojima rad supervizora i rad eksternog revizora mogu biti od međusobne koristi. Eksterni revizori mogu da dobiju koristan uvid iz informacija koje potiču od nadležnog nadzornog tela, na primer, od neposredne kontrole, sa sastanaka sa upravom ili iz ostalih oblika komuniciranja sa bankom. U zemljama u kojima su eksterni revizori u bliskom poslovnom odnosu sa nadležnim nadzornim telom često se traži njihovo mišljenje o funkcionisanju i kvalitetu odeljenja interne revizije.

Pisma upravi i ostali izveštaji mogu supervizorima dati vredan uvid u sistem internih kontrola. Postoje i druge situacije u kojima eksterni revizor saznaje informacije relevantne za nadležno nadzorno telo. Neke od njih uključene su u Međunarodni standard revizije 260 - Komunikacija o revizijskim pitanjima sa osobama zaduženim za upravljačku strukturu.

Pitanjima odnosa između ovih subjekata bavi se i Međunarodni standard revizije 1004 - Odnos između nadzornih institucija nad poslovanjem banaka i eksternih revizora. U njemu se navodi da, ako nadzorna institucija koristi finansijske izveštaje banke koji su bili predmet eksterne revizije, treba da ima u vidu:

²⁰ International Federation of Accountants, *Međunarodni standardi revizije*, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 1998.

- primenjene računovodstvene politike;
- koncept *stalnosti poslovanja* na osnovu koga su sastavljeni izveštaji;
- da izveštaji koji sadrže prosuđivanja i procene rukovodstva sadrže podatke i informacije koji su u izvesnom stepenu subjektivni;
- da obzirom na različite ciljeve, nadzorna institucija ne može pretpostavljati da će revizijska ocena internih kontrola za svrhe revizije biti adekvatna za svrhe za koje je nadzornoj instituciji potrebna ta ocena.

Mogu nastati okolnosti u kojima ili revizori ili nadležne institucije postaju svesne da važne informacije nisu raspoložive, što bi trebalo saopštiti drugoj strani, kao na primer:

- ako revizor postane svestan činjenica koje mogu da dovedu u opasnost postojanje banke;
- ako revizor ili nadzorna institucija otkriju indicije o kriminalu počinjenom od strane rukovodstva višeg nivoa odgovornosti;
- ako revizor namerava da podnese ostavku u toku revizije;
- ako revizor ima neusaglasive razlike u odnosu na rukovodstvo u pogledu materijalno značajnih aspekata računovodstvenih izveštaja, zbog čega ne namerava da izda pozitivno mišljenje o tim izveštajima;
- ako nadzorna institucija ima informacije koje mogu materijalno značajno uticati na računovodstvene izveštaje ili izveštaj revizora;
- ako revizor smatra da je neko pitanje trebalo da bude saopšteno nadzornoj instituciji a rukovodstvo je propustilo da to učini kada je to zahtevano.

7. ODBOR ZA REVIZIJU

7.1. Definicija, sastav, ovlašćenja i rad Odbora za reviziju

Odbor za reviziju se sastoji od neizvršnih direktora koji su nezavisni u odnosu na upravu. Njegova obeležja i naziv mogu se razlikovati od zemlje do zemlje.

Stvaranje stalnog revizorskog odbora jeste rešenje kojim se mogu savladati praktične teškoće koje mogu da nastanu iz zadatka upravnog odbora da obezbedi postojanje i održavanje adekvatnog sistema kontrola. Odbor za reviziju ojačava i sistem internih kontrola, kao i internu i eksternu reviziju. Banke se stoga podstiču da osnuju stalni revizorski odbor, naročito ako se bave složenim aktivnostima. Društva ćerke banaka takođe bi trebalo da razmisle o primerenosti osnivanja revizorskog odbora unutar svojih upravnih odbora.

Odbor za reviziju čine najmanje tri člana, od kojih su najmanje dva članovi upravnog odbora, sa iskustvom iz oblasti finansija, a najmanje jedan član mora biti lice nezavisno od banke. Članovi odbora ne mogu biti lica povezana s bankom, osim po osnovu članstva u upravnom odboru banke ili u organu upravljanja, odnosno nadzora lica u sastavu iste bankarske grupe. Ovaj odbor pomaže upravnom odboru banke u nadzoru nad radom izvršnog odbora banke i zaposlenih u banci. Kad oceni da banka posluje suprotno zakonu, drugom propisu ili nekom aktu banke, ili utvrdi druge nepravilnosti, odbor za praćenje poslovanja banke (odbor za reviziju) obavezno predlaže upravnom odboru banke da ukloni uočene nepravilnosti, kao i da zakaže vanredno zasedanje skupštine banke u slučaju značajnih nepravilnosti.

Zbog postizanja efikasnosti sledećim osobama se može dopustiti da redovno prisustvuju sastancima revizorskog odbora: glavnom izvršnom direktoru ili članu upravnog odbora, čelniku odeljenja interne revizije i eksternom revizoru.

Revizorski odbor može zahtevati pristup svim potrebnim podacima ili evidencijama i naložiti obavljanje bilo kojeg ispitivanja. Revizorski odbor redovno izveštava upravni odbor. Revizorski odbor potvrđuje ispravu o osnivanju interne revizije i plan revizije kao i potrebne resurse (osoblje i alate). Takođe prima izveštaje o aktivnostima, kratak pregled značajnih pojedinačnih preporuka internog revizora i planove uprave za njihovo sprovođenje. Revizorski odbor treba da za upravni odbor sastavi preporuku za imenovanje eksternog revizora. Revizorski odbor obično određuje i redovno preispituje uslove angažovanja eksternog revizora.

Eksterni revizor dostavlja revizorskom odboru svoj plan rada i informiše ga o svojim revizorskim zaključcima i preporukama.

Odbor za reviziju se, pored svega navedenog, bavi i sledećim pitanjima:

- funkcionisanja sistema internih kontrola;
- aktivnostima odeljenja interne revizije;
- rizičnim područjima poslovanja koje treba uključiti u obim internih i eksternih revizija u toj godini;
- pouzdanosti i tačnosti finansijskih informacija koje su date upravi i eksternim korisnicima;

- svim značajnim računovodstvenim i revizorskim pitanjima koja su utvrđena prilikom internih i eksternih revizija; i
- usklađenosti poslovanja banke s odredbama zakona i propisa, njenim statutom, ispravom o osnivanju i podzakonskim aktima kao i pravilima koja je utvrdio upravni odbor.

7.2. Eksternalizacija interne revizije

Sporazum o eksternalizaciji interne revizije je ugovor između institucije i eksterne kompanije o pružanju usluga interne revizije.

Eksternalizacija aktivnosti interne revizije, posebno kada je ona ograničena i ciljana, može doneti značajne koristi bankama, kao što su uključivanje u projekat specijalne revizije specijalističkih stručnih znanja koja inače nisu dostupna unutar organizacije, međutim eksternalizacija može uvesti neke rizike u banku, kao što su gubitak kontrole ili slabljenje kontrole nad aktivnostima interne revizije koje su eksternalizovane. Tim rizicima treba upravljati i njih treba pratiti. Takođe, eksternalizacija može negativno uticati na ovlašćenja nadležnog nadzornog tela da prikuplja informacije ili zahteva promene u načinu na koji se obavlja eksternalizovana aktivnost. Eksternalizacija ključnih bankarskih aktivnosti, kao što je interna revizija, može potkopati suštinu odobrenja za rad banke.

Bez obzira da li su aktivnosti interne revizije eksternalizovane ili ne, upravni i izvršni odbor ostaju obavezni da obezbede da sistem internih kontrola i interna revizija budu adekvatni i da se posao obavlja efikasno.

U pojedinim zemljama je zahtevano da odeljenje interne revizije banke bude dovoljno stručno da može da ispita ključne aktivnosti banke i oceni funkcionisanje, delotvornost i efikasnost internih kontrola nad tim aktivnostima. Ipak, prihvaćeno je da eksterni stručnjak može da obavlja neka ispitivanja za koja odeljenje interne revizije nije (ili nije dovoljno) stručno. Međutim, čelnik odeljenja interne revizije treba da obezbedi, kad god je to moguće, da se znanje koje unosi eksterni stručnjak integriše u njegovo odeljenje, po mogućnosti tako da neko od osoblja odeljenja interne revizije ima udela u radu eksternog stručnjaka.

U nekim zemljama dozvoljeno je da banke angažuju eksternu kompaniju za obavljanje gotovo celokupnog posla interne revizije. U tom slučaju institucija treba da ima iskusnog pojedinca na čelu interne revizije i manji broj zaposlenih u internoj reviziji. Eksterna kompanija pomaže osoblju u utvrđivanju rizika koje treba preispitati, preporučuje i obavlja revizijske postupke koje je odobrio čelnik odeljenja interne revizije, i zajedno s čelnikom odeljenja interne revizije o svojim nalazima izveštava celi upravni odbor ili njegov revizijski odbor. U većini zemalja bilo bi neobično da međunarodno aktivna banka eksternalizuje sve ili značajne delove svojih aktivnosti interne revizije.

Neke zemlje zahtevaju da je eksterna kompanija u svakom pogledu potpuno nezavisna u odnosu na eksternog revizora ili njegovu revizorsku kuću ili grupu. Ostale zemlje dopuštaju sklapanje sporazuma o eksternalizaciji s istom revizorskom kućom ili grupom koja obavlja reviziju finansijskih izveštaja. S obzirom da to može kompromitovati nezavisnost eksternog revizora, banke u tim zemljama treba da uzmu u obzir smernice o nezavisnosti koje su izdala relevantna strukovna tela računovođa, bankovni supervizori ili druga nadležna državna tela.

Eksterna kompanija mora biti sposobna, finansijski zdrava firma sa odgovarajućim znanjem i stručnošću. Dobra je praksa da se izradi pisani ugovor između banke i eksterne firme. Izvršni odbor treba da obezbedi da banka zaključi ugovor s eksternom firmom koja ima potrebnu profesionalnu stručnost.

Ugovorom treba odrediti zadatke i odgovornosti eksterne kompanije. U ugovoru treba navesti da izvršni odbor mora da prethodno odobri analizu rizika koju obavlja eksterna kompanija, kao i utvrđeni plan. U ugovoru treba takođe navesti da izvršni odbor ili njen predstavnik (predstavnici), eksterni revizor(i) ili njegov predstavnik (predstavnici), kao i nadležno nadzorno telo u svakom trenutku moraju da imaju pristup evidenciji eksterne kompanije koja se odnosi na zadatke, uključujući njegov plan rada revizije i radnu dokumentaciju.

Ugovorom takođe treba odrediti da se eksterna kompanija obavezuje da odvoji resurse potrebne za delotvorno obavljanje svog zadatka prema planu revizije. Treba sastaviti protokol za promenu uslova u ugovoru, a posebno za proširenje revizorskog posla ako iskrsnu neka nepredviđena značajna pitanja.

Kad institucija sklapa sporazum o eksternalizaciji, ona povećava svoje operativne rizike. Tela nadležna za nadzor očekuju da banke analiziraju učinak koji će eksternalizacija aktivnosti interne revizije imati na njihov sveukupni profil rizika i sistem internih kontrola banke. Za slučaj iznenadnog prekida sporazuma institucija treba da ima plan za nepredviđene okolnosti. S obzirom na to da na području interne revizije postoji dovoljno alternativnih ponuđača usluga, plan za nepredviđene okolnosti uglavnom će se odnositi na alternativnu kompanije. Imajući u vidu vreme koje će biti potrebno novoj kompaniji, banka mora uzeti u obzir potrebu da privremeno poveća napore svojih internih revizora.

Opšte je prihvaćeno da se u određenim manjim bankama, čija veličina i obim rizika ne opravdavaju da se aktivnosti interne revizije povere najmanje jednom zaposlenom koji je zaposlen na puno radno vreme, sve aktivnosti interne revizije eksternalizuju, odnosno poveravaju eksternoj kompaniji.

8. ZNAČAJ I SPECIFIČAN POLOŽAJ INTERNE REVIZIJE U BANKAMA

Razumevanje značaja interne revizije zahteva poznavanje suštine i značaja internih kontrola zato što je jedan o važnih zadataka interne revizije: procena sistema interne kontrole banke i davanje odgovarajućih predloga.

Interne kontrole se mogu na različit način definisati,²¹ ali ono što je zajedničko svim definicijama jeste da interne kontrole predstavljaju alat kojim se uprava banaka služi da bi obezbedila efektivno obavljanje svih poslovnih procesa u banci. Efektivno obavljanje aktivnosti banke treba da rezultira: efikasnim i efektivnim poslovanjem, tačnim beleženjem transakcija, pouzdanim finansijskim eksternim i internim izveštavanjem, efektivnim sistemom upravljanja rizikom i poštovanjem važećih zakona, regulativa i internih politika i procedura.

Interna revizija vrši ocenu adekvatnosti, efikasnosti i uspešnosti sistema i interne kontrole jasno je da važnost interne revizije zapravo potiče iz važnosti predmeta njene kontrole.

Ispunjenje zadataka interne revizije podrazumeva njenu bezuslovnu nezavisnost i to kako od uprave banke, tako i od interne kontrole. Poseban značaj za uspešan rad interne revizije ima odnos između uprave banke i interne revizije.

Postavlja se pitanje da li nezavisnost interne revizije u odnosu na upravu banke znači:

- da uprava banke ne treba da bude neposredno informisana o nalazima interne revizije, već da informisanje uprave ide preko Odbora za reviziju, odnosno preko nadzornog odbora, ili
- uprava banke treba da bude neposredno informisana od strane interne revizije o njenim nalazima.

U Zakonu o bankama Republike Srbije odeljak Funkcije unutrašnje revizije član 86 izričito se navodi:

«Zaposleni u organizacionoj jedinici u čijem je delokrugu unutrašnja revizija imaju pravo uvida u sve dokumente banke i njenih podređenih društava, kao i članova iste bankarske grupe, bez ograničenja vrše nadzor nad poslovanjem banke i učestvuju na sednicama upravnog odbora banke i njegovih odbora. Na zahtev zaposlenih u ovoj organizacionoj jedinici, zaposleni u banci dužni su da ostave pismeno objašnjenje u vezi sa slabostima i greškama u svom radu, kao i da ih otklone. Organizaciona jedinica u čijem je delokrugu unutrašnja revizija izveštaje o svom radu podnosi Odboru za praćenje poslovanja banke i Upravnom odboru banke.»

Ukoliko rezultati rada interne revizije ne bi bili prezentirani upravi banke to bi onemogućilo da pravovremeno reaguje na zahteve interne revizije za sprovođenje aktivnosti sračunatih na otklanjanje uočenih slabosti.

²¹ Prema Međunarodnim standaradima revizije – Ocena rizika i interne kontrole: Sistem internih kontola označava sve politike i postupke (interne kontrole) koje je rukovodstvo pravnog lica prihvatilo radi postizanja svojih ciljeva obezbeđenja urednog i efikasnog obavljanja poslovanja pravnog lica, što uključuje pridržavanje politike rukovodstva, očuvanje integriteta sredstava, sprečavanje i otkrivanje kriminalnih radnji i grešaka, tačnost i potpunost računovodstvenih evidencija i blagovremenost sastavljanje pouzdanih finansijskih informacija.

Bez obzira na to što interna revizija radi i reviziju uprave banke, ne bi se moglo tvrditi da su interesi revizije i uprave suprotni, naprotiv obezbeđenje sigurnosti i zdravlja banke je zajednički cilj. U prilog ovome govori i činjenica da se u Međunarodnim standardima za profesionalno obavljanje interne revizije na nekoliko mesta izričito navodi da izveštaj o internoj reviziji biva predat odboru za reviziju i nadzornom odboru, odnosno kako stoji višim organima uprave tek posto je usaglašen sa upravom banke.

Neposredno informisanje uprave banke ne znači ugrožavanje nezavisnosti internog revizora, naime, okolnost da je interni revizor postavljen od strane nadzornog odbora te da se svi nalazi interne revizije dostavljaju i odboru za reviziju i nadzornom odboru, onemogućava da uprava utiče na rad internog revizora.

U dokumentu Odnos između bankarskih supervizora i spoljnih revizora banaka koji je pripremljen od strane Odbora za međunarodnu revizijsku praksu i IFAC, a čije su objavljivanje odobrili Bazelski odbor i Odbor za međunarodnu revizijsku praksu u delu Odgovornost nadzornog odbora a i uprave banke stoji u tački 12. *«Funkcija interne revizije treba redovno da izveštava nadzorni odbor i upravu o uspešnosti rada interne kontrole i sistema upravljanja rizicima kao i o ispunjavanju ciljeva i funkcije interne revizije. Uprava treba da uspostavi i odobri postupak kojim se obezbeđuje razmatranje i, ako je potrebno, sprovođenje preporuka interne revizije».*

Da zaključimo, interna revizija doprinosi, preko nazora nad sistemom internih kontrola, realizaciji ciljeva uprave banke, otuda uprava banke i interne kontrole ne bi mogle biti smatrane suprotstavljenim stranama.

9. INTERNA REVIZIJA U BANKAMA ZASNOVANA NA RIZIKU

Vremenom se poslovanje banaka povećavalo i postalo kompleksnije, što je menadžmentu banke stvorilo probleme i izloženost novim pritiscima. Menadžment je tada spoznao i mogućnost boljeg iskorišćenja internih revizora. Interna revizija je reagovala na promene u sistemu tako da se ona danas iz tradicionalne interne revizije bazirane na kontrolama transformiše u internu reviziju baziranu na riziku. Iz napred navedenog sledi da programi treba da:

- obezbede objektivne, nezavisne poglede i ocene poslovne aktivnosti banke, internih kontrola i informacionog sistema menadžmenta;
- pomognu u održavanju ili poboljšanju efektivnosti procesa upravljanja rizikom banke i korporativnog upravljanja;
- pruže objektivno uveravanje o tačnosti i kompletnosti finansijskih i regulatornih izveštaja.

Interna revizija zasnovana na riziku počinje sa profilom rizika banke. U tom trenutku zadatak interne revizije je da ispita rizike sa kojima se banka suočava, da proveri adekvatnost kontrola koje se obavljaju radi zaštite od uočenih rizika i da verifikuje da kontrole funkcionišu kako je planirano. Neophodno je dobiti odgovore na pitanja koje funkcije i aktivnosti su izložene većim pretnjama, i koji rizici mogu sprečiti ostvarenje nekog cilja. Revizija bazirana na riziku polazi od poslovnih ciljeva i fokusira se na rizike koji mogu da ugroze njihovo postizanje.

Po okončanju primarnog planiranja i prikupljanja informacija, planira se i obavlja revizorsko testiranje.

Revizorski tim mora da razume:

- ključne ciljeve na nivou procesa,
- ključne rizike na nivou procesa,
- tok procesa, uključujući kontrole,
- koliko je efektivno proces projektovan za upravljanje ključnim rizicima do prihvatljivog nivoa.

Interna revizija se sada fokusira prema rizicima sa kojima se banka suočava i na kontrole koje se koriste u upravljanju tim rizicima. Važan zadatak interne revizije je da pomogne da kontrole budu efektivne. Stoga se ispituju poslovne aktivnosti i preporučuju konkretne aktivnosti za poboljšanje kontrola kako bi se eliminisali nedostaci u sistemu kontrola.

Odeljenje interne revizije ne mora obavezno da revidira svaku oblast aktivnosti tokom ciklusa revizije. Ona svake godine obavezno proveri samo oblasti najvišeg rizika. Naglasak je na upravljanju najvećim rizicima sa kojima se banka suočava. Treba imati u vidu da ovo sve zavisi od profila rizika.

Mnoge banke su pretrpele veće gubitke, a da nisu procenile rizike novih proizvoda i poslova, niti su ažurirale svoje procene rizika kada su se desile značajne promene u okruženju ili u poslovnim aktivnostima. Sistemi kontrole koji dobro funkcionišu za tradicionalne proizvode nisu u mogućnosti da se koriste za složenije proizvode. Dešava se i da revizije nisu bile dovoljno efikasne, da nisu imale adekvatne ili efektivne programe revizije da bi se trudile i saopštile slabosti u vezi sa problematičnim bankama.

Interna revizija se menja. Više nije fokusirana samo ka finansijskim kontrolama, već obuhvata širu oblast rizik. Interna revizija treba da više gleda napred i da koncentriše napore na trenutnu aktivnost i na povećanje šansi za uspeh. Odbor za reviziju takođe treba više da bude usmeren na budućnost, a ne na prošlost.

Atkivnosti interne revizije u bankama su definisane Standardima interne revizije i Zakonom o bankama. Banka treba da uspostavi ciljeve za efikasnost i efektivnost poslova, pouzdanost i potpunost finansijskih informacija i informacija usaglašenosti sa zakonima i regulativama. Interna revizija će prilikom procene rizika obuhvatiti identifikovanje i ocenivanje rizika koji su uključeni u zadovoljenje tih ciljeva. U standardu Interne revizije 2110 definisano je da *funkcija interne revizije treba da pomaže organizaciji identifikovanjem i ocenjivanjem značajnih izloženosti riziku i doprinosom poboljšanju sistema upravljanja rizikom i kontrole*. Odlukom Narodne banke Srbije o osnovnim principima organizacije i rada interne revizije banke i drugih finansijskih organizacija je navedeno da je banka dužna da funkciju interne revizije obavlja u skladu sa međunarodno priznatim standardima revizije. U njoj je takođe navedeno da funkcija interne revizije treba da obezbedi identifikaciju rizika kojima je banka izložena ili se može očekivati da bude izložena i da vrši ocenu i vrednovanje uspostavljenog sistema interne kontrole. Zahteva se da se jasno utvrde elementi potrebni za identifikovanje i određivanje prioritetnih oblasti koje će biti obuhvaćene operativnim godišnjim planom rada interne revizije, kao i metodologija i kriterijumi za izradu tog plana. Potom, Zakonom o bankama se zahteva da interna revizija obezbedi da se rizici na odgovarajući način identifiuju i kontrolišu.

Regulatorna tela u bankarstvu, bilo u svetu, bilo kod nas, ohrabruju procenu rizika i reviziju zasnovanu na riziku u svim bankama. Procena rizika je proces u kojem revizor identifikuje i procenjuje kvantitet rizika banke i kvalitet njenih kontrola nad tim rizicima. Kroz reviziju zasnovanu na riziku, odbor za reviziju i revizori koriste rezultate procene rizika ko bi se fokusirali na oblasti najvećeg rizika i utvrdili prioritete u reviziji, ali odeljenje revizije ne može da izgubi iz vida niti da ignoriše oblasti koje su ocenjene niskorizičnim. Efektivan program revizije zasnovan na riziku će obezbediti adekvatno revizorsko pokriće svih aktivnosti banke koje mogu da budu uključene u reviziju. Učestalost i dubina revizije neke oblasti treba da varira u skladu sa procenom rizika revizora.

Novi pristup interne revizije mora da ima adekvatne programe rada revizije. Pravilno projektovani programi interne revizije zasnovane na riziku povećavaju efikasnost i efektivnost revizije. Sofisticiranost i formalnost revizorskih pristupa variraju od banke do banke u zavisnosti od njihove veličine, kompleksnosti, obima aktivnosti, sposobnosti osoblja, kvaliteta funkcija kontrole, geografske raznolikosti i tehnologije koje se koristi. Svi programi interne revizije zasnovane na riziku treba da:

- identifikuju sve poslove, proizvodne linije, usluge i funkcije institucije, odnosno univerzum revizije,
- identifikuju aktivnosti i pitanja usaglašenosti u okviru poslovanja, proizvodnih linija, usluga i funkcija koje treba uključiti u reviziju, odnosno subjekte na kojima se može obaviti revizija,
- koriste sistem merenja ili bodovanja kako bi se rangirali i procenili rizici poslovanja i kontrole važnih poslovnih jedinica, odeljenja i proizvoda,

- uključe odobrenje procene rizika ili ukupnog rezultata i godišnjih planova revizije zasnovanih na riziku od strane upravnog odbora ili odbora za reviziju koji utvrđuju interne planove revizije, cikluse revizije, obim programa rada i dodelu resursa za svaku oblast koja podleže reviziji,
- implementiraju plan revizije kroz planiranje, izvršenje, izveštavanje i aktivnosti praćenja preporuka,
- imaju sisteme redovnog praćenja procene rizika i da ih ažuriraju bar na godišnjem nivou za sve značajne poslovne jedinice, odeljenja i proizvode.

Revizori i menadžeri koji upravljaju rizikom treba da imaju pisane smernice o korišćenju alata za identifikovanje faktora rizika i procenu rizika. Potrebno je da navedene smernice budu proučene sa odborom za reviziju ili odborom za upravljanje rizikom. Prema Standardima interne revizije, Bazelskim principima i Zakonu o bankama funkcija interne revizije u banci treba da uspostavi pisane metodologije procene rizika.

Istražujući oblasti rizika i kontrola, služeći se naučnim metodama, evidentirano je deset opštih principa procene rizika u internoj reviziji koji mogu da budu primenjeni bilo da se radi o pojedinačnom revizijskom projektu ili o proceni rizika na nivou banke za potrebe godišnjeg planiranja interne revizije.

Principi procene rizika u internoj reviziji baziranoj na riziku počinju od utvrđivanja univerzuma revizije pa do determinisanja revizorskih nalaza.

Princip 1. Utvrđivanje univerzuma revizije

Univerzum revizije predstavlja skup svih revizorskih projekata u banci. Metod koji se koristi kod identifikovanja svih revizorskih projekata treba da bude baziran na organizacionom i/ili procesnom nivou. Odeljenje interne revizije treba da posveti posebnu pažnju identifikovanju svih potencijalnih organizacionih jedinica koja mogu biti predmet revizije.

Princip 2. Utvrđivanje univerzuma rizika

Posle izgradnje univerzuma revizije, odnosno determinisanja svih projekata, pristupa se utvrđivanju univerzuma rizika. Za svaki revizorski projekat treba definisati od 3 do 5 najvećih rizika. Ovo su svi poslovni rizici koji mogu da ometaju ostvarivanje strateških ciljeva i oni moraju biti identifikovani, definisani i shvaćeni pre ulazjenja u ocenjivanje rizika. Model rizika za banku treba da bude prilagođen bazelskom modelu rizika, odnosno sve rizike podeliti na: kreditne, tržišne, operativne, rizik likvidnosti, reputacioni rizik, rizik zemlje transfera.²²

Princip 3. Identifikovanje poslovnih ciljeva

Planiranje interne revizije uvek treba bazirati na identifikovanim poslovnim ciljevima oblasti koja će biti projekat revizije. Ciljeve delimo na strateške i operativne. Strateški ciljevi se odnose na visok nivo, usklađeni su sa misijom i predstavljaju podršku misiji banke. Operativni ciljevi su po pravilu orjentisani na upravljanje ili zadatke i stavljaju akcenat na tačnost, pravovremenost, kompletnost ili kontrolu.

²² Vidi poglavlje 4.2.2. *Rizici u bankama* str. 27

Princip 4. Identifikovanje rizika

Identifikovanje rizika je proces obuhvatanja svih onih rizika koji utiču na relevantne poslovne ciljeve. Interni revizori treba da identifikuju rizike koji utiču na mogućnost postizanja ciljeva. Identifikovanje ciljeva se najbolje izvodi ako se odabere i određuje cilj po cilj. Rizike predstavljaju iznenadni događaji, scenariji, problemi ili okolnosti koji mogu prouzrokovati da se ne ispuni cilj. Za utvrđivanje glavnog rizika dobro je postaviti pitanje: Da li će nastajanje rizika potpuno onemogućiti ostvarenje strateškog cilja? Ovi rizici su glavni rizici zato što su za banku u centru strateškog uspeha.

Princip 5. Procenjivanje uticaja i verovatnoće inherentnog i rezidualnog rizika

U internoj reviziji treba razmatrati inherentan i rezidualan rizik.

Inherentni rizik je rizik povezan sa određenim karakteristikama neke aktivnosti meren u smislu uticaja i verovatnoće. Inherentni rizik je rizik kojem je poslovni entitet izložen u odsustvu kontrole, odnosno bilo kojih radnji koje menadžment može da preduzme kako bi se izmenila verovatnoća nastanka rizika ili uticaj. Interni revizori treba da obezbede stručne savete i inicijalnu procenu verovatnoće inherentnog rizika.

Rezidualni rizik je rizika koji ostaje nakon što menadžment reaguje na rizik, odnosno preduzme adekvatne kontrolne aktivnosti za ublažavanje rizika, kako bi izmenio verovatnoću i/ili uticaj rizika. Rezidualni rizik je rizik razlike između inherentnog i kontrolnog skora, odnosno on se dobije kada se inherentni rizik umanji za kontrolni rezultat.

Princip 6. Testiranje kontrola

Kada je procenjen inherentni rizik, interni revizor treba da oceni koliko je efikasno proces projektovan za upravljanje ključnim rizicima do prihvatljivog nivoa. Proces se sastoji iz niza kontrola. Sve mogu imati neku ulogu u ostvarivanju konačnog rezultata, ali su samo nekoliko njih suštinske za ishod, odnosno njihovo odsustvo bi otežalo ostvarivanje željenog rezultata jednog procesa. Ovaj princip se fokusira na identifikovanju, dokumentovanju i testiranju ključnih kontrola u jednom procesu. Testiranje kontrola je najbolje vršiti po COSO²³ modelu kontrola, odnosno testiranje operativnih ciljeva, usaglašenosti i ciljeva izveštavanja, po svih pet komponenti strukture interne kontrole: kontrolnog okruženja, procene rizika, kontrolnih aktivnosti, informacija, komunikacija i monitoringa.

Princip 7. Razumevanje tolerancije rizika

Tolerancija rizika predstavlja prihvatljive nivoe odstupanja u vezi sa postizanjem ciljeva. Tolerancija rizika se može izmeriti i potrebno je da rukovodstvo spremno da prihvati posle pažljivog razmatranja rizika u odnosu na dobit. Poslovanje u okviru tolerancije rizika obezbeđuje menadžmentu bolji dokaz da banka ostaje u okviru prihvatljivog nivoa rizika i time obezbeđuje viši stepen uverenja da će banka, odnosno poslovni procesi postići svoje ciljeve.

Prihvatljiv nivo rizika je količina rizika kojoj je subjekat spreman da bude izložen pre nego što proceni da je neophodno delovati zbog toga.

²³ Committee of Sponsoring Organisation of the Treadway Commission

Princip 8. Utvrđivanje prioriteta rizika

Nakon procene rizika, interni revizor treba da utvrdi prioritet rizika, odnosno da rangira rizike po nivou rizičnosti. Prioritet se utvrđuje bilo da se radi o pojedinačnom revizorskom angažmanu ili za potrebe sačinjavanja godišnjeg plana revizije. Prioritezacija rizika treba da bude urađena na osnovu visine procenjenih svih rizika u tom projektu. Cilj je da revizor izvrši reviziju najvećih rizika i da ispita adekvatnost i funkcionisanje ključnih kontrola koje se odnose na te rizike. Revizor treba da se fokusira na rizike koji utiču na proces i koji su značajni za menadžment.

Prioritezacija rizika kod godišnjeg planiranja revizije na nivou cele banke obavlja se svake godine. Revizorski prioriteti se klasifikuju kao niski, srednji i visoki. Područja visokog revizijskog prioriteta reviziraju se svake godine, srednjeg prioriteta svake druge godine i niskog prioriteta svake treće, odnosno u periodu od tri do pet godina.

Princip 9. Primena tehnika u procenjivanju rizika

Postoji više tehnika za procenjivanje rizika koje se koriste kod revizije bazirane na riziku. Tehnike se kreću od upitnika o internoj kontroli preko radionica za samoocenjivanje rizika kontrole do korišćenja tehnike intervjua. Jedan od najefektivnijih tehnika prikupljanja podataka o rizicima je anketa. Cilj ankete je prikupljanje ideja o konkretnim rizicima koji mogu uticati na sposobnost banke da ostvari neke od strateških ciljeva. Anketom treba da bude obuhvaćen viši menadžment u banci ili funkciji i drugi pojedinci sa važnim ili jedinstvenim pogledom na banku ili funkciju. Učesnici treba da znaju šta je cilj ili svrha ankete, sa datim instrukcijama za korišćenje i uputstvo kako, kome i u kom roku da vrate popunjene ankete.

Princip 10. Iskazivanje rizika u revizorskom nalazu

Po završetku faze testiranja i rada na terenu revizor može da utvrdi da postoje nedostaci u funkcionisanju tekućeg procesa. Kada se obavi revizija bazirana na riziku glavni ciljevi revizora su da:

- utvrdi koliko efektivno se upravlja ključnim rizicima do željenog nivoa, i
- da identifikuje oblasti koje treba poboljšati kako bi se uklonile razlike između trenutnih i željenih mogućnosti upravljanja rizikom.

Na kraju revizorskog rada na terenu, kada su svi nalazi procenjeni, može se izvršiti celokupna procena sistema internih kontrola reviziranog područja. Mišljenje revizije može da bude izraženo kao jedno od pet mogućih vrednosti/ocena od voma dobrog do nezadovoljavajućeg. Zaključak i značajne preporuke treba davati u vezi sa aspektima upravljanja reviziranim područjem, procesima procene rizika i sistemima interne kontrole.

9.1. Prednosti interne revizije bazirane na riziku u odnosu na tradicionalnu reviziju

U revizorskom izveštaju nalazi treba da budu poredani po visini rizika, od većeg ka nižem, odnosno nalazi sa visokim, srednjim pa niskim rizikom. Za svaki nalaz se određuje tipologija rizika iz registra rizika, zatim na koji se COSO cilj i komponentu interne kontrole odnosi taj nalaz i kojoj kategoriji bankarskog rizika pripada. Razvoj programa interne revizije na bazi rizika znači da je potrebno da interna revizija ugradi ove principe u svakodnevni posao.

Prilikom izrade programa na bazi rizika zahtevaju se sledeće promene:

- Testovi revizije treba da budu bazirani na rizicima.
- Testovi revizije treba da budu usredsređeni na ključne rizike i kontrole u oblasti koja je predmet revizije.
- Programima revizije treba da se meri primena strateških ciljeva i planova institucije.

Procena rizika je alat za planiranje revizije. Ona ne zahteva potpunu preciznost, niti je kao takva neophodna, zato što bi koštala više nego što je dodatna informacija vredna. Svi algoritmi za klasifikaciju rizika daju revizoru dovoljno informacija o relativnom značaju poslovnih aktivnosti jedinice kako bi se formirao plan revizije. Plan je samo vodič koji daje smernice internom revizoru u obavljanju revizorskog posla. Najveće vrednosti plana su što daju internom revizoru sistematičan metod za određivanje širine revizije i da ga navede na područja od značaja koja možda ne bi bila predviđena ili ne bi bila uzeta u obzir bez plana. Ovim se obezbeđuje adekvatna obuhvaćenost revizijom područja u banci.

Direktori poslovnih funkcija i interni revizori treba da rade zajedno na proceni rizika u svim odeljenjima i funkcijama banke. Interni revizori i menadžeri poslovnih funkcija i aktivnosti treba da prodiskutuju o procenama rizika kako bi se utvrdilo da li su objektivne. Interni revizori, zajedno sa upravnim odborom, odborom za reviziju ili upravljanja rizikom, treba da imaju krajnju odgovornost za davanje konačne procene rizika. Interni revizori treba da periodično razmatraju rezultate procesa interne kontrole i da analiziraju finansijske i poslovne podatke u cilju procene rizika. Menadžment banke treba da redovno obaveštava revizore o svim glavnim promenama u odeljenjima i funkcijama, kao što je uvođenje novog proizvoda, primena novog sistema, promene zakona ili propisa, promene u organizaciji ili sastavu osoblja.

U banci treba unapređivati stratešku orijentaciju integrisanjem interne revizije sa korporativnom strategijom i upravljanjem rizikom. Internom revizijom se doprinosi boljem upravljanju kada ona ima stratešku orijentaciju, sa odborom revizije i višim rukovodstvom za bavljenje pitanjima koja se odnose na rizik na nivou banke i kontrolu. Odeljenje za internu reviziju mora da ima određeno mesto u banci koje im omogućava da uspešno rade na strateškim pitanjima. Vrsta nezavisnosti koja je potrebna će zahtevati aktivan nadzor odbora za reviziju nad delokrugom, budžetom i resursima koji su utvrđeni za funkciju interne revizije, i da obezbede da operativno rukovodstvo ne utiče preterano i neopravdano na funkciju interne revizije.

Prilikom obezbeđivanja neophodnog usmerenja odbor za reviziju mora da obezbedi strateški okvir za internu reviziju. Glavni rukovodilac revizije treba da sarađuje sa višim menadžmentom i odborom za reviziju prilikom definisanja misije i uloge funkcije interne revizije. Potrebno je da se definišu potrebe i očekivanja odbora za reviziju i višeg menadžmenta, a naročito treba da se obrati pažnja na alociranje resursa. Potrebno je da se uveri osoblje interne revizije da shvati značaj njihove uloge i vrednosti njihovih aktivnosti. Interni revizori treba da obezbede da njihov rad značajno doprinosi ostvarivanju ciljeva i uspehu banke i treba da se pobrinu da i drugi prepoznaju i priznaju njihove doprinose.

S obzirom da se funkcija interne revizije menja sa tradicionalne u reviziju na bazi rizika, biće potrebno da se ažuriraju i usklade administrativne politike i procedure koje se odnose na uloge i odgovornosti, performansne standarde, ocene rizika, delokrug i planove revizije, radne papire revizije, izveštaje o reviziji i komuniciranje.

Funkcija interne revizije treba da iskoristi ovu priliku da razvije novi imidž i revizorsku filozofiju. Interni revizori treba da se što više posvete savetodavnom aspektu i da prodaju revizorske sposobnosti menadžmentu. Idealna prilika je da će interni revizori moći da kreiraju funkciju interne revizije visokog uticaja kada dođe da prelaska na reviziju zasnovanu na riziku.

10. PROCEDURE INTERNE REVIZIJE U BANKAMA KOJE POSLUJU NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE

Interni dokumenti koje banka poseduje, a tiču se pitanja interne revizije, su: povelja ili isprava o osnivanju interne revizije, priručnik ili pravilnik interne revizije, kodeks etike odeljenja interne revizije, kao i konkretne procedure. U poglavlju 5. **Interna revizija u bankama** u odeljku 5.4.1. ***Kako to izgleda u našoj praksi?*** smo definisali napred navedena dokumenta, te ćemo se sada posvetiti dokumentu interne revizije u bankama - priručniku ili pravilniku za internu reviziju, a zatim ćemo detaljno opisati proceduru sprovođenja interne revizije u bankama koje posluju na teritoriji Republike Srbije.

10.1. Priručnik (pravilnik) za internu reviziju

Najzanimljiviji od dokumenata interne revizije (s obzirom na uopštenost povelje i kodeksa, sa jedne strane, i preteranu detaljnost konkretnih procedura, sa druge strane) jeste **priručnik (pravilnik) za internu reviziju**. Na narednim stranicama dat je primer ovog priručnika, koji se uz neznatne razlike u sadržaju, sastavlja u svakoj banci.

10.1.1. Planiranje interne revizije

Pravilnik je pisani dokument koji definiše sve aspekte rada odeljenja interne revizije i izrađen je u skladu sa poveljom (ispravom, charterom), međunarodnim standardima interne revizije i važećom zakonskom regulativom.

Direktor odeljenja je odgovoran za sastavljanje plana rada interne revizije. Ovaj plan sastavlja se na bazi inputa dobijenog od strane izvršnog odbora, odbora za reviziju, grupnog odeljenja interne revizije i pokriva zakonske obaveze interne revizije.

Planiranje obuhvata izradu:

- mape rizičnosti
- godišnjih i polugodišnjih planova
- planova revizorskih angažmana
- **Mapa rizičnosti**

Predmet revizije su svi sektori, filijale, ekspoziture i procesi koji se odvijaju u njima. Frekventnost vršenja revizije pojedinih oblasti uslovljena je rizičnošću date oblasti, zakonodavnim zahtevima i grupnim standardima. Rizičnost oblasti interne revizije prikazana je u mapi rizičnosti. Mapa predstavlja prikaz svih oblasti revizije sa stepenom rizičnosti istih. Ona mora biti ažurirana u skladu sa svim organizacionim promenama banke i zakonodavnim izmenama.

Aktuelni stepen rizičnosti svake oblasti uslovljen je sledećim faktorima:

- ✓ osnovni rizik oblasti revizije,
- ✓ vremenski period koji je protekao od prethodne revizije,
- ✓ pokazatelj kvaliteta rada oblasti revizije (u rasponu od 1 do 5)

Mapa rizičnosti je važna alatka u procesu planiranja i rada interne revizije. Ona pruža pregled procene rizika po oblastima interne revizije i osnovu za izradu godišnjih i polugodišnjih planova rada. Obavezne revizije i njihova učestalost predmet su permenentnog usaglašavanja sa visinom rizika kojem je banka izložena. U skladu sa zakonodavnim zahtevima interna revizija je u obavezi da sprovodi sledeće revizije:

❖ Godišnje revizije:

- revizija upravljanja kreditnim rizikom
- revizija upravljanja operativnim rizikom
- revizija rezultata procene adekvatnosti interne metodologije za obračun ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama

❖ Obavezne revizije jednom u dve godine:

- revizija upravljanja rizikom likvidnosti
- revizija upravljanja deviznim rizikom
- revizija upravljanja kamatnim rizikom

• **Godišnji i polugodišnji planovi interne revizije**

Direktor odeljenja interne revizije odgovoran je za izradu godišnjeg i polugodišnjeg plana. Osnova za njihovu izradu je mapa rizičnosti. Ažuriranje ovih planova vrši se u skladu sa promenama organizacione strukture banke i treba da prati strategiju i ciljeve banke. Polugodišnji plan mora biti usklađen sa godišnjim.

Godišnji plan interne revizije obuhvata:

- ciljeve revizije;
- raspored rada odeljenja interne revizije i internih revizora u okviru odeljenja;
- plan zaposlenih i finansijski budžet.

Ciljevi interne revizije treba da budu definisani tako da ih je moguće ostvariti kroz pojedinačne operativne planove i budžet. Oni bi trebalo da budu merljivi i vremenski određeni.

Raspored rada odeljenja interne revizije i internih revizora u okviru odeljenja treba da obuhvata:

- ✓ sprovođenje aktivnosti;
- ✓ vremenski period sprovođenja aktivnosti;
- ✓ procenu neophodnog vremena za završetak revizorskog angažmana.

Raspored rada mora biti zasnovan na proceni rizika i prioritetima definisanim u mapi rizičnosti i uzimati u obzir vreme i rezultate prethodnog revizorskog angažmana, ažuriranu ocenu rizika, efektivnost upravljanja rizikom, zahteve izvršnog odbora, odbora za reviziju i ostalih relevantnih zahteva. Vremenski period za obavljanje revizije mora biti fleksibilan kako bi mogao da pokrije i neplanirane zahteve revizorske aktivnosti.

Planiranje zaposlenih i finansijskog budžeta obuhvata planiranje broja internih revizora i planiranje unapređenja njihovih znanja, veština i kompetentnosti zahtevanih za vršenje revizorske aktivnosti. On mora da obuhvati i saradnju sa internom revizijom grupe, kao i rad na specijalnim projektima i revizijama koje se ne mogu jasno unapred predvideti.

- **Planiranje revizorskog angažmana**

Pored godišnjeg plana, interni revizori su u obavezi da za svaki revizorski angažman izrade plan koji će da obuhvati predmet i ciljeve revizorskog angažmana, kao i neophodno vreme i interne revizore za sprovođenje tog angažmana. Plan revizorskog angažmana treba da pruži i informacije o planiranim revizorskim aktivnostima u specifičnom vremenskom periodu. Plan revizorskog angažmana treba da se uklopi u godišnji plan. On treba da bude realan i da ostavi dovoljno prostora za planiranje, opšta istraživanja, sprovođenje revizije, izradu izveštaja i završni razgovor.

Plan revizorskog angažmana treba da:

- dokumentuje sistem prikupljanja, analize, tumačenja i dokumentovanja revizorskog rada;
- definiše ciljeve revizorskog angažmana;
- definiše obuhvat i uzorak neophodan za ostvarivanje ciljeva revizorskog angažmana;
- identifikuje tehničke aspekte, rizike, procese i transakcije koje moraju biti proverene prilikom revizije.

Izrada plana mora biti završena pre otpočinjanja revizorskog angažmana i plan treba biti ažuriran tokom revizije ako se za tim ukaže potreba.

10.1.2. Programi i obuhvat interne revizije

Direktor odeljenja interne revizije odgovoran je za izradu seta programa rada kojim se usmerava aktivnost interne revizije. Izrada programa može biti delegirana na nekog od zaposlenih u okviru odeljenja, ali odgovornost za iste ne može biti delegirana.

Programi treba da obuhvate osnovno revizorsko testiranje – reviziju sistema internih kontrola, upravljanje rizikom, interne procedure, efektivnost kao i proveru usaglašenosti sa internim procedurama i zakonskom regulativom. Za svaku oblast interne revizije biće izrađen poseban program rada (revizija filijala, revizija kreditne aktivnosti pravnim licima, revizija aktivnosti fizičkim licima i revizija računovodstva).

Obuhvat interne revizije treba da bude dovoljan da bi ciljevi revizije mogli biti ostvareni. Prilikom definisanja obuhvata moraju se uzeti u obzir adekvatnost sistema, dostupnost podataka, zaposleni i imovina uključujući i onu koja je pod kontrolom trećih lica.

10.1.3. Revizorski uzorak

Revizorski uzorak je reprezent revizorske oblasti. Očekuje se da uzorak ima iste karakteristike kao i revizorska oblast, kao i da se na bazi uzorka može doći do adekvatnih zaključaka. Revizorski uzorak se utvrđuje na bazi sledećih parametara:

- ocene rizika oblasti revizije;
- kompleksnosti procesa interne kontrole odnosno oblasti;
- kompleksnosti procesa i organizacione strukture;
- količine transakcija i dokumentacije koju treba pregledati;
- ostalih relevantnih parametara.

Uzorak mora da obuhvati:

- najveća potraživanja/obaveze;
- rizična potraživanja;
- potraživanja sa standardnim rizikom;
- sve proizvode.

Uzorak mora biti odabran pre početka interne revizije i može tokom revizorskog angažmana biti korigovan. Ukoliko se tokom revizije dođe do saznanja da je rizičnost revizorske oblasti viša od očekivane ili da su uočene neregularnosti na višem nivou od standardno očekivanog, uzorak će biti povećan, i obrnuto.

10.2. Obavljanje revizorske aktivnosti

10.2.1. Najava revizije

Sve revizije bi trebalo da budu najavljene najmanje tri dana pre početka terenskog rada. Organizacioni delovi koji su predmet revizije treba da budu obavešteni o obuhvatu i cilju revizije, planiranom vremenu revizije, licima koja će vršiti reviziju, treba im poslati preliminarni upitnik (ako isti postoji) kao i instrukciju za njegovo popunjavanje.

Revizija se neće najavljivati u slučajevima kada postoji osnovana sumnja na proneveru i kada se vrši revizija sredstava koja se mogu brzo promeniti (gotovina).

10.2.2. Priprema revizije

Interni revizori koji će učestvovati u vršenju revizije treba pre početka revizorskog angažmana da se dobro upoznaju sa aktivnostima i organizacijom oblasti koja će biti predmet revizije.

Izvori informacija mogu biti:

- rezultati prethodno sprovedenih revizija, revizorski fajlovi, izveštaji i radni papiri, kao i informacije dobijene od prethodnika;
- organizaciona struktura i zaposleni u datoj oblasti;
- interna regulativa oblasti;
- zakonodavna regulativa;
- informacije prikupljene iz bankarske aplikacije.

Cilj pripreme je što bolje upoznavanje sa aktivnostima, rizicima i kontrolama oblasti koja će biti predmet revizije.

Osnovna svrha pripreme je:

- razumevanje aktivnosti koje će biti predmet revizije;
- identifikacije značajnih oblasti koje zahtevaju specijalnu pažnju;
- prikupljanje podataka neophodnih za sprovođenje samog postupka revizije.

10.2.3. Uvodni sastanak

Cilj ovog sastanka je informisanje odgovornih lica za oblast koja će biti predmet revizije o cilju i obuhvatu revizije. Tokom uvodnog sastanka, vođa revizorskog tima prezentira, pored ciljeva revizije, vremenski period u kome bi revizija trebalo da se izvrši, broj revizora koji će biti angažovani i uručuje upitnike i instrukcije za njihovo popunjavanje (ako upitnici postoje). U cilju efikasnog i sistematskog uvodnog sastanka, interni revizori moraju pripremiti listu pitanja i zahteva za odgovorna lica oblasti koja će biti predmet revizije.

10.2.4. Sprovođenje revizije

Interni revizori treba da identifikuju, analiziraju, ocene i dokumentuju dovoljno informacija kako bi ostvarili cilj revizorskog angažmana. Informacije mogu da budu u vidu originalne dokumentacije ili kopije iste, kalkulacija izrađenih od strane interne revizije, procena internih kontrola, međuodnosa i veza različitih podataka, izjave odgovornih i trećih lica i ostalo. Interni revizori treba da zaključke i rezultate revizije zasnivaju na adekvatnoj analizi i proceni.

Metode koje se koriste pri reviziji su:

- deduktivna metoda;
- induktivna metoda;
- iskustvena metoda.

Zaključci i rezultati rada moraju biti dokumentovani u radnim papirima.

Interni revizori treba da obavljaju svoj posao tako da što manje ometaju i prekidaju kontrolisana lica, ali imaju pravo da zaustave rad blagajne u bilo koje vreme u cilju utvrđivanja stvarnog stanja i poređenja sa evidentiranim. Tokom revizije, interni revizori treba da imaju pozitivan stav i da diskutuju sa kontrolisanim licima kako ne bi došlo do nepotrebnog nerazumevanja i grešaka.

10.2.5. Radni papiri

Interni revizor mora da zabeleži sve relevantne informacije koje će potkrepiti zaključke i rezultate rada. Radni papiri mogu da obuhvate radnu dokumentaciju vezanu za planiranje, program, upitnike, grafikone toka informacija, check-liste i opise posla, priloge, organizacione podatke, intervjuje, kopije važnih dokumenata i ugovora, rezultate evaluacije kontrola, ispravke vrednosti, testove transakcija, računovodstvena stanja, dogovore i odgovore menadžmenta i ostalo.

10.2.6. Izveštavanje odeljenja interne revizije

Tim interne revizije izveštava o rezultatima svog rada. Sadržaj Izveštaja interne revizije sledi:

❖ IZVEŠTAJ INTERNE REVIZIJE

Revizorski izveštaj mora biti tačan, jasan, koncizan, pravičan, u razumnom vremenskom periodu izrađen i mora sadržati nalaze interne revizije. On mora da sadrži sledeće delove:

DEO A-Predmet revizije

Ovaj deo izveštaja mora da pruži informacije o tome šta je kontrolisano i koja je osnovna svrha odnosno revizije. Treba naznačiti da li je reč o redovnoj reviziji ili o reviziji na zahtev, o kolikom uzorku je reč i koje oblasti ili aktivnosti nisu bile revidirane.

DEO B-Rezultati revizije

Ovaj deo izveštaja obuhvata:

- uopšteni pregled;
- pozitivne aspekte;
- negativne aspekte;
- predloge revizije;
- završni sastanak

i predstavlja rekapitulaciju sprovedene revizorske aktivnosti.

DEO C-Revizorske informacije

Revizorske informacije su deo revizorskog izveštaja i obuhvataju informacije o:

- vođi revizorskog tima;
- članovima revizorskog tima;
- broju dana revizije;
- kontakt osobama;
- korišćenoj dokumentaciji

te stoga pružaju administrativne podatke.

DEO D-Otklanjanje neregularnosti i sprovođenje preporuka

Navedeni deo izveštaja obuhvata:

- nalaze revizije;
- odgovorne osobe za sprovođenje nalaza revizije;
- rok za sprovođenje nalaza revizije

i predstavlja bazu za sprovođenje faze praćenja otklanjanja uočenih neregularnosti i sprovođenje preporuka revizije.

DEO F-Revizorski izveštaj

Revizorski izveštaj obuhvata:

- opšte nalaze;
- pojedinačne nalaze.

DEO E-Završni paragraf

Svaki izveštaj mora biti pravilno označen jedinstvenim brojem i potpisan od strane internih revizora i direktora interne revizije/lidera revizorskog tima.

Nakon završetka interne revizije, odeljenje interne revizije sastavlja *draft izveštaj*. On se dostavlja licima odgovornim za kontrolisane aktivnosti i izvršnom odboru, sa rokom od 5 dana za razmatranje izveštaja i pripremu za finalni razgovor u vezi revidirane oblasti.

Broj dana može biti povećan ako se za tim ukaže potreba. Nakon finalnog razgovora, vođa revizorskog tima sastavlja finalnu verziju izveštaja, za koju je okvirni rok izrade 2 nedelje. U slučaju da u okviru tog roka revidirana odeljenja otklone uočene nepravilnosti, navedeni nalozi se isključuju iz finalnog izveštaja - dela D.

❖ SUMARNI IZVEŠTAJ

Svrha sumarnog izveštaja je da pruži kratak pregled sprovedenog revizorskog angažmana i da prikaže osnovne rizike identifikovane tokom revizije.

Obavezni delovi sumarnog izveštaja su:

- predmet revizije;
- oblasti koje su pokrivene revizijom;
- informacije o revizorskom timu i licima koja primaju izveštaj;
- rezultati revizije – pozitivni aspekti, negativni aspekti i predlozi.

Za svaki nalaz, interne revizija je u obavezi da identifikuje:

- nivo rizika;
- odgovorne osobe ili organizacione delove za otklanjanje neregularnosti i primenu unapređenja;
- uticaj nalaza na poslovanje banke.

Nivo rizika može biti:

Nizak:

- ne postoji uticaj na rezultat i bilans banke;
- nalazi koji ne ugrožavaju poslovanje banke, ali čija primena će dovesti do unapređenja sistema internih kontrola, usaglašenosti sa internim i eksternim potrebama banke, povećanja nivoa sigurnosti poslovanja, kao i povećanja efikasnosti oblasti koje su bile predmet revizije;
- nalazi koji se odnose na rizik greške, proizvoda ili procesa, a čiji se nivo može proceniti kao ograničen (kontrolisan), uzimajući u obzir važnost predmeta revizije za poslovanje banke.

Srednji:

- nalaz revizije ima uticaj na rezultat i bilans banke ali se može smatrati nematerijalnim;
- nalaz nema trenutno uticaja na rezultat i bilans banke ali u budućnosti se očekuje značajan uticaj;

- neusaglašenost sa internom regulativom, problemi sa sigurnošću poslovanja, neefikasnost kontrolisanih oblasti revizije koji su svojstveni i uzrokovani propustima u sistemu interne kontrole;
- nalazi koji se odnose na rizik greške, proizvoda ili procesa, a čiji se nivo može proceniti kao prosečan ili iznad prosečnog uzimajući u obzir važnost predmeta revizije za poslovanje banke.

Visok:

- nalaz ima materijalnog uticaja na rezultat i bilans banke;
- nalazi čija je implementacija od velike važnosti, kako za usklađivanje sa internom regulativom, tako i za unapređenje sigurnosti poslovanja, povećanja efikasnosti kontrolisanih oblasti revizije i koji su takođe vezani za značajna unapređenja i korekcije sistema interne kontrole;
- nalazi koji se odnose na rizik greške, proizvoda ili procesa, a čiji se nivo može proceniti kao visok, uzimajući u obzir važnost predmeta revizije za poslovanje banke;
- kršenja zakona koja mogu da dovedu od ugrožavanja poslovanja banke;
- pronevera i prevara;
- nalazi od velikog značaja koji nisu otklonjeni od prethodne revizije.

Čitanjem sumarnog izveštaja korisnici treba da steknu jasnu sliku o revidiranim oblastima, dok se detalji vezani za reviziju nalaze u izveštaju revizije.

❖ **SPECIJALNI IZVEŠTAJI**

Pored standardnih izveštaja revizije i sumarnih izveštaja, revizori sastavljaju i specijalne izveštaje na zahtev upravnog odbora, odbora za reviziju, izvršnog odbora ili grupne revizije.

Izveštaj može biti sastavljen u formi izveštaja, pisma upravi, pregleda ili tabele. Specijalni izveštaj mora obavezno da sadrži svrhu i razvoj revizije, identifikovane rizike i uticaj na poslovanje banke.

❖ **KORISNICI IZVEŠTAJA INTERNE REVIZIJE**

Finalna verzija revizorskog izveštaja dostavlja se upravnom odboru, izvršnom odboru, odboru za reviziju i direktorima revidiranih organizacionih delova.

10.2.7. Završni sastanak i usaglašavanje sa revidiranim entitetom

Finalna diskusija se odvija između lica odgovornih za revidirane oblasti i internih revizora, dok članovi izvršnog odbora učestvuju po potrebi. Cilj finalne diskusije je ocena nalaza i preporuka interne revizije. Definišu se mere koje treba preduzeti, odgovorna lica, rok do koga bi te mere trebalo preduzeti. Interni revizori treba da upotrebe sva svoja znanja i sposobnosti da bi ubedili odgovorna lica revidiranih odeljenja u korisnost predloženih mera. Ukoliko dogovor ne bude postignut oko nekih predloga i nalaza interne revizije to mora jasno da stoji u izveštaju sa navođenjem suprotstavljenih stavova. Finalna diskusija može da se odvija u vidu završnog sastanka ili putem e-maila ili telefona. Rezultat finalne diskusije je finalna verzija izveštaja.

11. PRIMER IZVEŠTAJA O IZVRŠENOJ INTERNOJ REVIZIJI U BANCI KOJA POSLUJE NA TERITORIJI REPUBLIKE SRBIJE

Imajući u vidu da smo u prethodnim poglavljima ovog rada detaljno objasnili značaj, način sprovođenja i procedure interne revizije u bankama u ovom poglavlju ćemo predstaviti primer Izveštaja o izvršenoj internoj reviziji Sektora za upravljanje rizicima i Izveštaja za jednu od filijala Banke koja posluje na teritoriji Repulike Srbije.

Izveštaj o sprovedenoj internoj reviziji se upućuje odboru za reviziju, izvršnom odboru Banke i direktoru sektora u kome je obavljena interna revizija.

11.1. Izveštaj o izvršenoj reviziji Sektora za upravljanje rizicima

Interna revizija obavila je reviziju Sektora za upravljanje rizicima u periodu od 01.03.2012. do 10.03.2012. godine. Revizija poslovanja Sektora upravljanje rizicima vršena je za poslednji kvartal 2011. godine. Revizija je izvršena u skladu sa Programom rada unutrašnje revizije i Operativnim godišnjim planom za 2011. godinu.

11.1.1. Sektor za upravljanje rizicima

Na nivou Banke organizovan je Sektor za upravljanje rizicima kao nezavisna organizaciona jedinica koja procenjuje izloženost Banke rizicima u poslovanju i upravlja rizicima.

U skladu sa Planom aktivnosti za otklanjanje nepravilnosti u prethodnom periodu doneta je Odluka radi obezbeđenja pravilnog merenja rizika i to: Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti.

U vezi poslova za sprečavanje novca i finansiranja terorizma doneti su sledeći akti: Odluka o politikama i procedurama za upravljanje kamatnim rizikom, Akt o sprečavanju pranja novca i Procedura upoznaj svog klijenta. Sa primenom novih Odluka iz oblasti praćenja i upravljanja rizicima sektor je počeo odmah po usvajanju istih. U narednom periodu će se reorganizovati Sektor i u okviru njega će se formirati posebna Služba podrške i kontrole kreditnog, tržišnog i rizika likvidnosti.

Reviziji je bila dostupna sva dokumentacija vezana za predmete koji su bili predmet interne revizije.

11.1.2. Cilj i delokrug revizije

Predmet interne revizije je bilo:

- A. praćenje kamatnog rizika;
- B. praćenje rizika likvidnosti;
- C. aktivnosti vezane za sprečavanje pranja novca;
- D. kreditni rizik;
- E. devizni rizik;
- F. operativni rizik;
- G. rizik izloženosti i rizik ulaganja.

Kroz reviziju napred navedenih poslova, predmet interne revizije bilo je i sprovođenje Odluka i procedura Banke koje se odnose na identifikovanje, merenje i praćenje rizika u banci:

- Odluka o upravljanju rizicima Banke;
- Odluka o procedurama kontole i dosledne primene unutrašnjih procedura Banke u upravljanju rizicima;
- Odluku o politikama i procedurama za upravljanje kamatnim rizikom;
- Odluka o upravljanju rizikom likvidnosti;
- Odluke koje se odnose na sprečavanje pranja novca:
 - Akt o sprečavanju pranja novca,
 - Procedure upoznaj svog klijenta.
- Odluka o pravilima i procedurama za identifikovanje, merenje i procenu kreditnog rizika i upravljanje kreditnim rizikom;
- Odluka o Metodologiji – interni model za procenu kreditnog rizika kod:
 - Pravnih lica,
 - Jedinica teritorijalne autonomije,
 - Jedinica lokalne samouprave,
 - Organizacija obaveznog socijalnog osiguranja.
- Metodologiju za identifikovanje i merenje kreditnog rizika koji proističe iz uticaja promene kursa dinara na finansijsko stanje dužnika – pravnih lica i utvrđivanje načina upravljanja tim rizikom i njegov potencijalni uticaj na klasifikaciju potraživanja;
- Odluka o metodologiji – interni model za procenu kreditnog rizika bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama kod:
 - Preduzetnika,
 - Poljoprivrednika,
 - Ostalih fizičkih lica.
- Metodologiju za identifikovanje i merenje kreditnog rizika koji proističe iz uticaja promene kursa dinara na finansijsko stanje dužnika fizičkih lica, preduzetnika i nosioca registrovanog poljoprivrednog gazdinstva;
- Odluka o politikama i procedurama za upravljanje deviznim rizikom;
- Odluka o upravljanju operativnim rizikom Banke;
- Odluka o politikama i procedurama za upravljanje rizicima izloženosti Banke;
- Odluku o politikama i procedurama za upravljanje rizikom ulaganja Banke.

Revizija je planirana i izvršena tako da se dobiju informacije i objašnjenja koja smatramo neophodnim za obezbeđenje dovoljno dokaza koji pružaju razumna uverenja da poslovanje Sektora nema značajnih materijalnih grešaka niti pogrešne iskaze uzrokovane greškama i da su rizici korektno procenjeni, zatim da se utvrde i ocene značajne izloženosti rizicima, procesi upravljanja rizicima kao i ocene izveštavanja o ključnim rizicima.

A) Kamatni rizik

Kamatni rizik predstavlja rizik od nastanka negativnih efekata na finansijski rezultat Banke i kapital Banke usled promena kamatnih stopa, a Banka je izložena ovom riziku po osnovu stavki koje se vode u bankarskoj knjizi.

Banka koristi sledeće tehnike merenja kamatnog rizika: GAP analiza²⁴, ratio analiza²⁵ i stres test²⁶. Odlukom o politikama i procedurama za upravljanje kamatnim rizikom definisani su limiti izloženosti kamatnom riziku i to u redovnim i vanrednim uslovima:

- ❖ relativan GAP, i
- ❖ limit koeficienta dispariteta.

Merenje kamatnog rizika se vrši jednom mesečno i to do 20-tog u mesecu. Revizijom je obuhvaćen 30.11.2011. godine.

GAP analiza

GAP analiza obuhvata merenje izloženosti kamatnom riziku za sve značajnije valute (RSD, EUR, USD, ostale valute) za kamatno osetljive stavke aktive i pasive. Pri izradi GAP analize polazi se od pretpostavke da je period ponovnog određivanja cena za stavke:

- do 1 meseca 15 dana (koeficijent 0.96)
- od 1 do 3 meseca 60 dana (koeficijent 0.83)
- od 3 do 6 meseci 135 dana (koeficijent 0.63)
- od 6 do 12 meseci 270 dana (koeficijent 0.26)
- preko 12 meseci 365 dana (koeficijent 1.00)

Kamatno osetljiva aktiva na dan 30.11.2011. godine iznosi 92.000.000.000,00 dinara, dok je kamatno osetljiva pasiva iznosila 62.000.000.000,00 dinara, te je pozitivan GAP iznosio 30.000.000.000,00 dinara. Rezultat GAP analize na dan 30.11.2011. godine prikazan je u sledećoj tabeli:

u 000 dinara

Ročna struktura Valuta	do 1 meseca	1-3 meseci	3-6 meseci	6-12 meseci	nakon 12 meseci
RSD	16.000.000	4.000.000	2.600.000	2.800.000	1.000.000
EUR	17.000.000	-3.000.000	-1.600.000	-26.000.000	-1.299.000
EUR-indeksirano	6.040.000	1.630.000	3.500.000	4.015.000	7.000.000
USD	-55.000	-20.000	-1.010.000	-1.300.000	-500
USD-indeksirano	2.000	0	16.000	-8.000	0
Ostale valute	13.000	-10.000	-6.000	-7.000	-500
Ukupno	39.000.000	2.600.000	3.500.000	-20.500.000	6.700.000
Garancije i okvirni kredit	3.000.000	2.400.000	3.000.000	4.500.000	1.300.000
Kumulativni GAP (sa garancijama i okvirnim kreditima)	42.000.000	5.000.000	6.500.000	-16.000.000	8.000.000

²⁴ GAP analiza je analiza raskoraka između očekivanja i sadašnjih mogućnosti i kapaciteta, a koristi se u organizacijskom razvoju sa svrhom definisanja idealnog ili željenog stanja i trenutnog stanja/potreba organizacije.

²⁵ Ratio, u smislu u kome se koristi u izveštaju interne revizije predstavlja broj koji pokazuje odnos između dve vrednosti u izveštaju. Ratio analiza se odnosi na ispitivanje odnosa između logički povezanih delova u nameri da budu istaknute ključne relacije za ocenu i projekciju finansijskog položaja i prinosne, odnosno zarađivačke, moći preduzeća.

²⁶ Stres test podrazumeva tehniku upravljanja kamatnim rizikom, kojom se procenjuje potencijalni uticaj specifičnih događaja i faktora na izloženost kamatnom riziku Banke.

U prethodnom pregledu vidi se kako se kreće GAP po pojedinim valutama i periodima dospeća.

Pozitivan GAP (iznos kamatno osetljive aktive je veći od iznosa kamatno osetljive pasive) će se pozitivno odraziti na finansijski rezultat Banke kada kamatne stope imaju tendenciju rasta.

Negativan kumulativni GAP postoji kod dospeća plasmana u periodu 6-12 meseci – to je period koji se poklapa sa nedeljom štednje – u ovom periodu je kamatno osetljiva pasiva (28.500.000.000,00 dinara) veća od kamatno osetljive aktive (8.000.000.000,00 dinara).

Pozitivni efekti na finansijski rezultat ostvariće se u slučaju pada kamatnih stopa, ukoliko dođe do rasta kamatnih stopa to će imati negativan uticaj na rezultat.

Racio analiza

U okviru praćenja kamatnog rizika Banka prati sledeće racio brojeve:

$$\begin{aligned}\text{Relativni GAP} &= \text{GAP} / \text{ukupna bruto aktiva} \\ &= 30.000.000 / 116.000.000 = 0,259\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Relativni GAP (korigovan za vanbilansno)} &= \text{GAP} / \text{ukupna bruto aktiva} \\ &= 45.000.000 / 116.000.000 = 0,388\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Koeficijent dispariteta} &= \text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{kamatno osetljiva pasiva} \\ &= 92.000.000 / 62.000.000 = 1,48\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Koeficijent dispariteta (korigovan za vanbilansno)} &= \text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{kamatno osetljiva pasiva} \\ &= 107.000.000 / 62.000.000 = 1.72\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Indikator kamatno osetljive aktive} &= \text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{ukupna bruto aktiva} \\ &= 92.000.000 / 116.000.000 = 0.79\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Indikator kamatno osetljive pasive} &= \text{kamatno osetljiva pasiva} / \text{ukupna bruto pasiva} \\ &= 62.000.000 / 116.000.000 = 0.53\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Koeficijent dispariteta za stavke u dinarskom znaku} &= \text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{kamatno osetljiva pasiva} \\ &= 46.000.000 / 19.000.000 = 2.42\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Koeficijent dispariteta za stavke indeksirane u stranu valutu} &= \text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{kamatno osetljiva pasiva} \\ &= 25.000.000 / 3.000.000 = 8.33\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{Koeficijent dispariteta za stavke u valuti} &= \text{kamatno osetljiva aktiva} / \text{kamatno osetljiva pasiva} \\ &= 20.100.000 / 39.000.000 = 0.52\end{aligned}$$

Koeficijent dispariteta i relativan GAP se kreću u okviru limita.

Stres test

Stres test podrazumeva tehniku upravljanja kamatnim rizikom, kojom se procenjuje potencijalni uticaj specifičnih događaja i faktora na izloženost kamatnom riziku Banke. Sektor rizika pri izradi stres testova polazi se od sledećih scenarija:

- promena aktivnih i pasivnih kamatnih stopa u istom smeru i intezitetu;
- aktivne kamatne stope beleže sporiji pad od pasivnih kamatnih stopa;
- pasivne kamatne stope beleže sporiji pad od od aktivnih kamatnih stopa;
- promene aktivnih i pasivnih kamatnih stopa u suprotnom smeru a istom intezitetu;
- povlačenje oročenog depozita pre roka dospeća;
- pre vremena otplata kreditnih plasmana.

Analizirajući svaku od navedenih promena i po svakoj značajnoj valuti, izrađuje se 40 različitih scenarija, radi ocene uticaja kamatnog rizika na finansijski rezultat.

B) Rizik likvidnosti

Radi otklanjanja nepravilnosti nađenih od strane Narodne Banke Srbije i radi pravilnog iskazivanja rizika likvidnosti Banka je 16.11.2011. godine donela Odluku o upravljanju rizikom likvidnosti sa definisanim limitima izloženosti riziku likvidnosti, kao i Uputstvo za izradu izveštaja o pokazatelju likvidnosti, koje je u primeni od 01.11.2011. godine.

Izvršena je revizija obračuna rizika likvidnosti na dan 20.12.2011. godine.

Pokazatelj likvidnosti u obrascu LIK²⁷ za taj dan je iznosio 3,0082, dok je razlika likvidnih potraživanja i obaveza iznosila 34.000.000.000,00 dinara. Istog dana pokazatelj likvidnosti samo za devizna konta je iznosio 6,6159. Posmatranog dana sredstva na tekućem računu su bila u iznosu 7.600.000.000,00 dinara, obavezna rezerva je iznosila 8.900.000.000,00 dinara, kratkoročna oročena sredstva u stranoj valuti kod stranih banaka su iznosila 9.600.000.000,00 dinara, dok su kratkoročni plasmani u depozite dati Bankama iznosili 2.400.000.000,00 dinara.

Uvidom u analitiku LIK obrasca - čekovi i druga novčana potraživanja u postupku realizacije, ne nalaze se potraživanja po osnovu kratkoročnih kredita za obrtna sredstva drugim preduzećima koja su na dan 30.09.2011. godine bili klasifikovana kao G i D.

Uvidom u poziciju Akcije i obveznice kotirane na berzi nalazi se 10.000 akcija Preduzeća X po tržišnoj ceni – cena na zatvaranju trgovanja prethodnog dana na Beogradskoj berze. Preostalih 7 akcija, istog ISIN²⁸ broja vodi se u knjigovodstvu Banke kao učešće u kapitalu. Na istoj poziciji obrasca LIK se nalaze i dugoročne obveznice devizne štednje u iznosu 43.000.000,00 dinara umanjene za iznos 13.000.000,00 dinara, što je iznos odstupanja od nominalne vrednosti obveznica stare devizne štednje.

Mesečni pokazatelj likvidnosti banke u obrascu LIKMES za XII mesec 2011. godine je iznosio 2,9149. U toku meseca najniži dnevni pokazatelj likvidnosti je bio 02.12.2011. godine i iznosio je 2,5859, dok je najviši bio 19.12.2011. godine i iznosio je 3,1539.

²⁷ Dnevni izveštaj o pokazatelju likvidnosti banke koji Banka izrađuje u skladu sa Uputstvom o izveštajima banaka i drugih finansijskim institucijama

²⁸ *International Securities Identification Number*, što predstavlja međunarodnu identifikacionu oznaku hartija od vrednosti, koju dodeljuju nacionalne agencije (u Srbiji to je Centralni registar hartija od vrednosti).

Odlukom o upravljanju rizikom likvidnosti od 16.11.2011. godine je utvrđena minimalna visina pokazatelja likvidnosti na istom nivou koja je definisana i Odlukom Narodne banke Srbije i to najmanje 1,0 – kada je obračunat kao prosek svih radnih dana u mesecu, a najmanje 0,8 – kada je obračunat za radni dan.

Obzirom da je pokazatelj likvidnosti svih radnih dana u XII mesecu 2011. godine, kao i mesečni pokazatelj likvidnosti bio visoko iznad minimalnog nivoa, likvidnost Banke nije bila ugrožena u sledećem mesecu 2011. godine.

Indikatori likvidnosti

Indikatori likvidnosti su svakodnevno mereni u mesecu novembru i njihova vrednost je bila visoko iznad limita utvrđenih Odlukom o upravljanju rizikom likvidnosti Banke.

Indikatori su imali sledeće minimalne i maksimalne vrednosti:

Indikator	Limiti	Ostvarena minimalna vrednost	Ostvarena maksimalna vrednost
Indikator gotovine Datum pokazatelja	10,00%	32,45% 02.11.2011.	37,82% 16.11.2011.
Indikator ukupnih depozita Datum pokazatelja	50,00%	62,35% 02.11.2011.	71,73% 11.11.2011.
Indikator rezervi Datum pokazatelja	5,00%	12,88% 30.11.2011.	24,44% 11.11.2011.

GAP analiza

Odlukom Banke o upravljanju rizikom likvidnosti utvrđeno je da se merenje ovog rizika vrši i GAP analizom na mesečnom nivou i to za dinare, EUR i USD.

Prilikom izrade GAP analize sagledava se celokupna aktiva, pasiva i vanbilansne stavke koje su potencijalni odliv sredstava, a sortiraju se po sledećim vremenskim periodima dospeća: do 1 meseca, od 1 do 3 meseca, od 3 do 6 meseci, od 6 meseci do 1 godine, od 1 godine do 3 godine, od 3 do 5 godina, od 5 do 10 godina i preko 10 godina.

Odlukom su utvrđeni dinamički limiti rizika likvidnosti te je za:

Negativan GAP likvidnosti do 1 meseca / ukupna aktiva – max 20%.

Negativan GAP likvidnosti do 3 meseca / ukupna aktiva – max 20%.

Izvršena je revizija GAP prikaza za XI mesec 2011. godine.

Neto GAP vrednost

kamatonosna aktiva (95.000.000.000,00dinara) - **kamatonosna pasiva** (65.000.000.000,00 dinara)- **vanbilansne aktive** (15.000.000.000,00dinara) je bilo pozitivan i iznosio je 25.000.000.000,00dinara.

GAP vrednost za period do 1 meseca je iznosila 45,5 milijardi dinara. Za period do 3 meseca GAP je iznosio 42,5 milijardi dinara. Posmatrano kumulativno GAP vrednost, Banka je ostvarila pozitivne vrednosti za sve periode merenja sem za period preko 10 godina, kada bi iznosio – 4,5 milijardi dinara.

GAP analiza za EUR

Za mesec novembar 2011. godine je negativan i iznosi 9,6 milijardi dinara. Za period do 1 meseca GAP je pozitivan i iznosi 20,5 milijardi dinara. U periodu do 3 meseca GAP je negativan i iznosi 3,75 milijardi dinara dok je kumulativni GAP pozitivan i iznosi 16,75 milijardi dinara. U tom periodu u aktivi je 100 miliona dinara dok su obaveze 3 milijarde dinara, 2 milijarde dinara je iznosila oročena devizna štednja.

GAP analiza za USD

Za mesec novembar 2011. godine je negativan i iznosi 2,8 milijardi dinara. Za period do 1 meseca je pozitivan i iznosi 268 miliona dinara. Za period do 3 meseca je pozitivan i iznosi 233 miliona dinara. Za period od 3 do 6 meseci GAP je negativan i iznosi 1,8 milijardi dinara.

U skladu sa Odlukom o privremenim merama za očuvanje finansijske stabilnosti donetom od strane NBS u Sektoru za računovodstvo svakodnevno se radi izveštaj o planiranim novčanim prilivima i odlivima GEP likvidnosti – Obrazac GL.

Obrazac GL urađen na dan 30.10.2011. godine je bio predmet revizije. Pozitivana razlika između priliva i odliva – po ročnosti bilansnih i vanbilansnih pozicija je zabeležena za sve periode do 90 dana. Za period od 1 dana pozitivan GAP je iznosio 30,5 milijardi dinara, za period 2-7 dana kumulativni GAP je iznosio 43,33 milijardi dinara, dok je za period od 8-24 dana iznosio 44,51 milijardi dinara.

C) Sprečavanje pranja novca

Revizija poslova vezanih za sprečavanje pranja novca je obuhvatila reviziju:

- dokumentacije za klijente za koje je kontola Narodne Banke Srbije utvrdila nekompletnost dosijea;
- reviziju dosijea klijenata;
- kontrolu prijavljenih transakcija Upravi za sprečavanje pranja novca.

Poslednje dve revizije su vršene metodom slučajnog uzorka. U Banci, poslove vezane za izvršenje obaveza u skladu sa Zakonom o sprečavanju pranja novca i finansiranju terorizma obavlja ovlašćeno lice. Ovlašćena lica za obavljanje poslova iz ove oblasti, su istovremeno rukovodioci posebnih organizacionih jedinica, te uz vršenje svojih redovnih poslova obavljaju i poslove vezane za sprečavanje pranja novca i finansiranja terorizma – kako tekuće poslove tako i kontrolu na nivou Banke, edukaciju zaposlenih i ostalo.

U skladu sa Zapisnikom Narodne banke Srbije, Banka je trebalo da utvrdi stvarne vlasnike određenih klijenata, što je i sprovedeno. Imajući u vidu da je u u periodu od 01.12.2011. godine, do 31.12.2011. godine otvoreno 20 računa pravnih lica i 150 računa fizičkih lica, revizija je obuhvatila kontrolu dosijea klijenata izabranih slučajnim uzorkom.

Prilikom kontrole prijavljenih bezgotovinskih transakcija Upravi za sprečavanje novca, slučajnim uzorkom, su izabrana 3 dana koja su u ukupno imala 170 uplata u iznosu većem od 15.000 EUR, pregledano je 7 transakcija što čini 4,1% uzorka. Za iste dane bilo je 77 gotovinskih isplata u iznosu većem od 15.000 EUR, pregledano je 6 transakcija što čini 7,79% uzorka. Sve pregledane transakcije su prijavljene Upravi za sprečavanje pranja novca dan po obavljenoj transakciji (u zakonskom roku).

Od bezgotovinskih transakcija izvršen je uvid u prenos sredstava između jednog pravnog i fizičkog lica. Reč je o učestalim velikim uplatama gotovine u periodu od 05.12.2011. do 08.12.2011. na tekući račun fizičkog lica. Navedene transakcije i gotovinske i bezgotovinske su prijavljene kao sumnjive.

Zaključak:

Na osnovu izvršenog pregleda značajnih rizika (rizik likvidnosti i kamatni rizik) koji se odnose na proces merenja i upravljanja rizicima, kao i poslove sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma ustanovljeno je da se u Centrali uglavnom posluje u skladu sa zakonskim propisima i internim aktima Banke, ali da ipak postoji potreba za unapređenjima u određenom broju oblasti.

Rizik likvidnosti interna revizija procenjuje stepenom niskog rizika, kamatni rizik i rizik sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma stepenom srednjeg nivoa rizika.

Nalazi:

Sektor za upravljanje rizicima nije merio uticaj kamatnog rizika na kapital; Odlukom o politikama i procedurama za upravljanje kamatnim rizikom nisu utvrđeni limiti uticaja kamatnog rizika na finansijski rezultat i na kapital.

Preporuke:

- ✓ Meriti uticaj kamatnog rizika na kapital. Preporučuje se da sa merenjem ovog rizika počne u roku od 3 meseca;
- ✓ Utvrditi limite uticaja kamatnog rizika na finansijski rezultat i na kapital. Preporučuje se da se utvrde limiti u roku od 3 meseca;
- ✓ Obzirom na obim i značaj poslova, kao i broj klijenata Banke potrebno je poslove vezane za sprečavanje pranja novca razdvojiti od drugih rukovodećih funkcija koje, zahtevaju veliko angažovanje zaposlenih.

D) Kreditni rizik

Kvalitet bilansne aktive i vanbilansnih stavki prati se na nivou dužnika Banke. Praćenje se vrši preko nivoa kreditnog rizika izraženog ispravkama vrednosti bilansne aktive i rezervisanjima po vanbilansnim stavkama i klasifikacijom (posebnim rezervama za potencijalne gubitke): po svakom dužniku ponaosob i na nivou Banke.

Organizaciona jedinica za upravljanje rizicima u Banci tromesečno prati kvalitet bilansne aktive i vanbilansnih stavki na nivou Banke i o tome izveštava Izvršni odbor Banke. Dana 30.06.2011. godine su donete odluke o metodologijama za procenu kreditnog rizika i obračun ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama.

Novi interni model za procenu kreditnog rizika kod Pravnih lica, Jedinica teritorijalne autonomije, jedinica lokalne samouprave i organizacija obaveznog socijalnog osiguranja je usklađen sa Odlukom NBS o izmenama i dopuni Odluke o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki. U skladu sa tim došlo je do spajanja kategorije A1 i A2 u kategoriju A, takođe je i pravilo za depresijaciju usklađeno sa tačkom 14. nove Odluke NBS. Izvršne su izmene kod definicije prvoklasnih sredstava obezbeđenja kao i adekvatnih sredstava obezbeđenja koje se odnose na hipoteke na nepokretnostima.

Značajne izmene u odnosu na prethodni period su izvršene kod metodologije ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama. Metodologija za obračun ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama identifikuje potraživanja za koja će se obačun ispravke vrednosti bilansne aktive i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama vršiti na individualnoj osnovi i to Non-performing portfolio (kredit koji su u default-u) kod komitenata koji prelaze 6 miliona dinara, kolektivna procena obezvređenja se vrši kod Performing portfolio (kredit koji nisu u default-u) i Non-performing portfolio kod komitenata koji ne prelaze 6 miliona dinara.

Pri izračunavanju ispravke vrednosti bilansne aktive Banka vrši projekciju vremena naplate na osnovu istorijskih podataka te na osnovu toga diskontovanje budućih novčanih tokova potraživanja. Metodologijom se definiše Default, prag materijalnosti, broj dana kašnjenja, diskontna stopa kao i najniža diskontna stopa zatim projektovanje naplate na osnovu kašnjenja i obezbeđenja.

Individualna procena obezvređenja je zasnovana na proceni očekivanog vremena naplate, svođenje priliva od naplate kredita i kamate na sadašnju vrednost budućih novčanih tokova, njihovim diskontovanjem primenom ugovorene/eskontne kamatne stope iskazane na godišnjem nivou. Metodologija razlikuje potraživanja od klijenata koja su u default-u a imaju docnju do 180 dana i dužu od 180 dana od dana inicijalnog dospeća glavnice potraživanja, a za koja se procenjuje da će se naplata potraživanja vršiti iz hipotekarne nepokretnosti.

U prvom slučaju vrši se ispravka vrednosti tako što se obračunata stopu ispravke vrednosti nakon sprovedenog diskontovanja primenjuje na 50% potraživanja. Metodologija uzima u obzir očekivano vreme naplate potraživanja iz hipoteke (u zavisnosti po kom zakonu je ustanovljena), kao i procenu realizacije sredstava obezbeđenja – nekretnine, u zavisnosti od lokacije nekretnine, vrste nekretnine i reda založnog prava.

Za potraživanja koja su u docnji duže od 180 dana od dana inicijalnog dospeća glavnice, a klijent nema imovinu iz koje bi se mogla vršiti naplata potraživanja ispravka se vrši u vrednosti 100% potraživanja. Ukoliko je plasman obezbeđen akcijama bonitetnih emitenata ispravka vrednosti se vrši po stopi od 1% i to za deo koji je pokriven akcijama, cena po kojoj se vrednuju založene akcije je prosečna ponderisana cena na Beogradskoj Berzi u poslednjih 6 meseci. Minimalna stopa ispravke vrednosti potraživanja je 1%, osim za ona potraživanja koja su obezbeđena gotovinskim depozitom, kod kojih se ne vrši diskontovanje budućih novčanih tokova.

Kolektivnu procenu obezvređenja Banka vrši prema Modelu koji je uradila revizorska kuća Ernest&Young i koji čini sastavni deo metodologije.

Metodologija se zasniva na sledećoj formuli **Gubitak = PD * LGD * Izloženost**

- PD – verovatnoća nastanka default-a.

Banka koristi matrice migracije klijenata koje pokazuju tranzicije komitenata iz različitih grupa performing portfolio u default u periodu između dva datuma. Matrice su formirane na mesečnom nivou, a zasnivaju na istorijskim podacima prethodnih godinu dana.

- LGD – procena gubitka u slučaju default-a.

Kod rezervisanja za garancije i akreditive izloženost Banke, polazi se od knjigovodstvenih podataka za period od 12 meseci unazad u odnosu na dan obračuna. Sagledavaju se podaci o ukupno izdatim garancijama i nepokrivenim akreditivima u posmatranom periodu kao i o onim koji su pali na teret Banke u istom periodu. Za ostale stavke vanbilansne izloženosti kod klijenta koji nemaju bilansnu izloženost primenjuje se stopa za performing kredite bez kašnjenja, ukoliko klijent ima bilansnu izloženost primenjuje se prosečna ponderisana stopa ispravke vrednosti procenjena za bilansna potraživanja predmetnog klijenta.

Metodom slučajnog uzorka izvršen je pregled rezervisanja i ispravke vrednosti za određene partije. Uzorak je obuhvatio 25 partija po kojima se vrši rezervisanje. U pregledanom uzorku nije bilo odstupanja pri obračunu rezervisanja, ispravke vrednosti i rezervisanja za gubitke po vanbilansnim stavkama od internih metodologija. Iz datog pregleda se može videti da dobra aktiva čini 64,08% ukupne aktive koja se klasifikuje.

Interna revizija kreditni rizik procenjuje kao rizik srednjeg stepena.²⁹

E) Devizni rizik

Upravni odbor Banke je 30.06.2011. godine je usvojio Odluku o politikama i procedurama za upravljanje deviznim rizikom. Odlukom je ustanovljeno da je Banka dužna da odnose između aktive i pasive održava tako da njena ukupna neto otvorena devizna pozicija na kraju svakog radnog dana ne bude veća 20% kapitala, odnosno ne bude veća od % (procenta) koji utvrdi Narodna Banka Srbije.

Osnova praćenja i merenja izloženosti deviznom riziku jeste praćenje devizne pozicije po svim pojedinačnim valutama, EUR, USD, CHF i sve druge valute koje se iskazuju i obračunavaju pod rubrikom Ostalo iz šeme za preračun pokazatelja deviznog rizika Banke.

Revizija je obuhvatila XI mesec i XII mesec 2011. godine.

U mesecu novembru pokazatelj deviznog rizika se kretao od 6,11% – 09.11.2011. godine do 12,96% – 30.11.2011. godine kada je bio najviši. Dnevni izveštaj o pokazatelju deviznog rizika Banke 30.11.2011. godine je imao dugu otvorenu poziciju za 136.433.000,00 dinara i to za CHF u iznosu 109.811.000,00 i ostale valute u iznosu 26.622.000,00 dinara. Kratka otvorena pozicija na taj datum je iznosila 3.389.984.000,00 dinara i to za EUR 1.548.472.000,00 dinara i za USD 1.841.510.000,00 dinara.

U mesecu decembru pokazatelj deviznog rizika se kretao od 8,43% - 25.12.2011. godine do 14,45% – 02.12.2011. godine kada je bio najviši. Dnevni izveštaj o pokazatelju deviznog rizika Banke 30.12.2011. godine je imao dugu otvorenu poziciju za 142.402.000,00 dinara i to za CHF u iznosu 117.671.000,00 i ostale valute u iznosu 24.731.000,00 dinara. Kratka otvorena pozicija na taj datum je iznosila 3.318.913.000,00 dinara i to za EUR 1.243.056.000,00 dinara i za USD 2.075.855.000,00 dinara.

Interna revizija devizni rizik ocenjuje kao nizak nivo rizika.

²⁹ Definicije stepena kreditnog rizika možete pogledati na strani 86.

F) Operativni rizik

Operativni rizik se prati u Sektoru za upravljanje rizicima. Od 01.07.2011. godine u funkciji je interna aplikacija za praćenje operativnih rizika. U ovoj aplikaciji se formira baza podataka o događajima nastalim po osnovu operativnog rizika koji su doveli do gubitka koji u bruto iznosu prelazi (ili se procenjuje da prelazi) 10.000,00 dinara, kao i o događajima nastalim po osnovu ovog rizika koji su mogli dovesti do gubitka koji u bruto iznosu prelazi (ili se procenjuje da prelazi) 10.000,00 dinara.

Baza podataka se puni na nivou Filijala. Unos podataka u bazu podataka obavljanju Direktori filijala ili lica koja odrede Direktori filijala. Svaki unos sa nivoa Filijale kontroliše i verifikuje regionalni risk referent, a konačnu ocenu i verifikaciju daje risk referent u Centrali Banke.

Baza podataka formira se po kategorijama događaja, po linijama poslovanja, po tipu gubitka i po uzrocima nastanka. U bazu podataka su uneti i podaci iz perioda pre instaliranja aplikacije. U toku 2011. godine prijavljeno je 65 događaja nastalih po osnovu operativnog rizika. Od ukupnog broja prijavljenih događaja 40 nije nosilo gubitak, a kod preostalih 25 je zabeležen gubitak, koji je na dan 20.12.2011. godine i neto iznosu iznosio 4.068.539,00 dinara. Naplata nekih od gubitaka je još uvek u toku.

Uzrok prijavljenih nastalih događaja je prikazan u sledećoj tabeli:

Uzrok	broj događaja
Ljudski faktor	33
Procesi	1
Sistemi	18
Spoljni faktor	13
Ukupno	65

Karakteristični događaji koji se prijavljuju: Kvar bankomata ili prekid veza sa bankomatom 16 puta prijavljen, nepoštovanje procedura pri izdavanju čekova – događaj prijavljen 10 puta, prekinute komunikacije, nestanak struje, greška operatera i slično.

Interna revizija operativni rizik ocenjuje kao srednji nivo rizika.³⁰

Preporuke:

- ✓ Pooštriti internu kontrolu u domenu izdavanja čekova fizičkim licima. Imajući u vidu broj odstupanja od internih procedura nastalih prilikom izdavanja čekova interna revizija će prilikom vršenja revizija Organizacionih jedinica sa povećanom pažnjom pratiti izdavanje čekova.
- ✓ Popraviti bankomat u Crvenki.

G) Rizik izloženosti

Interna revizija je izvršila uvid u izloženost po grupama povezanih lica i lica povezanih sa Bankom. Upravni odbor Banke daje prethodnu saglasnost za izloženost Banke prema jednom licu ili grupi povezanih lica preko 10%, odnosno za povećanje ove izloženosti preko 20%

³⁰ Definicije stepena operativnog rizika možete pogledati na strani 86.

kapitala Banke, odnosno odlučuje o svakom poćanju izloženosti Banke prema licu poveznom sa Bankom.

Banka tromesećno izrađuje izveštaj VIB – Pregled izloženosti Banke prema jednom licu ili prema grupi povezanih lica i VIPL – Pregled izloženosti Banke prema licima povezanim sa Bankom.

U rizik izloženosti prema grupi povezanih lica i prema licima povezanim sa Bankom moguće je imati uvid u svakom momentu. Plasmani se odobravaju uz prethodni uvid u izloženost prema jednom licu odnosno grupi lica. U skladu sa tim, u proceni kreditnog rizika od strane Sektora za upravljanje rizicima je obavezno unet podatak o trenutnoj bruto izloženosti prema klijentu i grupi povezanih lica sa njim.

Interna revizija rizik izloženosti prema jednoj grupi ili grupi povezanih lica ocenjuje kao mali stepen rizika (na dan preseka revizije njihova pojedinaćna zaduženost iznosi 10-15% kapitala Banke). Izloženost na dan 31.12.2011. godine prema licima povezanim sa Bankom je iznosila 3,7784% kapitala Banke.

Ocena rizika izloženosti prema licu povezanom s Bankom, Interna revizija ocenjuje kao nizak nivo rizika (zaduženost povezanih lica na dan preseka revizije iznosi do 2,5% kapitala Banke).

11.2. Izveštaj o izvršenoj reviziji procesa poslovanja u Filijali Beograd Organizacione jedinice Plasmani i Ekspoziture

11.2.1. Osnovne informacije o filijali

U periodu od 20.02.2012. do 29.02.2012. godine izvršena je revizija procesa poslovanja u Filijali Beograd Organizacione jedinice Plasmani i Ekspoziture. U organizacionom delu plasmana Filijale se obavljaju poslovi sa privredom - plasmani, garancije, depoziti, devizno poslovanje. U Organizacionoj jedinici Ekspozitura obavljaju se poslovi sa stanovništvom - šaltersko poslovanje, krediti, štedni depoziti, devizno poslovanje, trezorsko poslovanje koji je i centralni trezor za Filijalu Beograd.

S obzirom na prirodu posla, organizaciju posla, rukovodstvo i fizićku vezanost, revizija ove dve Organizacione jedinice je sprovedena vezano, te je predmetna revizija obuhvaćena ovim izveštajem, dok je ocena revizije, obzirom na izloženost različitim rizicima data parcijalno.

Poslovni prostor je adekvatno tehnićki opremljen (raćunari, štampaći, kopir aparati, skeneri, telefoni, klima uređaj). Instaliran je video nadzor. U toku radnog vremena nadzor poslovnog prostora vrši troćlano fizićko obezbeđenje, dok dva radnika ostaju prisutna i van radnog vremena Banke. U ekspozituri je instaliran bankomat koji omogućava isplatu gotovine putem platnih kartica.

Proces plasmana privredi u prethodnom periodu je bio organizovan na taj naćin što su referenti odrćžavali direktan kontakt i vršili preliminarne razgovor sa potencijalnim klijentom inforimišući ga o uslovima plasmana, primali i kontrolisali ispravnost i potpunost dokumentacije za plasman, odobravali plasman po donošenju ocene od strane Sektora za upravljanje rizicima i Odluke kreditnog odbora, te nakon puštanja sredstava pratili su potraćživanja dućznika i njihovu naplatu.

U delu poslova koji se odnosi na prikupljanje depozita referenti su po zahtevu klijenata dostavljali ponudu za oročenje sredstava, po donošenju Odluke od strane izvršnog odbora, referent je obavljao dalje administrativne poslove vezane za sklapanje ugovora kao i unošenje elemenata ugovora u aplikaciju. Puštanje sredstava po plasmanu i povraćaj sredstava po razoročenju se vrši kroz aplikaciju po odobrenju trebovanja iz Centrale Banke. Na trebovanju se za sve plasmane od 30.08.2011. godine unose podaci o tome da li se sredstva koriste za zatvaranje već postojećeg plasmana, sa elementima ugovora koji se odnose na dospelost prethodnog plasmana.

Revizija Ekspoziture je obuhvatila poslove sa stanovništvom: otvaranje tekućih i deviznih računa, davanje kredita, izdavanje debitnih i kreditnih kartica, primanje štednje, šaltersko poslovanje, kao i blagajničko i trezorsko poslovanje. Poslove direktnog kontakta sa strankama obavlja 8 radnika.

Cilj angažovanja interne revizije bio je pregled procesa poslovanja u delu poslova koji se odnose na plasmane i disponibilitet depozita, šaltersko poslovanje sa stanovništvom i trezorsko poslovanje, kako bi utvrdili da li se u navedenim organizacionim jedinicama posluje na način i u skladu sa zakonskim propisima i internim aktima Banke i da li su uspostavljeni propisani sistemi internih kontrola. Takođe, izvršena je procena stepena rizika za identifikovane nepravilnosti i propuste u radu.

Obim ispitivanja obuhvatio je sledeće oblasti:

- otvaranje dinarskih i deviznih računa za fizička i pravna lica;
- prijem i obrada zahteva za kredit ili garanciju;
- vođenje dosijea dužnika, sa osvrtom na statusnu dokumentaciju;
- ocena finansijskog stanja i procena kreditne sposobnosti dužnika;
- obezbeđenje i odobravanje plasmana;
- oročenje sredstava;
- trezorsko poslovanje;
- poštovanje regulative;
- praćenje potraživanja od dužnika i njihova naplata;
- knjigovodstveno evidentiranje poslovnih promena.

11.2.2. Metodologija

Pregled poslovanja izvršen je uz korišćenje tehnike uzorkovanja.

Revizija je obuhvatila period od obavljene poslednje interne revizije do 31.12.2011. godine. Podaci na posmatrani dan (31.12.2011.) poređeni su sa podacima od na isti dan 2010. godine.

Revizijom oblasti poslovanja sektora plasmana u Filijali Beograd na dan 31.12.2011. godine je identifikovano 27 partija dugoročnih kredita kredita, 101 partija kredita za obrtna sredstva, kao i 7 partija na kontu ostalih kredita u ukupnom iznosu 6.200.000.000,00 dinara. U strukturi ukupnih plasmana privredi dugoročni krediti su povećali svoje učešće sa prethodnih 13,81% na 22,51%. Na dan 31.12.2011. godine aktivno je 168 datih garancija u ukupnom iznosu od 3.400.000.000,00 dinara. Ostali depoziti na dan 31.12.2011. godine iznose 8.000.000.000,00 dinara.

Revizijom je obuhvaćen uzorak od: 6 partija kredita pravnim licima (5 kratkoročnih i 1 dugoročni kredit) datih u periodu od 01.10.2011. godine do 31.12.2011. godine, 5 partija izdatih garancija, 5 partija oročenih depozita, 3 hipoteke i naplatu potraživanja kod dva dužnika čije su obaveze dospele.

Neizmirene dospele obaveze po kreditima Sektora za rad sa privredom, u obzir su uzeta kašnjenja preko 90 dana i iznosi veći od 10.000,00 dinara, su na dan preseka iznosile 650.000.000,00 dinara što je za 1,83% više u odnosu na isti period prethodne godine.

Od kreditnih partija koje su u dospeću pregled je izvršen kod dva dužnika, kod oba klijenta u proceduri je potpisivanje protokola o izmirenju obaveza, te bi obaveze trebalo da se zatvore u prvoj polovini godine.

Od ukupnih plasmana privredi dobru aktivu, (grupa A i B – bilansna i vanbilansna potraživanja) čini 47,41%.

11.2.3. Revizija poslovanja Ekspoziture

U periodu od 01.01.2011. do 31.12.2011. godine je otvoreno 408 tekućih računa fizičkih i pravnih lica. Na dan 31.12.2011. godine identifikovano je 994 partija kredita stanovništvu, po ovom osnovu ukupna potraživanja iznose 300.000.000,00 dinara, od čega je dospelo 2.500.000,00 dinara.

Struktura kredita odobrenih stanovništvu je promenjena u korist potrošačkih kredita koji su porasli za 67,33% i stambenih kredita koji beleže rast od 56,49%. Takođe na taj dan je registrovano 108 partija odobrenih kredita po transakcionim računima, potraživanja po tom osnovu iznose 2.200.000,00 dinara, a nedozvoljena minusna stanja iznose 600.000,00 dinara.

Ostali plasmani iznose 225.000.000,00 dinara od toga: plasmani u Dina platne kartice iznose 50.000.000,00 dinara, dok plasmani u Dina platne kartice sa deviznom klauzulom iznose 185.000.000,00 dinara. U periodu od 01.01.2011. godine do 31.12.2011. godine je izdato ukupno 520 kartica, od tog broja je 195 kreditnih kartica.

U Ekspozituri je na dan 31.12.2011. godine identifikovano 1.950 transakcionih depozita u ukupnom iznosu 140.000.000,00 dinara, transakcionih depozita u stranoj valuti 117 partija u ukupnom iznosu 24.000.000,00 dinara.

Štedni depoziti u dinarima su na dan revizije iznosili 8.000.000,00 dinara što je za 67,09% manje od istog perioda prethodne godine, dok su devizni štedni depoziti iznosili 1.900.000.000,00 dinara što je rast od 58,93% u odnosu na isti period prethodne godine.

Revizijom je obuhvaćen uzorak od: 10 partija datih kredita stanovništvu, 20 partija izdatih kreditnih kartica fizičkim licima, 15 partija datih zajmova za registraciju i osiguranje motornih vozila, 25 partija devizne štednje građana, 25 partija otvorenih dinarskih i deviznih računa, blagajničku i trezorsku dokumentaciju iz 5 različitih datuma rada, te je konstatovano da u pregledanim datumima nije bilo prekoračenja osigurane sume blagajni i trezora.

Od ukupnih plasmana stanovništvu dobru aktivu, (grupa A i B – bilansna i vanbilansna potraživanja) čini 74,14%, što ukazuje na srednji nivo kreditnog rizika ove Organizacije jedinice.

11.2.4. Nalazi/zapažanja interne revizije

Nalazi revizije se odnose na:

- dokumentaciju u kreditnom dosijeu dužnika;
- procedure odobravanja, dokumentovanja, praćenja i naplate potraživanja od dužnika Banke;
- sprovođenje Odluke o plasmanima fizičkim licima.

Nalazi i preporuke odeljenja interne revizije koji se odnose na Sektor plasmana su dati u pregledu nalaza i preporuka u Prilogu 1 po partijama, i u Prilogu 2.

Nalazi koji su se odnosili na Ekspozituru, a koji su se odnosili na sledeće:

- nedostatak evidencionog kartona u jednom slučaju,
- nedostatak lične karte žiranta takođe u jednom slučaju, i
- nedostatak meničnih ovlašćenja u tri slučaja,

su ispravljani u toku revizije.

Prilog 1 – Nalazi/zapažanja po partijama

Broj Preporuke	Nepravilnost	Partija
1.	Kod četiri kreditna plasmana nije upisana hipoteka u skladu sa Ugovorom.	Brojevi partija ////////
2.	Nedostaje pregled bitnih elemenata kredita i neusklađenost datuma dospeća iz Ugovora sa podacima u aplikaciji	Broj partije ////////

Prilog 2 - Nalazi i preporuke

STEPEN RIZIKA	NALAZ / ZAPAŽANJE	PREPORUKA	ODGOVOR RUKOVODSTVA
 Visok kreditni rizik	Kreditni privredi * Kod četiri kreditna plasmana nije upisana hipoteka definisana Ugovorom * U jednom slučaju nedostaje pregled bitnih elemenata kredita i neusklađenost datuma dospeća iz Ugovora sa podacima u aplikaciji	* Pridržavati se Odluke o kreditnom dosijeu dužnika * Pridržavati se Odluke i Politika i procedura odobravanja, dokumentovanja, praćenja i naplate potraživanja od dužnika Banke pravnih lica.	* <i>Kreditni plasmani kod kojih nije upisana hipoteka:</i> I plasman - Preduzeće kao većinski državno društvo nije u mogućnosti da obezbedi saglasnost za uspostavu hipoteke na zemljištu jer je u međuvremenu Nadležni organ RS doneo uredbu o zabrani opterećenja poljoprivrednog zemljišta bez objekata. II plasman – Postoji žalba predata pre založne izjave za preparcelizaciju. Donešena je pozitivna odluka u korist Preduzeća i hipoteka će biti upisana po pravnomosnažnosti donetog rešenja po žalbi. III plasman - Nije vraćena potpisana založna izjava, zato što je donešena odluka Vlade RS o prodaji iste imovine iz koje ce se namiriti kreditne obaveze. IV plasman – Katastar je odbio da upise hipoteku dok nije dobio od Ministarstva za energetiku izjašnjenje da li se kod njih vodi registar eksploatacionih polja. Odgovor je dostavljen da ne postoje tražene evidencije, te se očekuje skoriji upis hipoteke. * <i>U međuvremenu obezbeđen pregled bitnih elemenata kredita.</i> Do neusklađenosti datuma je došlo zbog odustajanja od potpisivanja ANEKSA ugovora od strane Korisnika, po saznanju o odustajanju datum pod kojim je trebalo preneti glavnica na docnju je bio zatvoren, prenos je urađen prvog narednog radnog dana.

11.2.5. Zaključak/revizorska ocena interne kontrole

Na osnovu izvršenog pregleda najznačajnijih kontrola koje se odnose na proces poslovanja Organizacionih jedinica Filijale Beograd i to Sektora plasmana, u kome se obavljaju poslovi vezani za privredu, i Ekspoziture u Filijali Beograd, ustanovljeno je da službe uglavnom posluju u skladu sa zakonskim propisima i internim aktima Banke, ali da ipak postoji potreba za usklađivanjima u oblasti internih propisa i prakse.

*Revizorska ocena interne kontrole u Sektoru plasmana je **zadovoljava**.*

Poslovanje sektora plasmana spada u domen kreditnog rizika i kao takav je ocenjen.

*Revizorska ocena interne kontrole u Ekspozituri je **potrebna unapređenja**.*

Poslovanje Ekspoziture spada u domen operativnih rizika.

Definicije revizorskih ocena date su u Prilogu 3.

Prilog 3 – Definicije revizorskih ocena

Definicija ocene interne kontrole	
DOBRO	Principijelno su kontrolni ciljevi ostvareni
ZADOVOLJAVA	Potrebna su neka unapređenja
POTREBNA UNAPREĐENJA	Potrebna su unapređenja u velikom broju oblasti
NEZADOVOLJAVA	Kontrolni ciljevi nisu ostvareni u većini slučajeva

Prilog 4 – Definicija stepena kreditnog rizika

Definicija stepena kreditnog rizika		
	VISOK	Ocena koja označava visok nivo kreditnog rizika ako dobra aktiva iznosi manje od 50% od ukupne aktive koja se klasifikuje.
	SREDNJI	Ocena koja označava srednji nivo kreditnog rizika ako dobra aktiva iznosi između 50-80% od ukupne aktive koja se klasifikuje.
	MALI	Ocena koja označava nizak nivo kreditnog rizika ako dobra aktiva iznosi najmanje 80% od ukupne aktive koja se klasifikuje.

Prilog 5 – Definicija stepena operativnog rizika

Definicija stepena operativnog rizika		
	VISOK	Ocena koja označava visok nivo operativnog rizika se odnosi kada su u reviziji poslovanja organizacionog dela Banke konstatovani značajni propusti zaposlenih u poslovanju Banke od kojih su nastali ili mogu nastati veće materijalne posledice za taj organizacioni deo.
	SREDNJI	Ocena koja označava srednji nivo operativnog rizika se odnosi kada u reviziji poslovanja organizacionog dela Banke konstatovani propusti zaposlenih u poslovanju Banke, ali od kojih nema većih ili mogućih materijalnih posledica za taj organizacioni deo.
	MALI	Ocena koja označava nizak nivo operativnog rizika se odnosi kada u reviziji poslovanja organizacionog dela Banke nisu konstatovani propusti zaposlenih u poslovanju Banke.

12. ZAKLJUČAK

Jedan od najvažnijih uslova da bi banka uspešno poslovala je da mora da ima odgovarajuće informacije o svojoj izloženosti i dešavanjima na tržištu. Neophodno je da banka u svoju organizacionu strukturu inkorporira odeljenje interne revizije, koja ima zadatak da analizira, prati, kontroliše i izveštava o postojećim rizicima. Finansijski pokazatelji predstavljaju osnovu za donošenje odluka o upravljanju rizicima sa kojim se banke susreću u toku poslovanja. Interna revizija na osnovu dobijenih pokazatelja ukazuje menadžmentu banke na visinu izloženosti rizika.

Najvažniji razlog što se internoj reviziji u bankarstvu poklanja izuzetno velika pažnja je priznanje ekonomskog i društvenog doprinosa bankarstva u razvoju društva. Kroz poslovanje banke sa manifestuju ne samo interesi njenih neposrednih vlasnika već i interesi nacionalne ekonomije. Javni karakter banke podrazumeva njen doprinos stabilnosti nacionalnog finansijskog sistema.

Savremene banke se shvataju kao multifunkcionalni, multiorganizovani i multiadaptivni sistemi, koji mogu da usmeravaju privredna i investiciona kretanja. Putem kreditiranja novih poslova, investicija, inovacija i stvaranju mogućnosti zapošljavanja, zdravo bankarstvo doprinosi ekonomskom rastu. Poseban značaj bankarstvo ima u zemljama u tranziciji, kao što je naša, zato što od njihovog kreditnog potencijala zavisi dinamika i valitet privrednih i društvenih reformi. Pojavom globalizacije tržišta poslovanje banke postaje sve rizičnije. Prateći deo poslovanja banke su rizici. Rizik se može svesti na najmanju moguću meru uz postojanje interne revizije u bankama i suštinska saradnja interne revizije sa upravnim i izvršnim organima banke.

Slede razlozi koji čine internu reviziju posebno aktuelnom i naučno interesantnom:

- Razumevanje značaja interne revizije u bankama dovodi do mogućnosti svođenja rizika poslovanja na najmanju moguću meru. U tom slučaju, banke ostvaruju manje gubitke u poslovanju, veće kreditne potencijale za kreditiranje privrede i stanovništva, što je od značaja za razvoj jednog društva.
- Uočavanje slabosti, rizika, negativnih kretanja i propusta omogućava blagovremeno zaustavljanje negativne tendencije i onemogućavanje dovodenja u pitanje strategije razvoja zdravog bankarskog sistema.
- Primena interne revizije smanjuje rizik od opasnosti od direktnih ili indirektnih gubitaka koji su rezultat neadekvatnih internih procesa, ljudi i sistema.

Banke u Srbiji se nesporno nalaze pred strateški važnim zadatkom da razvijaju efikasne okvire za implementiranje interne revizije u svoj sistem. Faktor koji definitivno otežava put a ovom cilju je činjenica da je potrebno vreme za edukaciju zaposlenih u smislu svesti o postojanju interne revizije kao i podizanje kulture ponašanja na svim nivoima u banci kako bi se smanjio rizik o nepoštovanju procedura.

Iako je praksa interne revizije još uvek nedovoljno razvijena u bankama u Srbiji, činjenica da većina njih predstavljaju podružnice stranih grupacija uslovljava da se situacija na tom planu menja.

Od međunarodnih regulatornih tela i strukovnih udruženja najveći značaj imaju Bazelski odbor i Institut internih revizora. Oni definišu ciljeve, zadatke i funkcije interne revizije, načela kojima se definišu glavne osobine koje treba da krase internu reviziju kao profesiju, način njenog funkcionisanja i konkretne postupke koje primenjuje. Interna revizija, da bi postigla uspešne rezultate, mora da ostvari kvalitetnu saradnju sa eksternom revizijom i nadležnim regulatornim telom, a time će i njima samima pomoći u ostvarivanju njihovih ciljeva. Velike i složene banke imaju i složenu organizaciju interne revizije, na čelu sa Odborom za reviziju, dok male mogu deo tih poslova, ili u izuzetnim slučajevima poveriti specijalizovanim, eksternim organizacijama.

Narodna banka Srbije kontinuirano radi na uvođenju i unapređenju prakse interne revizije, koristeći se iskustvima ostalih zemalja u tom domenu. Takođe, na ovom planu deluje i Udruženje internih revizora Srbije. Osnovni cilj Udruženja je da organizuje i okuplja interne revizore i lica koja se bave srodnim poslovima, radi zastupanja profesije, zalaganja za njeno unapređenje i širenja i razmene znanja među članovima. U ostvarenju tog cilja, značajan korak predstavlja sticanje statusa *Instituta u osnivanju* kod Globalnog Instituta za internu reviziju (IIA)³¹. Jačanje i dalji razvoj ove profesije kod nas, obaveznost primene standarda interne revizije i kompletnog okvira internacionalne profesionalne prakse dobiće ovim pridruživanjem snažan podsticaj.

Bankarstvo, kao visokorizična aktivnost nužno zahteva na ključnim tačkama sistem dobrih kontrola. Jednom uspostavljeni sistem kontrola potrebno je prilagođavati i menjati u zavisnosti od promena u okruženju. Valjanost uspostavljenih kontrola u bankama ispituje, vrednuje i o tome obaveštava najviše rukovodstvo, interna revizija, primenom utvrđenih procedura i postupaka. Otuda su opravdana nastojanja za uspostavljanje interne revizije u domaćim bankama.

Odgovornost za uvođenje interne revizije mora prihvatiti rukovodstvo banaka, kao neposredno zainteresovana strana, polazeći prevashodno od činjenice da uvođenje interne revizije i njeno organizaciono i kadrovsko pravilno ustrojstvo u kratkom periodu može postati nezamenljivi instrument upravljanja, što je interes upravo tog rukovodstva.

Za uvođenje interne revizije vrlo brzo interes pokazuju i akcionari banaka, kao stvarni davaoci kapitala i kao subjekti koji su sa stanovišta rizika najslabije obezbeđeni, jer mogu da računaju sa *obezbeđenjem* svog kapitala tek onda kada su izvršena pokrića svih drugih obaveza.

³¹ Zakon o bankama (www.nbs.rs)

Interna revizija u bankama mora biti od interesa i za državu, i to po dva osnova: kao fiskusa, i kao subjekta u međunarodnim odnosima i pregovorima čiji rejting zavisi od sigurnosti i organizovanosti bankarskog sistema.

Revizija banaka se do poslednjeg talasa privatizacije radila samo za potrebe Narodne banke. Proces privatizacije je, međutim, doneo izmene, pa su poslednjih godina povećani značaj i uloga revizije. Dolaze strane banke koje ulažu, odnosno kupuju domaće banke.

Zato revizija, u slučaju sklapanja poslova, ima ulogu povezivanja filijala u zemlji sa matičnom bankom u inostranstvu .

Revizija je bitna za našu zemlju iz razloga što su računovodstveni standardi različiti u različitim zemljama, ali međunarodni finansijski izveštaji sastavljeni na osnovu MRS-a i MSR-e, znače univerzalni jezik i način izveštavanja, koji bi ceo svet trebalo da razume. Zadatak eksternih revizora je da otkriju i nešto više iz onoga što se može videti iz finansijskih izveštaja, odnosno sve ono što investitor ne može da sazna ili otkrije.

Ovaj rad obuhvata tradicionalnu internu reviziju u bankama, ali sa namerom da banke u budućnosti pređu na internu reviziju baziranu na riziku. Osnovne smernice u proceni rizika bi trebalo da pomognu da funkcija interne revizije da svoj veliki doprinos ukupnom poslovanju banke. Ujedno, podsećamo da je to i misija interne revizije sadržana u definiciji koju je dao Međunarodni institut internih revizora da *Interna revizija pomaže organizaciji u postizanju ciljeva uvođenjem sistematskog, disciplinovanog pristupa proceni i unapređenju efektivnosti procesa upravljanja rizikom, kontrole i upravljanja.*

Ovim radom dajemo novi pogled na procenu rizika, koji polazi od ciljeva banke i utvrđivanja rizika koji mogu da onemoguće njihovo postizanje, kao i ocene kako se tim rizicima upravlja, odnosno kako su dizajnirane i kako funkcionišu interne kontrole. Upravljanje funkcijom interne revizije zasnovane na riziku je teže od upravljanja tradicionalne revizije. Donosioci propisa u SAD-u i UK postižu reviziju baziranu na riziku, ali njihovi minimalni zahtevi koji se odnose na internu reviziju ne obuhvataju detaljne postupke kako treba upravljati funkcijom interne revizije bazirane na riziku.

Detaljni postupci su prepušteni finansijskim institucijama.

Imajući u vidu navedeno, internim revizorima je potrebno ponuditi smer i principe kojih bi trebalo da se pridržavaju u građenju sopstvene metodologije procene rizika, a koja je neophodna prilikom planiranja bilo pojedinačnog revizijskog angažmana ili pravljenja godišnjeg plana revizije. Kako bi se izbegle sve zamke ovog posla, važno je da oni koji nameravaju da se bave ovom profesijom zadovolje sve rigorozne kriterijume.

TEMPORA MUTANTUR ET NOS MUTAMUR IN ILLIS.

(Vremena se menjaju i mi se menjamosa njima.)

Latinska poslovice

13. L I T E R A T U R A:

1. Andrić M.: «Revizija – pojam i pristupi», Ekonomski fakultet, Subotica, 1983. godine,
2. Barać, dr Slobodan; Stakić, dr Budimir; Hadžić, dr Miroljub; Ivaniš, dr Marko: «Praktikum za bankarsko poslovanje», Univerzitet Singidunum, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2007. godine,
3. Beke-Trivunac J.: «Rizici u bankarskom poslovanju i solventnost banke», Udruženje banaka i drugih finansijskih organizacija Jugoslavije, Beograd, 1997. godine,
4. Cvetković V.: «Odnos između eksterne i interne revizije», DST, Beograd, 2001 godine,
5. Đorđević B.: «Savremeni koncepti međunarodnog bankarskog marketinga», časopis Bankarstvo 5-6, Beograd, 2010. godine,
6. IFAC, Međunarodni standardi revizije, Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 2002. godine,
7. Hadžić, dr Miroljub: „Bankarstvo“, Univerzitet Singidunum, Fakultet za finansijski menadžment i osiguranje, Beograd, 2007. godine,
8. K.H. Spencer Pickett: «The Essential Handbook of Internal Auditing», West Sussex, England, 2005,
9. Kukoleča S.: «Organizacioni poslovi – Leksikon izraza, pojmova i metoda», Beograd, 1986. godine,
10. Lukić R.: «Bankarsko računovodstvo», Ekonomski fakultet, Beograd, 2004. godine,
11. Nikolić B.: «Interna revizija u bankama», DST doo, Beograd, 2001. godine,
12. Polić S.: «Revizija računovodstvenih iskaza i informacionih sistema», savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 1996. godine,
13. Poznanić V.: «Procena vrednosti preduzeća», Savez računovodstvenih i finansijskih radnika Srbije, Beograd, 1991. godine,
14. Radovanović R.: «Računovodstvo i revizija računovodstvenih iskaza», Jugoslovenski pregled, Beograd, 1997. godine,
15. Radovanović R.: «Bilansi preduzeća i banaka», Savremena administracija, Beograd, 1999. godine,
16. Stanišić M.: «Revizija», Univerzitet Singidunum, Beograd, 2010. godine,
17. M.Stanišić, Univerzitet Singidunum, Međunarodni standardi revizije, Beograd, 2010. godine,
18. Stanišić M.: «Metodologija revizije», Univerzitet Singidunum, Beograd, 2006. godine,
19. M.Stanišić, doc.dr.K.Vičentijević: «Revizijski zaključni izveštaj», Univerzitet Singidunum, Beograd, 2009. godine,
20. Stanišić M.: Principi procene rizika u internoj reviziji banke, doktorska disertacija, Subotica, 2010. godine,
21. Vitorović B.: «Osnovi revizije», Savez računovođa i revizora Srbije, Beograd, 1996. godine,
22. Vitorović B.: «Interna revizija kao instrument efikasnog upravljanja radnom organizacijom», Ekonomski fakultet, Beograd, 1983. godine,
23. Vitorović B.: «Rizici u reviziji sa posebnim osvrtom na međunarodni standard revizije – ocene rizika i interna kontrola», DST, Beograd, 2000. godine,
24. Živković A.: «Poslovna politika banaka», Goja, Beograd, 1997. godine.

Korišćeni zakoni:

1. Međunarodni računovodstveni standardi
2. Zakon o bankama
3. Zakon o preduzećima
4. Zakon o računovodstvu i reviziji

Korišćeni linkovi:

1. <http://sr.wikipedia.org>
2. www.sec.gov.rs
3. www.parlament.gov.rs
4. www.mfin.gov.rs
5. www.bis.org
6. www.nbs.rs